

TANULMÁNYOK HORVÁTH ZOLTÁN EMLÉKÉRE

DOMINKOVITS PÉTER | Szerkesztői előszó

A leghűségesebb város fáradhatatlan szolgálója, a Soproni Levéltár egykori igazgatója, a történettudományok kandidátusa, Dr. Horváth Zoltán családja, szerettei körében, életének 81. évében, 2012. január 13-án hunyt el. Dr. Horváth Zoltán 1956-tól dolgozott a Soproni Levéltárban, 1961–1992 között az intézmény vezetői tisztét töltötte be. Történetkutatói, történetírói munkásságának fő irányát a magyar társadalom polgárosodásának kutatása jelentette. Az egykori Sopron vármegye 18–19. századi, illetve Sopron város 19. századi település- és társadalomtörténete mellett a történeti segédtudományok, kivált a címer- és pecséttan országosan elismert szakemberét tisztelhetjük személyében.

Dr. Horváth Zoltán szakmai munkásságának jelentős része a Soproni Szemlében látott napvilágot, amely folyóirathoz 1965–2004 között a Szerkesztőbizottság tagjaként maga is sok szállal kötődött. 1955–1995 során 31, különböző műfajú publikációja jelent meg e folyóirat hasábjain. Közöttük a társadalmi beágyazottságot, kapcsolati hálót illusztrálják a megemlékezések (többek között Thirring Gusztávról, Verbényi Lászlóról), a jeles előd köszöntése (Házi Jenő), recenziók és vitacikkek. Több alkalommal közölt a Soproni Levéltár munkáját bemutató beszámolókat is (1971–1973, 1992). Emellett olyan, napjainkban is alapvető tanulmányokat tett itt közzé, mint 1985-ben a „Sopron városias fejlődése a kapitalizmus első időszakában”, 1988-ban az „Idegen (külföldi) tőkések gyáralapítási kísérletei Sopronban 1918 előtt”, 1989-ben „Sopron gazdasági és politikai gondjai a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet idején”. 1994–1995 során kedves kutatási témája, a Sopron polgári elitje, vállalkozó polgárai tematikából az ifjú Flandorffer Ignác életét és munkásságát bemutató, adatgazdag, komplex megközelítésű tanulmánya került az olvasók elé. E munkák által emléke e folyóirat hasábjain is él, újabb kutatásokat indukál, hat a következő generációkra.

A Soproni Szemle szerkesztői e speciális emlékszámmal szeretnének Dr. Horváth Zoltánra emlékezni, emléke előtt tisztelni.

A Szerkesztőség

Hogy megy az idő... És a közhiedelemmel ellentétben az idő nem igazán oldja meg a dolgokat. Enyhít, könnyít, valamelyest felemel, de valójában a valódi sebeket nem köntözi be, a valódi veszteségeket nem pótolja, a valódi fájdalmakat nem csitítja. Immár másfél éve, hogy meg kellett állnom Dr. Horváth Zoltán atyai jó barátom, földim, gyülekezeti tagom ravatalánál; és állítom, hogy hiányának érzése azóta sem lett könnyebb. És ha nekem nem könnyebb, hogy volna könnyebb azoknak, akik leginkább közel álltak hozzá, özvegyének, fiainak, unokáinak?

Hiányolja Őt a család, hiányolják az egykori munkatársak, hiányolja Őt a közélet Sopronban. És, talán furcsa ezt állítani, de hiányolják Őt az ősi dokumentumok nemeseen porosodó fondjai, a kutatandó témák, az egykori világok megmaradt kincsei. A hiány nem változott, a fájdalom nem múlt, az idő nem segített.



Hogy mégis mi változott viszont, mi lett mássá és mi segített a fájó veszteségünk feldolgozásában? Szeretett főlevéltáros testvérem lelkeszként és hívő emberként állítom, hogy e kérdésre a választ megadja az az ige, amit koporsója felett mondtam, és ami alapján temetésén Isten igéjét hirdettem – Jób könyvéből, a 10. fejezet 12.

verséből: „Életet és kegyelmet szerezte számomra, és a te gondviselésed őrizte az én lelkemet.” Mert Isten egy értékes életet a halál után is értékesnek tart bennünk, emlékeinkben, szívünkben. Mert Isten kegyelme felülír mindent, ami emberi oldalon a maga kereteivel jelen van. Mert a gondviselő szeretet nem engedi el az ember lelkét, hanem azt mindenkor felemeli. Igen, hiányoznak a kellemes beszélgetések, a tudományos munka, és hiányzik legfőképpen az odaadás – ahogyan Ő elszántan kutatott, ahogyan ápolta szeretett édesanyját, és ahogyan a felesége, Anni őrizte, gondozta Őt életének utolsó, méltósággal viselt betegségében.

Igen, ez mind hiányzik már az életünkből, de ott maradt valami más. Az, hogy az életünk összefolyhatott, és ezért hálásak lehetünk. Az, hogy az égi kegyelem szembeállítását azóta is velünk minden emlékben, minden meglevő emlékező és emlékeztető életpillanatban. Az, hogy érezzük egy felsőbb hatalom gondoskodását, hogyan az elköltözött szeretünk is nagyon hitte és remélte.

Kezemben van a tavalyi gyászjelentés és szíven üt belőle két kifejezés: fáradhatatlan szolga és pótolhatatlan veszteség. És mind e kettő most már mosolyt csal arcomra, amikor emlékezem, és hálát adok, hogy vannak ilyen emberek, akiknek az életcélja a szolgálat, és akiket bár emberileg lehet pótolni – mint mindnyájunkat – de valamit mégiscsak Ő tudott letenni az élet nagy asztalára. És hiszem, hogy az angyali seregekben, a mennyország ősi dokumentumai között már az örök élet titkait kutatja; és hogy Ő már választ kapott minden nagy emberi kérdésünkre.

Emléke legyen közöttünk áldott!

Az építészeti alkotás megszületését – legyen az település, városrész, építészeti együttes vagy épület – számtalan tényező befolyásolja. Az alkotás folyamatában nagy szerepet játszik a helyszín, a már meglévő természetes és épített környezet, a kor technikája, vagy éppen a tervező építész habitusa. Tágabb értelemben azonban az adott kor szemlélete, „hangulata” és divatja is erősen hat egy-egy mű megszületésére. Az alkotás szempontjából azonban különösen fontos a gazdasági-társadalmi környezet, mely az építés igényét gerjeszti és az épület megszületését lehetővé teszi. Az építészettörténészek tehát nem csupán a mű esztétikai értékelése a feladata: a kor társadalmát, a *megrendelők életformájának lényegét* is fel kell ismernie.¹ Sopron építészettörténetét kutatva számunkra e területen nyújtott felbecsülhetetlen segítséget Horváth Zoltán történettudományi munkássága, számos város- és családtörténeti tanulmánya.

Horváth Zoltán ilyen irányú tevékenységének fontosságára szakíróink már korábban is felfigyeltek.² A településtörténet kutatása szempontjából nagy fontosságúak Sopron városias fejlődésével foglalkozó írásai, ezek megbízható kiindulópontot adnak a további vizsgálódásokhoz. Fontos megemlíteni, hogy a történész nem csupán az idő távlatában helyezi el Sopron társadalmi és gazdaságtörténeti eseményeit, hanem tisztán és világosan látja a növekedés térbeli folyamatát és ennek következményeit, a fejlődés hatását a város funkcionális elrendezésére, szerkezetének alakulására, kiteljesedésére. Sopron kora kapitalista fejlődéséről írt tanulmánya³ ugyanúgy ezt a sokrétű szemléletet, következetes „térlátást” tükrözi, mint a később publikált, a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet gazdaságáról szóló közlése is.⁴

Különösen jól használhatók a kutatáshoz a korabeli dokumentumok alapján Németh Ferenc által átrajzolt térképek. Sopron fejlődését érzékletesen mutatja az 1862–1965 és az 1910 közötti állapot összehasonlítása.⁵ A vázlatrajzokat Horváth Zoltán fontos adatokkal egészítette ki, így a város felépítése és terjeszkedése térben is jól áttekinthető. De rendkívül szemléletes a Győri kapu környéki vásártér 1866-os helyszínrajzi rekonstrukciója is, amely segítheti a mai beépítés megértését.⁶

Horváth Zoltán idézett tanulmányaiban gondos vizsgálat alá vette Sopron gazdasági erejének változásait. A városban jelen lévő tőke mozgása, a befektetések változó célja ugyanis döntő tényező lehet az építészeti fejlődés szempontjából. Az ipari beru-

¹ Louis I. Kahn építész „prekonceptió” elmélete, bővebben *Bonta János*: *Modern építészet 1911–2000*. Budapest, 2002, 56–57.

² Jankó Ferenc a he+lyi társadalom- és politikátörténet fontosságára hívta fel a figyelmet, amikor Horváth Zoltánnak Sopron városias fejlődésének gondos feldolgozására hivatkozott a Soproni Szemle hasábjain. V.ö.: *Jankó Ferenc*: *A Soproni Szemle tudományometriai vizsgálata (1937–2004)* SSz. 59 (2005), 411; Horváth Zoltán ilyen irányú tevékenységére utal: *Turbuly Éva*: *Városszeretet és patriotizmus*. Horváth Zoltán 75. éves SSz. 60 (2006) 3. sz. (= *Turbuly 2006.*), 203–204. és *Dominkovits Péter*: *Emlékezés Horváth Zoltánra (1931–2012)* SSz. 66 (2012) 1. sz. (= *Dominkovits 2012.*), 4.

³ *Horváth Zoltán*: Sopron városias fejlődése a kapitalizmus első időszakában (1848–1914). SSz. 39 (1985) 119–140 és 213–236. (= *Horváth 1985.*)

⁴ *Horváth Zoltán*: Sopron gazdasági és politikai gondjai a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet idején (1828–1865). SSz. 43 (1989), 97–125. (= *Horváth 1989.*)

⁵ Horváth 1985. 126–137.

⁶ Horváth 1989. 104–105.

házások a 19. században kockázatos, de nagy hasznot ígérő vállalkozásokká válhattak. Esetenként biztosabbnak tűnt azonban a lakásépítés, amely igazából e korban vált hasznot hozó befektetéssé.

A soproni barokk Belváros palotáit egy-egy nagycsalád, annak kiterjedt rokonsága és szolgazsemélyzete lakta. A 19. századi megteremtette a „bérház” korszerű formáját. Eltűnt a nagy belmagasságú „szép első emelet” – „bel étage” –, helyette sokszintes lakóházakat, ezekben nagyjából azonos belmagasságú, hasonló komfortú és megvilágítású, jól és könnyen kiadható bérlakásokat létesítettek.⁷ Horváth Zoltán tanulmányai-
ban pontosan követi a Sopronban működő tőke mozgását: a soproni polgárok mint befektetők egyszer elfordulnak, majd ismét visszatérnek a bérházépítés jellegű invesztáláshoz. Mindez e korban nem csupán gazdasági kérdés volt, hiszen a városkép alakulását is nagyban befolyásolta. Azonos magasságú, egységes nyílásritmusú, monumentális térfalak jöttek létre (Széchenyi tér északi térfala, Deák tér beépítése), ugyanakkor a Belváros vagy a Várkerület egy-egy lebontott háza helyén megjelenő új üzlet- és lakóházak nagy méreteikkel megtörték a kisvárosias beépítés kialakult harmóniáját.⁸

A köz- és lakóépületek történeti kutatásához egyaránt fontos adatokat kapunk Horváth Zoltántól.⁹ Az új építkezéseket térben és időben pontosan helyezi el, ugyanakkor építésükkel kapcsolatban fontos adatokat, esetenként levéltári jelzeteket is közöl. Gondos kutatásai alapján sok, korábban nem ismert és nem publikált korabeli ábrázoláshoz jutunk, ezek megfelelő alapot biztosítanak az épületek hiteles helyreállításához. Egy-egy, az építéstörténet számára még kevésbé felfedezett épülettípus – így például a soproni és sopronbánfalvai malmok – építéstörténetével kapcsolatban közleményei különösen tanulságosak számunkra.¹⁰

Gyakorló mérnök számára is fontos tudásanyagot közvetítenek az építőanyag-gyártással kapcsolatos írásai.¹¹ Közülük a soproni városi téglaegetőkről szóló részletes tanulmánya akár „tananyag” is lehetne az anyaggyártás oktatásában. Az írás a téglaelőállításának technológiatörténete mellett annak gazdasági megszervezéséről és működtetéséről is minden részletre kiterjedő, szakszerű képet ad.

Az építetető minden esetben fontos szereplője az építészeti alkotó munkának. Kultúrája, tájékozottsága, magasabb igényei döntőek lehetnek a ház megformálása szempontjából. Sopron nagypolgári villáinak építéstörténeti feldolgozása¹² során nagy segítséget adtak Horváth Zoltán Flandorffer Ignácra és fiára írt tanulmányai.¹³

⁷ Az udvari függőfolyosó – „gang” – helyett Sopronban már az 1850-es évek elején a komfortosabb „fogatolt” elrendezésű alaprajz használata terjedt el (Rákóczi Ferenc utca 14. sz., 1847, Leopold Walter terve). Vö.: *Winkler Gábor*: Soproni polgárházak a 19. században. in: Horler Miklós hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok. Szerk. Lóvei Pál. Budapest, 1993. 383–401.; *Üő.*: Wohnhäuser des 19. Jahrhunderts in Sopron (Ödenburg). Marburg, 2004. 277–303.

⁸ A Takaré- és Kölcseőnegylet háza. In: Horváth 1985. 135.

⁹ Horváth Zoltán kutatásai során a 19. század második felének jelentősebb engedélyezési terveit gondosan áttanulmányozta, Handler Ferdinánd építész terveiből pedig kiállítás rendezett az egykori Megyeházán.

¹⁰ *Horváth Zoltán*: A soproni és sopronbánfalvai molnárcsaládok és malmaik története (1767–1950). Sopron, 1993. 378.

¹¹ *Horváth Zoltán*: Sopron szabad királyi város téglaegetője (1830–1893). in: *Tanulmányok Csatkai Endre emlékére*. Szerk. Környei Attila – G. Szende Katalin. Sopron, 1996. 279–302.

¹² *Winkler Gábor*: Nagypolgári villaépítész Sopronban a 19. század végén. *SSz.* 64 (2010), 4–28.

¹³ *Horváth Zoltán*: Flandorffer Ignác és fia bornyagykereskedő cégének csődje és betéti társaságának alakulása, 1893. *SSz.* 47 (1993), 360–367; *Üő.*: ifj. Flandorffer Ignác élete és munkássága (1816–1891) *SSz.* 48 (1994), 332–348.

Hetvenötödik születésnapján Turbuly Éva látogatta meg Horváth Zoltánt.¹⁴ Meghitt beszélgetésük legvégén terveiről faggatta a nyugdíjas éveit töltő levéltár-igazgatót. „Elsőként szeretném végre befejezni a Sopron vagyonos polgáraitól szóló könyvemet...”, vallott elképzeléseiről. Dominkovits Péter megemlékezéséből¹⁵ tudjuk, hogy „betegágyán Sopron vagyonos polgársága régóta tervezett nagymonográfiáját készítette”. Fájdalmas vesztesége Sopron építészettörténet-írásának, hogy a tervezett nagy családtörténet befejezetlen maradt.

Horváth Zoltán tanulmányai a soproni település- és háztörténetírás megbízható, hiteles forrásai. A „városszerető és patrióta” munkásságára minden helytörténeti kutatással foglalkozó építész hálával gondol vissza. Nem nehéz megjósolni, hogy kutatásának eredményeit az eljövendő nemzedékek várostörténet-kutatói és építészettörténetészei is sikerrel fogják felhasználni.

¹⁴ Turbuly 2006. 204.

¹⁵ Dominkovits 2012. 4.

Horváth Zoltán levéltári pályafutásának több mint három évtizede alatt értékes helytörténeti és levéltár-történeti kutatómunkája mellett igen széleskörű elméleti és gyakorlati tudásanyagot halmozott fel. A megyei levéltári anyag alapleltározása, vagy a levéltári selejtezések megszervezése beszédes bizonyítéka annak az úgyszeretnek, mellyel Horváth Zoltán a magyar levéltárügyet szolgálta. Elsősorban levéltáros volt, de hűségese munkása igyekezett lenni a magyar történettudománynak is. Mint a Soproni Levéltár igazgatója messzemenően segítette és támogatta a levéltárban kutatást folytató fiatal történészgenerációt. Sopron vármegye múltjának feltárására végzett alapkutatásaival tevékenyen hozzájárult a második világháború utáni magyar történettudomány nagy vállalkozásához, a parasztság történetének feltárásához. Ebben a témában íródott egyetemi doktori disszertációja és kandidátusi értekezése is.¹ Tanulmányai a paraszti közösségek önkormányzatának fejlődését foglalják össze. Gondos körültekintéssel ábrázolta a jobbágyfelszabadítás előtti falusi közigazgatást, községi autonómiát és a feudalizmus válságának kisközösségek életében megnyilvánuló jegyeit. A *jobbágyvilág alkonya Sopron megyében* című munkája² kiváló példája a történeti statisztikai adatsorok segítségével, helytörténeti tematikai igényrel megírt tudományos megközelítésnek.³ A kötet, a közreadott nagyléptékű adatbázisok és táblázatok mellett, mintegy mellékletként, tartalmazza Sopron vármegye községi pecsétjeiről készült feldolgozását.

Magyarországon az 1970-es években megindult pecsétani adatgyűjtések eredményesen számoltak le azzal a még történészi körökben is élő téves felfogással, amely a címerviselést a nemesi-rendi társadalom kizárólagos előjogának tekintette. A szórványosan folyó községi és cégpecsét-kutatások bőséges adataikkal rendre megcáfolták ezt a vélekedést, és a szakmai érdeklődést fokozatosan a pecsétkutatás felé terelték. A témakörben megjelent feldolgozások eleinte főként az előkerült kuriózumokat, vagy egy-egy közgyűjteményben megtalálható községi pecsétnyomókat ismertették.⁴ Hor-

¹ *Horváth Zoltán: A községi önkormányzat és a parasztság.* In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914 I–II. kötet. Szerk. Szabó István. Budapest. 1965. 565–615. 1848, majd az abszolútizmus és a kiegyezés után a községi szervezet átszervezése feleslegessé tette a klasszikus értelemben vett pecséthasználatot is.

² *Horváth Zoltán: A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében.* Budapest 1976. (= Horváth 1976.)

³ Maga a könyv több kritikát is kapott „Mind a tartalmában, mind műfajában, mind mondanivalójában rendkívül heterogén elemekből összerakott munka áll előttünk,” írta *Vörös Károly* Soproni Szemle 31 (1977), 378., illetve lásd még *Soós Imre* recenzióját az Agrártörténeti Szemle 21. (1977) 3–4. sz., 574–575., de a pecsétani részt egyértelmű elismerés fogadta. „Külön érdemének tekintem, hogy részletesen foglalkozott a községek pecsétjeivel. A pecsétani művelése a magyar történettudománynak jelenleg eléggé elhanyagolt része, Horváth Zoltán úttörő munkát végzett ezen a téren. Ez nem elszigetelt, öncélú feladat, jó képet ad a községi közigazgatás fejlődéséről, változásáról, adatokat nyújt a községek életéhez parasztságunk egyik nagy sorsfordulója időszakában” *Simonffy Emil: Még egyszer Horváth Zoltán könyvéről* Soproni Szemle 32 (1978), 153.

⁴ *Homola Jenőné – Judt Istvánné – Kovács I. Gábor: Feudális kori községi pecsétnyomók a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltárban.* Miskolc 1971. (Borsodi Levéltári Füzetek; 3.)

Balázs László: Adalékok Fejér megye községeinek török hódoltsági kori pecsétjeihez. in: Fejér Megyei Levéltári Évkönyv; 8. Szerk. Farkas Gábor. Székesfehérvár 1974. 370–373.

Bezerédy Győző: A pecsét szerepe a jobbágyfalu közigazgatásában Baranya megyében. Levéltári Közlemények 44/45. (1973/1974) 77–87.

váth Zoltán anyaggyűjtése ezeket a munkákat lényegesen meghaladta. Ahogy fogalmazott: „a viaszpecsét-lenyomatok legtöbbje töredezett és félfő, hogy egy idő múltán felismerhetetlenné válnak, ezért leírásukat és fényképmásolatuk elkészítését tovább nem halogathattuk”.⁵

Ő volt az országban az első, aki szisztematikus kutatással nemcsak teljességre törekvő, de azt be is teljesítő munkát végzett. Nem elégedett meg a Soproni Levéltárban összegyűjtött pecsétnyomók leírásával, hanem felkutatta a levéltár irat-együttesében, valamint a Magyar Országos Levéltár Kamarai Levéltárában illetőleg pecsétgyűjteményeinek eredeti dokumentumain fennmaradt pecséteket, és az esetleges variánsokat. A munka végeztével a történeti Sopron megye 237 érintett helységről mindössze hét olyan maradt, amelynek egyetlen pecsétlenyomatát sem sikerült megtalálnia. Az összegyűjtött pecséteket, lelőhelyük feltüntetésével mellett szabatos leírással és jó minőségű fotóval tette közzé, jelentős municiót adva ezzel a közigazgatás-, vagy helytörténeti érdekeken túlmutató kutatási szempontoknak, hogy csak a helyi fémművesség történetének vizsgálatát említsük. Az anyaggyűjtést különösen a 16–17. századi pecsétek feltárása teszi értékkessé. Ezek a korainak számító községi pecsétek néhány kivételtől eltekintve évszámosságok. Általuk nemcsak a jobbágy községek pecsétkészítésének időpontja állapítható meg, de körültekintő elemzéssel tisztázhatóvá válik, milyen engedély vagy privilégium révén vették azt használatba. Mindez áttételesen a helyi írásbeliség kezdetével kapcsolatos információkat adhat.

A pecsétani kutatások szempontjából nagy szerencsének tarthatjuk, hogy az Akadémiai Kiadó partner volt a pecsétlajstrom megjelentetésében. A gyűjtemény valójában önálló kötetet érdemelt volna, de az 1970-es évek kiadvány politikájára visszagondolva, ez akkor talán még a történelmi segédtudományok legelkötelezettebb híveiben sem merült fel. Így Horváth Zoltánnak a községi autonómiát és egyedi szimbólumokat illusztráló gyűjtése csak a szűk szakmai körökben vált ismertté. Munkája az azóta eltelt közel négy évtized alatt sem vált meghaladottá, de az által kitaposott ösvényt sajnos kevesen követték. Hat évre rá Horváth Lajos Pest megye, majd újabb hat év elteltével Csermely Tibor és Takács Péter Bereg, Szabolcs és Szatmár megye pecsétanyagát publikálta önálló kötetben. Két évtized elteltével pedig immár Győr-Moson-Sopron megye 17–18. századi pecsétanyagát feldolgozó reprezentatív kiadvány jelent meg ebben a témakörben.⁶

Csak találgatni lehet, hogy a folyamat miért nem folytatódott. Feltételezhetően szerepe volt ebben annak, hogy az értő szakemberek energiáit az anyaggyűjtéstől címertervezés felé vitte rendszerváltozás szimbólumok iránti felfokozott igénye. A demokratikus törvényalkotás az önkormányzatok kezébe helyezte a címeralkotás jogát, és ezzel élve a települések szákszámra alkották meg címereiket.

Ez az alapvetően helyes folyamat azonban óhatatlanul magával hozta a „régí és az új” vitáját. Nem került el jelenség Sopron sem. Horváth Zoltán is újult erővel vetette bele magát a városcímer megalkotásának diskurzusába. Már évtizedekkel korábban írt ta-

⁵ Horváth 1976. 202.

⁶ Horváth Lajos: Pest megye városi, községi és megyei pecsétjei 1381–1876. Budapest, 1982.; Csermely Tibor – Takács Péter: Pecsétnyomatok és címerek Bereg, Szabolcs és Szatmár megye településeiről. Nyíregyháza. 1988.; Községi és városi pecsétek Győr-Moson-Sopron megyében a XVII–XVIII. században. Szerk. Gecsényi Lajos. Győr 1996. (Néma Sándor bevezető tanulmányával.)

nulmányában összefoglalta a szocialista korszak címeralkotással kapcsolatos dilemmáit, egyúttal üdvözölte Sopron „újja alkotott” városcímerét. A „közvélemény régi kívánságára a Sopron Városi Tanács Végrehajtó bizottsága 1969-ben határozatot hozott az új címer megalkotásáról” írta akkor. Egyúttal sajnálattal állapította meg, hogy „a város a címert, az évszázados gyakorlattól eltérően, hatósági pecsétjén nem használhatja.”⁷

A címervita 1989-ben újra fellángolt, és benne a legkitűnőbb, szakmailag avatott szakemberek mellett nem mindig kellően felkészült „hozzáértők” is részt vettek. Ahogy az hazánkban általában történni szokott, a vita hevében egyre kevésbé a tudományos szempontok, hanem sokkal inkább az indulati elemek kerültek felszínre. Horváth Zoltán is keserűen állapította meg: „... sem tudomány, sem érzés nem jut itt kifejezésre, hanem napjaink reálpolitikai programjának a hatása”.⁸ A konfliktusok elülte után a soproni városi címerhasználat minden elemére kiterjedő kutatásait önálló monográfiában összegezte.⁹

Horváth Zoltán soproni levéltár igazgató munkáját a város „Millennium 2000” díjjal ismerte el. Egyéniségének, haláláig fáradhatatlan ügyszeretetének emlékét kegyelettel őrzik mindazok, akik ismerték és azok is őrizni fogják, akik napjainkban is rendszeresen használják anyaggyűjtéseit, tanulmányait. Különösen igaz ez a pecsét-, és címertani munkásságára, amelyben úttörő munkát vállalt és bátran állíthatjuk, példamutatót alkotott.

⁷ Horváth Zoltán: Sopron város új címere. Soproni Szemle 25 (1971), 134.

⁸ Horváth Zoltán: Válasz Mollay Károly: A címervita című cikkére Soproni Szemle 44 (1990), 331–335.

⁹ Horváth Zoltán: Sopron önkormányzatának jogai és címerei. Várostitörténet (1277–2002). 2. jav. bőv. kiadás. Sopron, 2002.

A Magyar Királyi Belügyminisztérium 1880. május 30-án kelt, 18.684 számú körrendeletében a Magyar Országos Levéltár kérésére megkereste a vármegyéket, hogy a rendeletben felsorolt kilenc kérdőpont alapján adjanak tájékoztatást a fennhatóságuk alá tartozó, illetve a területükön működő levéltárak iratanyagáról és azok elhelyezési körülményeiről. A körrendelet másolatát az alispán, esetünkben Simon Ödön, június 7-én továbbította Nagy Miklós levéltárnoknak, aki a kérdőpontokra adott válaszokat egy, 1867 áprilisában készített leltár kíséretében június 19-én adta le az alispánnak. E jelentés másolati példánya maradt fenn a megye levéltárában,¹ a csatolt leltár sajnos nem került a fogalmazvány mellé.

Az alábbiakban közöljük a belügyminiszteri körrendelet teljes szövegét a kérdőpontokkal, illetve Nagy Miklós jelentésének fogalmazványát. A kérdéseket a rendelet és a jelentés részeként is közreadjuk. Előbbiek pontosabbak és részletesebbek, mint a Nagy Miklós által megadott rövidített változat. A jelentés alapján áttekintést kaphatunk az intézmény által őrzött iratok elhelyezési körülményeiről és bizonyos mértékben magukról az iratokról is, bár Nagy vélhetően úgy gondolta, erről a mellékelt leltár elegendő tájékoztatást ad. E rövid forrásközléssel szeretnék tisztelni hivatali elődöm, dr. Horváth Zoltán emléke előtt. Egyúttal fel kívánom hívni a figyelmet arra, hogy e jelentések nagy valószínűséggel más levéltárakban is elkészültek, így rendelkezésre állhat egy országos, általános kép a magyar levéltárak 1880. évi állapotáról.

A két forrást a könnyebb olvashatóság kedvéért a mai helyesírás szabályait figyelembe véve, a korjelző, az olvasást és megértést nem zavaró fordulatokat megtartva adom közre.

Másolat M. Kir. Belügyminisztérium
18.684. szám

Körrendelet

Az országos levéltárnok hozzám folyó évi április hó 12-n 474 sz. a kelt felterjesztésében azon nézetnek adott kifejezést, hogy egyrészt a felvilágosítások adása végett kérdezősködéseikkel az országos levéltárhoz forduló hatóságok és felek, másrészt pedig a magyar levéltári ügy fejlesztése és a hazai történettudomány érdekében kívána-

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, IV. B. 303. Sopron vármegye levéltárának iratai, Iktatott iratok, I. cs. 37./1880.

tos volna, ha az országos levéltár az összes, a legújabb szervezésig fennállott magyar és erdélyországi törvényhatóságok, úgymint megyék, kerületek, székek, sz. kir. városok, kiváltságolt és taksás helyek levéltárainak állapotáról és anyagáról tudomással bírna, s ez okból felkért, hogy a kérdéses adatoknak mielőbbi beszerzése iránt intézkedjem.

Ezen adatoknak az országos levéltár részére való beszerzését a magam részéről is szükségesnek találván felhívom a törvényhatóságot, hogy úgy saját levéltára, mint a területén netán máshol létező levéltárakra vonatkozólag a következő kérdésekre nézve, u. m.

1. Mily helyiségben van a levéltár? Hány szobában? El van-e látva vasajtókkal, vas ablaktáblákkal? Van-e kellő világossága? Nem nedves?
2. Miképp vannak az iratok elhelyezve? Állványokon, szekrényekben, ládában? Mily nagyok azok körülbelül?
3. Mely évtől van a legrégebbi irat? Eredeti-e, vagy másolat? Mégpedig egyszerű, vagy hiteles másolat?
4. Vannak-e a mohácsi csatát, 1526-ot megelőző iratok? S ha igen, körülbelül mennyi?
5. Mely időben kezdődnek a levéltár összefüggő iratai? Mikor kezdődnek a városi, illetőleg a megyei jegyzőkönyvek?
6. Vannak-e még regisztrálatlan iratok és mily mennyiségben?
7. Vannak-e 1849 utáni újabb törvénykezési iratok, és mineműek?
8. A levéltár conserválása² és használhatóságának emelése végett mi volna a legsürgősebb teendő?
9. Történt-e a levéltárban már selejtezés? És ha igen, milyen eredménnyel?

Kimerítő és a feltett kérdések minden pontját külön-külön kellőleg megvilágosító jelentésben nyilatkozzék, s azt hozzám folyó évi augusztus hó 1-ig multhatlanul terjessze fel.

Egyúttal mihez tartás végett már most kijelentem, hogy az ezennel bekívánt jelentés tartalmát módosító változtatások esetről-esetre szintén tudomásomra hozandók, hogy így a levéltárak mindenkori állapotát itt a központban világlatban tartani lehessen.

Budapesten, 1880. május hó 30-án

Tisza s.k.
Hivatalból a másolat hitelül:
Császár Imre kiadó

² megőrzése

Nagy Miklós levéltáros jelentése³

Tekintetes Alispán Úr!

A Nagy Méltóságú Belügyi Minisztériumnak folyó évi május hava 30-ról kelt 18.684 sz. azon kegyes meghagyására, mely szerint a megyei levéltár állapotáról körülményes és kimerítő tudósítás felterjesztését kívánja – van szerencsém ez ügyben jelentésemet, hivatalos tisztelettel a következőkben betervezni:

A Magas Minisztérium 1. azon kérdőpontjára, hogy

1. Mily helyiségben van a levéltár? Hány szobában? El van-e látva vasajtókkal, vas ablaktáblákkal? Van-e kellő világossága? Nem nedves?

Van szerencsém tiszteletteljesen válaszolni, miszerint a megyei levéltári iratok legnagyobb része a megyeházi 1. emeletben 3 boltozott, vasajtóval, vastáblákkal és kellő világossággal ellátott száraz helyiségben van elhelyezve.

Más része hasonlóan ellátott könyvtárhelyiségben.

Továbbá az 1850-ik és 1860-ik évig bezárólag az akkori főnöki és szolgabírói politicalai⁴ acták a megyeház padlásán vannak elhelyezve – mely igen setét, és noha ott is almáriomokban,⁵ és állványokon helyeztettek el az iratok, télen mégis a beeső hó által sokat szenvednek –, azon felül a padlási helyiséghez a házmasternek és mindenkinek szabad járása lévén, a felelősséget ezen iratokra nézve elvállalni nem lehet. Azonban ezen iratok már keltektől fogva, valószínűleg a helyszűke miatt, itt lettek elhelyezve.

Van még ezen kívül a város mellett az úgynevezett megyei raktár helyiség egyik, e célra elkészített, állványokkal és vastáblákkal ellátott kamarája, ebben lettek a régi megyei számadások, régiebb matrikulák,⁶ az insurrectionális⁷ számadások és lajstromok, nemkülönben a volt székekre vonatkozó iratok és okmányok elhelyezve.⁸

2. Miképp vannak az iratok elhelyezve? Állványokon, szekrényekben, ládában? Mily nagyok azok körülbelül?

Az irományok mind többnyire 1 1/2 öles⁹ szekrényekben, és szint oly nagyságú állványokon vannak elhelyezve.

A 3. pontra, hogy mely évtől van a legrégebbi irat? Eredeti-e, vagy másolat, mégpedig egyszerű, vagy hiteles?

A legrégebbi 1236-ról kelt, és 1800-ig terjednek, juridicus¹⁰ acták, és nemesi okmányok, melyek közül Viganth kihalt nemesi családnak Oslira nézve határ levele 1236-ik

³ Az irattárban maradt fogalmazvány alapján.

⁴ közigazgatási

⁵ szekrényekben

⁶ anyakönyvek

⁷ a nemesi felkelésekre vonatkozó

⁸ Pótlás a lap bal oldalán: Ezen helység is azonban annyira nedves, hogy attól lehet tartani, pár év multával az itt lévő iratok tökéletesen elrothadnak.

⁹ Hosszmérték, 1.6-2 m között.

¹⁰ igazságszolgáltatási

évről, úgy Berend családnak fassionálisa¹¹ 1281-ik, Laky familiának sententionálissa¹² 1360-ik évről mind eredeti okmányok.

A 4. pontra, hogy vannak-e a mohácsi csatát, azaz 1526. évet megelőző iratok? És ha igen, körülbelül mennyi?

Miután a legrégebb politikai iratok csak az 1579-ik évről keltek, így azon gyászos emlékü időt megelőző iratok nem léteznek.¹³

Az 5. pontra, hogy mely időben kezdődnek a levéltári összefüggő iratok, mikor kezdődnek a megyei jegyzőkönyvek?

1579. évtől, ez időtől fogva is azonban, hol magyar, hol latin nyelven vezetettvén, több időszakról hiányoznak – valószínű, hogy mielőtt a megyei levéltár Sopronban helyeztetett el Nemeskérett a megyei levéltár két ízben tűzi veszélyben lévén a hiányzó jegyzőkönyvek az alkalommal eshettek a tűz áldozatául.

A 6. pontra, hogy vannak-e regisztrálatlan iratok, és milyen mennyiségben?

Minden rendezve lévén, regisztrálatlan iratok nem léteznek.¹⁴

A 7. pontra, hogy vannak-e 1849. év utáni, újabb törvénykezési iratok és mineműek?

A mellékelt levéltári leltárban feljegyezve találatnak.

A 8. pontra, hogy a Levéltár conserválása és használhatóságának emelése végett mi volna a legsürgősebb teendő?

Egyrészt az évenként szaporodó levéltári elhelyezés végett hozzám utalt iratok nagy tömege, másrészt a helyszűke tekintet[é]ből óhajtó volna a comissionaliter¹⁵ történendő selejtezés – vagy¹⁶ a soproni kir. törvényszéknek a megyei archivumban lévő juridicus acták átvételére.

A 9. pontra, hogy történt-e a megyei levéltárban selejtezés, ha igen, mikor és mily eredménnyel?

Nem történt.¹⁷

Az 1867. évi április havának 29-én összeállított m. levéltári leltárt betekintés és teljes tájékoztatás tekintetéből ide tiszteletteljesen mellékelem.

Sopron, június 19-én, 880

Nagy Miklós levéltárnok.

¹¹ felvallása

¹² ítéletlevele

¹³ Ceruzával, más írással alatta: Nem áll, lásd a Zeke család leveles ládáját.

¹⁴ Későbbi ceruzás betoldás: Ez nem áll.

¹⁵ bizottságilag

¹⁶ Betoldás: felsőbb helyről történendő utalása

¹⁷ Mellette ceruzával: 1848-ig igen.

Házi Jenő Sopron thj. város főlevéltárosi hivatalát 1918. szeptember 17-én foglalta el.¹ Az 1920-as években rutinszerűen végezte az intézmény funkciórendszeréből adódó tevékenységeket (selejtezés, ellenőrzés, iratátvétel),² ami az akkor kétszemélyes levéltárban cseppet sem lehetett egyszerű. A főlevéltáros Sopron város tanácsához intézett, 1926-ban kelt levelében a feladatok sokasodásáról azt írta: „Amióta a városi levéltár élén állok, bár megfeszített erővel dolgozom, mégis azt kell tapasztalnom, hogy a munkám nem fogy, hanem ijesztő mértékben szaporodik.”³ Házi ekkor a levéltár fenntartójától egy mellé beosztott második rendszeresített állás felállítását is kérte. Őt ekkor már nemcsak a levéltár mindennapos gondjainak megoldása foglalkoztatta, életének vezérfonalát a forráspublikáció, a forrásfeltárás jelentette. Célul tűzte ki a Sopron városára vonatkozó összes oklevél, végrendelet, számadáskönyv és egyéb feljegyzések, levelezések kiadását 1526-ig bezárólag. Munkája gyümölcsként ma is haszonnal forgathatjuk a 13 kötetes oklevéltárát és a végrendeletek köteteit. A hosszú távú munka jogi alapjait Sopron város 1922. január 10-i ünnepélyes közgyűlése teremtette meg, amikor a népszavazás sikere után fellelkesülve, Sopron város 1885 óta vajdó monográfiájának megírását határozatban mondta ki. E munkára Házi volt a legalkalmasabb személy.⁴ 1920-tól tudatosan gyűjtötte a Sopron város középkori történetére vonatkozó forrásokat, így a városi közgyűlési határozat célt és anyagi alapot adott munkájához. Évenkénti hathetes tanulmányútjai során a hazai közgyűjteményeken kívül Bécsben, Pozsonyban és Nagyszombatban is kutatott.

A forrásként közölt szolgálati utasítást az 1929. június 4-én megkezdett tárgyévi, hat hét időtartamú pozsonyi tanulmányút előkészítése kapcsán adta ki. Az utasításnak további aktualitást adott a levéltár személyi állományában bekövetkezett változás. A forrásban említett Unger Géza ugyanis 1929 májusában hagyta el a levéltárat (sajnos jelenleg nem tudjuk, mikortól segítette Házi Jenő munkáját), és nevezték ki Sopron város II. osztályú pénztári tisztii hivatalára.⁵ Hasonlóképpen nem ismerjük még, hogy ki lett Unger Géza után Házi Jenő segítője. A főlevéltáros Sopron város közgyűlésein szorgalmasan hangoztatta egy második, a levéltárban dolgozó hivataloszolgai állás felállításának szükségességét. Az 1929. április 30-i közgyűlés a „levéltári munkakör helyszínén való megvizsgálása érdekében” egy bizottságot küldött ki.⁶ A városi bizottság meggyőződött arról, hogy elengedhetetlen egy újabb segédmunkaerő felvétele, és 1930. január 1-től egy plusz státuszt biztosított a levéltári feladatok ellátására. Az utasítást 1931. március 18-án kézjeggyével ellátó Láng Ferenc talán ennek a

¹ Horváth Zoltán: Házi Jenő élete és munkássága. in: Házi Jenő emlékkönyv. Szerk. Dominkovits Péter – Turbuly Éva Sopron, 1993. 9.

² Dominkovits Péter: Két törvényhatósági levéltáros a XX. század első felében. in: Magyar levéltáros életpályák a XIX–XX. században. Szerk. Sipos András Budapest, 2004. (Dominkovits 2004.) 126.

³ MNL GYMS SL. IV.B.1423. Sopron Város Levéltárának Ügyviteli iratai. 1. csomó. 104/1926.

⁴ Dominkovits 2004. 128.

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (MNL GYMS SL) IV.B.1401. Sopron Város Polgármesteri Hivatalának iratai. 1929. május 31-i közgyűlés 192/1929.

⁶ MNL GYMS SL IV.B.1401. Sopron Város Polgármesteri Hivatalának iratai. 1929. április30-i közgyűlés 152/1929.

státuszának köszönhető állását, és vele valamelyik 1931. évi hazai kutatókörútja előtt iratta alá az alább közölt belső utasítást Házi Jenő.

Dr. Házi Jenő városi főlevéltáros utasítása beosztottjai számára a távolléte alatt követendő levéltári eljárásrendről.

Sopron, 1929. június 1.⁷

Sopron sz. kir. város főlevéltárosától.

Utasítás

a városi levéltár⁸ vezetésére tanulmányi utam és szabadságidőm alatt.

1. A levéltár belső helyiségeit állandóan zárva kell tartani és oda idegent beengedni nem szabad, még hivatalos személyt is kíséрни kell.
2. Tudományos kutatókat kivétel nélkül el kell küldeni, közölvén velük visszatérésem hozzávetőleges idejét, amikor készségeel rendelkezésükre állok.
3. 1867. előtti időből semmiféle iratot sem szabad szerelni.
4. A hivatalos órákat pontosan be kell tartani és távozás esetén nagy gondot kell arra fordítani, hogy ablak és ajtó bezárás nélkül ne maradjon.
5. A könyvtárszobától kezdve a levéltár belső helyiségeiben cigarettázni szigoruan tilos.
6. A könyvtári katalógusokból elismervény ellenében a közkönyvtárnak a megkívánt példányt ki kell szolgáltatni.
7. A levéltárba nevemre érkező leveleket időről-időre vigye ki a feleségemnek, ki azokat felbontva nyilatkozni fog, hogy kell-e azokra hivatalosan válaszolni. Végre
8. Ha bármiben nem ismeri ki magát, ugy ki kell kérni Unger Géza segítségét.

Sopron, 1929. június 1.

dr. Vitéz Házi⁹
városi főlevéltáros

Az iratra kézzel rávezetve:

*Tudomásul vettem
Sopron, 1931. III.18-án
Láng Ferenc*

*Eredeti gépelt tisztaát
MNL GYMS SL IV.1423. Sopron Város Levéltárának Ügyviteli iratai. 1. csomó,
120/1929.*

⁷ A szöveg közlése betűhív átirás.

⁸ Kihúzza: o

⁹ Eredeti aláírás

A fenti cím kérdőjelesen fogalmaz. Ez azért van, mert végül nem találtunk arra bizonyítékot, hogy a Sopron és Vas vármegye közgyűlésén hozott élelmiszer-behozatali tilalomnak érvényt szereztek-e vagy sem. Magyarázatot kíván továbbá az is, hogy miért nevezték a döntést behozatali tiltásnak, amikor az Kőszegre vonatkozott. Kőszeg ezek szerint külpiacnak számított Sopron és Vas vármegye számára? Végül választ keresünk arra is, hogy van-e a statutumnak (a szövegben: ediktum) köze a vármegyei árszabályozási joghoz, a limitációhoz? Erre és sok más kérdésre keressük a választ e felettlőbb érdekes kereskedelmi konfliktusban.

A kőszegi levéltárban fennmaradt forrást 1596-ban írták. Hogy melyik hónapban és hányadikán, azt nem tudni, hiszen látni rajta, hogy fogalmazvány-példány. Hátoldalán tömör tárgymeghatározás áll, ebben a formában: „Emlékeztető a kőszegi ügyben a magyar vármegyék miatt”.¹

Kőszeg kifogásai között szereplő egyik legfontosabb kitétel szerint: „Mindezek ellenére a két vármegye, Sopron, továbbá Vas vármegye is összefogtak, és közgyűléseiken határozatot hoztak, továbbá kicsi és nagyobb ediktum formájában nyilvánosan közzétették, hogy mostantól és a jövőre vonatkozóan a kőszegieket, bármilyen rendűek is legyenek, eltiltják bizonyos élelmiszerek, így a gabona, a hal és mások behozatától”.²

A két megye eme közös határozata mögött az a felfogás állt, hogy Kőszeg élelmiszerkereskedelem szempontjából külföldnek számít. Ez a vita régi keletű. Kőszeg állam- és magánjogi megítélése újra és újra vitákat gerjesztett, amióta 1491-től már sokadszorra megerősítették, hogy a Szent Korona zálogaként magánjogilag Habsburg kezelésben marad. Közjogi szempontból Kőszeg *de jure* ugyan a Magyar Korona részének tekintették, ám *de facto* az alsó-ausztriai kormányzatszervek alá rendelték.³ Innentől kezdve Bécs kormányzati, ezen belül igazgatási és jogszolgáltatási gyámságot gyakorolhatott a magánjogilag elcsatolt területeken és településeken, így Kismartonban és Kőszegen is. Országrendiséggel (tartományi gyűlésen való részvételi joggal) ezek a zálogvárosok nem rendelkeztek. Ha az zálogolt nyugat-magyarországi uradalmak valamelyikén alsó-ausztriai rendi adót (*Landsteuer*) fizető család ült, úgy ennek az adókönyvben (*Gültbuch*) bevezetett birtokosnak (pl. Jurisics, Weispriach, Königberg) adott meg tartományi rendi jog. Magának a településnek ez önállóan nem járt.

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára – Kőszeg (= MNL VaML - Kőszeg). Acta Miscellanea (= Act. Misc) Kőszeg, 1596. hó és nap nélkül Memoriale in der Günserischen Sache Von wegen der Vngerischen Spanschaften (= Memoriale).

² MNL VaML – Kőszeg. Memoriale: „So haben Sich doch diesem allem zwiwider die Zwo Spanschaften Ödenburg Vnndt Auch Eisenburg Vnderfangen Vnndt In Ihren Versamblungen dergleichen beschluß aufgericht Vndt duch offentliges Edict in einen Vnndt menniglichen Vrkhunden lassen, daß nun Vndt Hinfuran keiner was standes derselbige auch sey, denen von Güns Anicherley Victualia Von Traidt, Vischen oder andern nicht mehr zu führen solle”

³ Prickler Harald: Ein Streit um die staatsrechtliche Zugehörigkeit der Herrschaft Güns im 16. Jahrhundert. Burgenländische Heimatblätter. 1970. Heft 3. 168–174.

A záloguraladalmat és települést átengedő tartományfő (*Landesherr*) ennél fogva közvetlenül élhetett az őt megillető összes uralkodói joggal, privilegizálással, nemesítéssel, donációkkal, mentesítésekkel. Ha ezen jogok valamelyikét a tartományfő bármilyen érdekből a zálogolt településre is kiterjesztette, összeütközésbe kerülhetett a tartományi, sőt a magyar vármegyei rendi érdekekkel is. A zálogolt birtokokat az uralkodó tehát védelme alá vehette, de csak a tartománygyűlés tudtával. A zálogbirtokokat részben kivonta a magyarországi kormányzati és rendi szervek hatásköréből.

Kőszeg két tűz közé szorult. Különös, közbülső helyzet jött létre, amelyben időnként sem az érintett tartomány, sem a magyarországi vármegyék nemessége nem tolerálta a Habsburg zálogvárosoknak adott mentességeket. Egyfelől az alsó-ausztriai tartományi nemesi közteherviselésre, másfelől a vármegyék háborús hadkötelezettségeire hivatkozva. Utóbbiak joggal utaltak arra, hogy a záloghelyek államjogilag „*inter fines Regni Hungariae*”, azaz Magyarország határain belül feküdtek.⁴ Az udvarral szemben megfogalmazott rendi követelések azonban hol gazdasági, hol jogi érdeksérelmet takartak. Így volt ez akkor is, amikor I. Ferdinánd vám- és harmincad-mentességet adott Kőszegnek és a tartományi adó fizetése alól is felmentette.⁵ Az alsó-ausztriai rendek erre válaszul alkalmanként a kőszegi bor bevitelét korlátozták az osztrák piacra.⁶ Ez történt 1577-ben is, amikor az alsó-ausztriai rendek újra borbeviteli tilalmat rendeltek el.⁷

Az ember már nem tudja, miként fogalmazzon. A kőszegi bor ausztriai kivitele Kőszegről a Habsburg zálog idején nem számított kivitelnek, mert magánjogon Alsó-Ausztria része volt. Az alsó-ausztriai rendi felfogás mégis annak tartotta, mert Kőszeg, úgymond, nem vett részt a tartományi adóközösségben. A kőszegi Memoriale szerint 1596-ban a két nyugat-magyarországi vármegye készült arra, hogy élelmiszer-beviteli tilalmat vessen be Kőszeg ellen. Hasonlót, mint amit az alsó-ausztriai rendi gyűlés. Ha az alsó-ausztriai és a nyugat-magyarországi rendek alkalmasint egyformán külföldinek tekintettek a kőszegi kereskedőket, akkor lényegében olyan rendi gazdasági konfliktusnak tekinthetők a tiltások, amelyekkel mindkét országrész rendjei Kőszeg rendi szempontból tisztázatlan helyzetét használta ki. Láttunk már ilyet. Hans von Weispriach, az ugyancsak Habsburg-zálogba vett Kabold (ma Kobersdorf, A.) bárója azt állította, hogy Kabold az 1491. évi pozsonyi szerződés szerint nem lehet császári örökös birtok. Úgy fogta fel, mintha „*Nationalhungarn*”, azaz magyar nemes volna, azért nem fizetett Kabold után tartományi adót.

Úgy néz ki, hogy Sopron és Vas vármegyét az a kőszegi kijelentés sem ingatta meg a tiltás meghozatalában, hogy már 1590-ben is kétfelé adóztak.⁸ A két vármegye az ediktum betartására különleges felügyelőket („*sonderliche Hauptleute*”) rendelt ki. Mindez akkor történt, amikor a török minden oldalról újra támadásba lendült, Győr példának okáért az ediktum kiadásakor már a második éve török kézen volt. Panasz-

⁴ Elisabeth Gmoser: Geschichte der Herrschaft Güns als kaiserliches Kammertgut unter österreichischer Verwaltung (1491–1647). Eisenstadt, 2002. 69. (Burgenländische Forschungen; 86.)

⁵ MNL VaML – Kőszeg. Titkos Levéltár. 53. sz. Bécs, 1533. máj. 11., valamint 53. sz. Bécs, 1533. máj. 7.

⁶ MNL VaML – Kőszeg. Act. Misc. Bécs, 1548. aug. 14.

⁷ MNL VaML – Kőszeg. Act. Misc. Bécs, 1577. aug. nap nélkül.

⁸ MNL VaML – Kőszeg. Act. Misc. Kőszeg, 1590. szept. 2.

áradatokat hallani arról, hogy a török közelsége miatt visszaesett a kereskedés, sőt a kanizsai segély mellett Kőszegnek katonát is kellett kiállítani a Rába vonal védelmére. Ezúttal a magyar rendek kívánságára.

A Sopron és Vas vármegyei ediktumnak azonban nem sok köze volt a távolsági kereskedelemhez. A szövegben kifejezetten heti- és országos vásárokról esik szó: „*Ezért most már – olvasható az ediktumban – majd minden egyes város külön országos vásárokkal és ezen kívül hetivásárokkal vagyon privilegizálva és szabadalmaztatva, hogy a közhasznot, a közjót és a gyarapodást annál jobban gyámolítsák*”.⁹ A kőszegi emlékirat olyasvalami elvesztésétől tart, amely a nyugat-magyarországi piackörzetekkel kötötte össze. Nem nehéz arra következtetni, hogy ebben a vitában valójában a vármegyei árlimitáció jeleit lehet felismerni. A vármegyék országosan csak az 1626. évi 40. tc. révén kapták meg ezt a különleges jogot, de Sopron és Vas vármegye 1595. évi ediktuma a limitációs jog viszonylag korai megjelenését igazolja.

Az 1571. esztendőől folyamatosan vezetett kőszegi ülésjegyzőkönyvek sokaságában maradtak fenn helyi árszabásrendeletek. Persze, hogy történetek kísérletek arra, hogy ebbe beleszólhassanak. A kőszegi uradalom részéről is. A kőszegiek más, Vas és Sopron megyei piacon mindaddig érezthették fölényüket, amíg kivételes céhes hátorsszággal és számos privilégiummal a birtokukban ezt megtehették. A háborús évek élelmiszerigényei csak szaporodtak. A piacra termeltető rendiség konkurenciájával a városoknak is számot kellett vetni. Kőszeg közelebről meg nem határozott magas főhatóság engedélyére („*zulassung der Hohen Obrigkeit*”) hivatkozik. Elvárná, hogy felülről jog szerint megbüntessék azokat, akik „*az ország békéjének széttiprói*” („*Zerstörer des gemeinen Landtfriedens*”). Az a mód, ahogy a vármegyei ediktum ellen felszólalt, arra utal, hogy Kőszeg eddig többé-kevésbé uralta azokat a Sopron és Vas vármegyei piacokat, ahová áruikkal eljutottak.

A feljegyzéséből kiderül, hogy a zálogbirtokok állam- és magánjogi kettős értelmezése most is zavart okozott. Kőszeg azt sérelmezi, hogy a két vármegye nem fogadta el a város kereskedelmi és piaci kiváltságainak folytonosságát. A bajok azóta kezdődtek, „*amióta a kőszegiek [...] nem Magyarországnak, hanem Ausztriának adónaik*”.¹⁰ Szinte várható volt, hogy újra felmerül az érv, miszerint Kőszeg nem tartozik egyazon adóközösséghez, mint a többi magyarországi város. Ezúttal azonban Sopron és Vas vármegye rendjei hivatkoztak erre, nem az alsó-ausztriaiak. A közös bennük, hogy mindketten rendi adóközösségben gondolkodnak, de a nyugat-magyarországi Habsburg magánjogi zálogvárosokat ebbe nem értik bele. Úgy tűnik, hogy az uralkodói és tartományfői kereskedelmi kiváltságok sorsa a két országrész rendjeinek ellenállásán törik meg.

A zálogjogi státusz tehát az összeütközés oka, noha Kőszeg áthárítja a felelősséget, mondván, „*mégsem azoké [a kőszegieké kiem. a szerző] a felelősség, hanem azoké, akik elzálogosították és zálogra adták őket*”.¹¹ Az igazság az, hogy a koronazálogért a magyar rendek felelőssége valóban megáll. Kőszeg érvei között ezen a ponton merült

⁹ MNL VaML – Kőszeg. Memoriale: „Daher dan nun Auch Vast ein Jede Statt mit sonderlichen Jarmärckhten Vndt neben diesen Auch mit WochenMärkten priuilegirt Vndt befreuet, damit also gemeiner nutz, Wolfart Vndt Űaufnemen desto beßer befurdert”.

¹⁰ MNL VaML – Kőszeg. Memoriale: „Seitenmaln Sy nicht zum Vngerlandt, sondern Zum Osterreich Ihre Dienst raichn Vnd geben”. *Sy dahin Versetzt Vnd Verpfendet*”

¹¹ MNL VaML – Kőszeg. Memoriale: „so ist doch die Schuldt nicht Ihrer, sondern der Jenigen, so Sy dahin Versetzt Vnd verpfendet”.

fel a kettős adózás gondolata, amelyet nemcsak „felettébb sérelmesnek, nem nagyon is lehetetlennek”¹² tart. El sem tudja képzelni, hogy más magyarországi városok két különböző helyre adózzanak.

A rendi dualizmus fegyvertárában az adózás kérdése a rendek egyik legfontosabb eszköze maradt a mindenkori uralkodóval szemben. Az alsó-ausztriai rendek a nemesi adófizetési közösség nevében, Sopron és Vas vármegye rendjei pedig az adómegajánlás jogán követelte, hogy Kőszeg részesedését a terhekben. Ez utóbbit, hogy tudniillik Sopron és Vas vármegye jogosult lett volna a piackorlátozó ediktum kiadására, Kőszeg hevesen vitatta.¹³ Hozzáfűzte, hogy „azok, akik ezt a kőszegieket nagy hátrányára és kárára cselekedték, azok helytelen módon megfojtottak nem csak mindenféle kereskedést, kereskedelmet és iparüzést, hanem elvonják asszonyaik és gyermekeik tartásától a legszükségesebb élelmiszereket”.¹⁴ A szöveg nem ismételte meg a gabona, a hal és más árucikkek behozatalára vonatkozó kitétel. Nyilvánvalóvá válik azonban, hogy a Sopron és Vas vármegyei ediktum alapvető élelmiszerek tilalmát tartalmazza.

Természetesen ezúttal nem nyilatkozhatunk a katonai ellátásra vonatkozó árszabásokkal. A térségben példának okáért 1593. december 28-án a gabonaellátás monopóliumát a kőszegi Philipp Inckhofer hadseregszállító kapta.¹⁵ 1596-ban kezébe került a kanizsai és a babócsai hadellátás joga is.¹⁶ Volt ennek fordítottja is. 1595 októberében már Bécsben is tudtak arról, hogy a hódoltsági parasztság a török kezére került Győrbe szállít gabonát.¹⁷ A Habsburg adminisztráció arról is hírt kapott, hogy Sziget(vár) eleste után magyar, vend és horvát kereskedők kőszegi lerakatból szereztek be Bécs helyett a német és török árukat.¹⁸ Mindez arra utal, hogy a piaci szerepek átrendeződtek, új konfliktusok születtek, az élelmiszer-piacok jelentősége pedig megsokszorosítódott. Ebben a regionális piaci körben fogott össze Sopron és Vas vármegye.

Kőszeg gabonából behozatalra szorult. Rá volt szorulva a körzet piacaira, most attól tartott, hogy „egy, két, három vagy több mérő gabonáért más helyekre kell utazni”¹⁹ és a török front közelsége miatt is teljes kiszolgáltatottság vár rá.

A kőszegi Memoriale a császárhoz, II. Rudolfhoz íródott, arra kérve, hogy adjon parancsot a magyar helytartónak. Hangsúlyosan sürgették, hogy Sopron és Vas vármegye alispánja mielőbb revideálja a vármegyei gyűlések határozatát. Az ediktum ügye tehát a császári fórum elé került. A Habsburg zálogváros és a két vármegye kereskedelmi és piaci szembekerülésének története itt persze nem zárult le. A kőszegi forrás azonban arról tanúskodik, hogy ez a dokumentum a Sopron és Vas vármegyei limitációs törekvések egyik korai bizonyítéka.

¹² MNL VaML – Kőszeg. Memoriale: „nicht allain hochbeschwärllich, sondern auch gantz Vnd gar Vnmüglich”

¹³ MNL VaML – Kőszeg. Memoriale: „Wan dan die Spanschafft dergleichen handlung furzunehmen, Im wenigsten befuegt”.

¹⁴ MNL VaML – Kőszeg. Memoriale: „solche aber denen Von Güns zu hochstem nachtl vnd schaden gemachtim daß hnen nicht allain alsi unbillicherwaiß alle Ihre Hanthierung, Handlung Vnd gewerb zu Vnderhaltung Ihrer Weib Vnd Kinder nit Zugeben werden solten”.

¹⁵ MNL VaML – Kőszeg. Act. Misc. Bécs, 1593. dec. 28.

¹⁶ MNL VaML – Kőszeg. Act. Misc. Bécs, 1596. nov. 29.

¹⁷ MNL VaML – Kőszeg. Act. Misc. Bécs, 1595. okt. 4.

¹⁸ MNL VaML – Kőszeg. Act. Misc. Bécs, 1571. jan. 19.

¹⁹ MNL VaML – Kőszeg. Memoriale: „wegen ain, Zween, drey oder mehr metz Traidt auf andere ortt hin raisen”.

A 16–17. századi Sopron népesség alakulásában a pestis, más néven dögvész vagy fekete halál szerepére – amely hazánkban a 18. század közepső harmadáig pusztított és a 19. század végéig gyógyíthatatlan betegségnek számított – mind a korábbi, mind a későbbi történeti demográfiai vizsgálatok már felhívták a figyelmet. A 20. század elején a soproni származású demográfus, statisztikus Thirring Gusztáv Hans Tschany/Csányi János anyakönyvi adatokat is hozó krónikája alapján ismertette a város 17. század végi demográfiai helyzetét, kísérelte meg a lakosság szám becslését. Így 1678-ban 8500, majd a pestist követően, 1679-ben, 6000 főre becsülte Sopron lakosságát. Számításai szerint 1678–1679 során a pestis következtében a lakosság közel 1/3-a (29,4 %) esett a járvány áldozatául.¹ Egy nemzedékkel Thirring után 1970-es évek fordulóján, a társadalom- és várostörténész Granasztói György a járvány városi népeségre gyakorolt hatásait a Payr krónika adataival érzékeltette (1600, 1644–1645 évek).²

A kora újkori Sopron népességszámával foglalkozó eddigi kutatások, elemzések, már csak a vizsgált időszak eltérő forrásadottságai miatt is, különböző forrásbázison alapultak. Míg Thirring Gusztáv és Házi Jenő a 17. század végétől értékelhető mortalitási adatokat tartalmazó felekezeti anyakönyveket is felhasználták, Granasztói György a 16–17. századi adójegyzékek alapján számított, becsült adatokat.³ Ugyanakkor minden eddigi demográfiai kutatás felhívta a figyelmet a soproni városi krónikák halálozási adataira, jelezve, hogy a különböző krónikák fontos információkat szolgáltatnak a lakosságot sújtó járványokról. Ugyanis e forrástípus majd mindegyik képviselője – valószínűsíthetően túlzó adatokkal – a pestisjárványok okozta helyi emberveszteségre is kitér. Amennyiben a soproni krónikák a város népességére vonatkozó megállapítását nézzük, úgy tűnik, hogy a pestisjárványok következtében a város lélekszáma csak lassan emelkedett. Az 1644–1645 közötti pestis a város mintegy 6000 főnyi lakossága csaknem a felének az életét követelte. Az 1656. évi pestisnek 1700 ember esett áldozatul, míg 1679-ben a pestis a 8500 fő lakosságból 2500 áldozatot szedett. A lakosság lélekszáma az 1714-es pestist követően 1720-ban is még csak 5500 körül mozgott.⁴ A mortalitás behatóbb, analitikus vizsgálata szükséges ahhoz, hogy a krónikák olykor mechanikusan számolt adatai (pl. Payr, Wischy, Petz, Csányi) helyett, a meglévő forráslehetőségek (felekezeti anyakönyvek) függvényében készüljenek számítások a pestisjárványok népességapasztó hatásáról.

Sopron kora újkori katolikus egyháztörténete hasonlóképpen a tárgyidőszak krónikáit is felhasználva ír az egyházi életet, szolgálatot is befolyásoló járványokról. Így

¹ *Thirring Gusztáv*: Sopron népességének fejlődése és összetétele. Budapest, 1931. (Thirring 1931.) 9., 20. (Köny. Városi Szemle) Minthogy a természetes mortalitás nagysága, tendenciái nem ismertek, a kiváló statisztikus, demográfus adatai túlzóak. Az egykorú felekezeti anyakönyveken nyugvó demográfiai alap kutatások szükségeselek.

² *Granasztói György*: Becslés Sopron XVI–XVII. századi lélekszámára. Történelmi Szemle 13 (1970), 275–324.

³ Thirring 1931., *Házi Jenő*: A legrégebb soproni felekezeti anyakönyvek statisztikai táblázatai (1624–1760) Soproni Szemle 20 (1966), 225–235. A demográfiai adatok összesítése: Sopron. Magyar várostörténeti atlasz; 1.) Összeállította: Jankó Ferenc – Kücsán József – Szende Katalin, Dávid Ferenc – Goda Károly – Kiss Melinda közreműködésével. Sopron, 2010. 64.

⁴ *Mollay Károly*: Sopron vármegye vázlatos története in: Sopron és környéke műemlékei. 2. jav. bőv. kiadás. Főszerk. Dercsényi Dezső – Csatka Endre. Budapest, 1956. 77. (A munkában alapvetően Thirring Gusztáv adatai kerültek átvételre.)

az 1644–1645-ös pestis esetén nem csak a Wischy-krónika alapján közöl halálozási adatot, de külön megemlékezik a hívek gyógyításában közreműködő és a járványban elhunyt Csehi (Chehovius) István városplébánosról, húséges káplánjáról, Chapó Györgyről, miképpen kitér a járvány miatt a vásárok helyének megváltoztatására vonatkozó városi szabályozásra, a körmenetek rendjének módosítására.⁵

A városi regisztraturához csak közvetetten tartozó városvezetői könyvek, pl. a 17. század első éveiből Fatiga, a század derekáról Bernat Lochner, illetve a 18. század első feléből Johann Wohlmuth nevéhez fűződő kötetek (amelyek egyaránt lehetnek iratgyűjtemények, feljegyzések, diáriumok), szintén fontos adatokat tartalmaznak a járványokkal kapcsolatban. A következőkben az oszmán fenyegetettség mellett felekezeti konfliktusokkal, rendi felkelésekkel, mozgalmakkal sújtott 17. századból a harmincéves háborút követő időszak, az 1650-es évek pestisjárványaira térnek ki részletesebben; döntően Sopron város tanácsülési jegyzőkönyveinek bejegyzéseit és Lochner Bernát kortanú feljegyzéseit felhasználva e rekonstrukcióhoz.⁶

Három járványmentes évet követően a pestis 1654-ben ütötte fel ismételten a fejét Sopronban. Ez évet megelőzően a tanács – több-kevesebb sikerrel – már korábban is kísérletet tett a városi köztisztaság javítására, miképpen olyan megelőző intézkedéssel mint a járványorvos alkalmazása, szintén a járványok megjelenését, terjedését akarta visszaszorítani. A köztisztasági rendelkezések évről-évre történő megisméltlése joggal megkérdőjelezi a korábbi határozatok hatékonyságát. 1652. június 17-én a közösség a tanácshoz fordult azzal a kéréssel, hogy a tanács alkalmazzon egy orvost és egy borbélyt, akik a vészterhes időkben is a közösség rendelkezésére állnak.⁷ Miután döntés ez ügyben nem született, 1652. augusztusában a város közössége ismételten a tanácshoz fordult az új orvosi állás betöltése végett. Az újonnan alkalmazásra kerülő orvos Scharlapauer doktor mellett látta volna el feladatát, aki az eddigi munkáját a tanács teljes megalégedésére végezte. A közösség kérése ellenére azonban az új orvos alkalmazásának a kérdése még 1652. szeptemberében sem oldódott meg.⁸ A tanácsnak az orvos mellett folyamatos munkát adott az utcán szabadon szaladgáló sertések problémája is. Már az 1652. augusztusi ülés napirendjén szerepelt ez a kérdés, és bár a tanács felszólította a lakosságot, hogy ki-ki tartsa a sertését a saját háza táján belül,⁹ mindez csekély eredménnyel járhatott, az 1653. március 25-i tanácsülésben újból megfogalmazták ezt az elvárást.¹⁰ 1653. július 23-án a sertések okozta bűz és fertőzés veszélyeit felismerve a tanács súlyosabb köztisztasági szabályozást helyezett kilátásba. Azt fontolgatta, hogy a sertéseket ne csak az utcáról, hanem a városból is távolítsák el.¹¹

⁵ Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939. (Győregyházmegye múltjából; IV/2.) 181–182.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (GYMSM SL) Sopron Város Levéltára (SVL) IV. A. 1021. Lochner Bernát feljegyzési könyve 1656–1659. (=Lochner fjkv.) Lochner János Bernátról: *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Budapest, 1982. (Házi 1982.) Nr. 7472.

⁷ MNL GyMSM SL SVL IV. A. 1003. Sopron város tanácsülési jegyzőkönyvei (=Tjkv.) 1652:141.

⁸ MNL GyMSM SL SVL Tjkv. 1652:264.

⁹ MNL GyMSM SL SVL Tjkv. 1652:201.

¹⁰ MNL GyMSM SL SVL Tjkv. 1652:380–381.

¹¹ MNL GyMSM SL SVL Tjkv. 1652:482.

1654 nyara hosszú, aszályos időt hozott magával.¹² Minthogy magyar területen már mutatkoztak a járvány jelei, 1654. június 24-én a tanács határozatban kötelezte polgárait, ki-ki bejelentési kötelezettséggel rendelkezzen a' felől, hogy jobbágya az ún. magyar területre hová megy aratni.¹³ A Petz krónika tanúsága szerint 1654-ben a pestis már a környék falvait fenyegette, így az Erzsébet-napi vásárt november 19-én a Pócsi kapun kívül tartották meg.¹⁴ Míg a Petz Dánielnek tulajdonított krónika 1654-ben számszerűsítés nélkül sok halottról tesz említést, az elhunytak számát Tschányi János krónikája 445 főben adja meg.¹⁵

1655-ben a járvány terjedése a tanácsot újabb intézkedések meghozatalára kényszerítette. 1655. április 14-én a tanács felhívást intézett a város lakóihoz: a terjedő járványveszélyre tekintettel házaikat fokozott mértékben tartsák tisztán.¹⁶ A június 21-i tanácsülés megállapítása szerint a járvány már nemcsak magyar földön, hanem Ausztriában is felütötte a fejét. Így minden polgártárs tartsa számon idegenbe, aratásra távozott jobbágját, illetve jelentse.¹⁷ A külső tanács pedig listázza őket, és amikor hazatérnek az aratásból, egy darabig ne engedjék be őket a városba, hanem a város falain kívül tartóztassák fel és helyezték őket karanténba.¹⁸ A város óvintézkedései ellenére azonban a járvány elterjedése Sopronban sem volt már megállítható. Az elhunytak száma az előző esztendőhöz képest emelkedő tendenciát mutatott, elérte a 730 főt.¹⁹

Az 1656-os év történéseit Lochner Bernát ügyvéd, belső tanácsos feljegyzései egészítik ki.²⁰ A tanácsülések belső rendtartásra vonatkozó száraz határozatai helyett e forrás a járvány sújtotta város hétköznapjait emberközelből, a kortárs perspektívájából mutatja be. 1656 januárjában már-már úgy tűnt, hogy a pestist sikerült megfékezni. A Háromkirályok napját követő vasárnap a tanács hálaadó mise keretében rótt a tiszteletét Isten színe előtt, hálát adva a járvány megszűnéséért, majd kihirdette az iskolák megnyitását.²¹ A járványmentes időszak azonban csak átmeneti volt. Lochner április 3-i feljegyzése alapján az 1656-os pestis kitörése pontosan lokalizálható: az a külvárosban, a Balfi utcai Schildberger házban ütötte fel ismét a fejét, egy asszony halálát követve.²² Az elhunyt asszony férje a kórházba szállítását követően ugyancsak rövid időn belül elhunyt a pestis következtében. Bár a házat zár alá helyezték, Lochner feljegyzése szerint ez az este egy következő, nagy számú áldozatot követelő pestisjárvány nyitánya lett. A forrás alapján a pestis elterjedésének útvonala, térbelisége is kirajzolódik. Júniusban és júliusban további személyek estek a külvárosban a pestis áldozatául. Így a Rózsa utcában Hoffelein cipész házában, valamint a Steinbrecher-házban a cselédség fertőződött meg és halt meg e járványban. A Rózsa

¹² Heimler Károly: Payr György és Payr Mihály krónikája 1584–1700. Sopron, 1942. (Heimler – Payr 1942.) 46.

¹³ MNL GyMSM SL SVL Tjkv. 1654:127.

¹⁴ MNL GyMSM SL XV. 5. Petz Dániel krónikája, 169.

¹⁵ Heimler – Payr 1942. 47.

¹⁶ MNL GyMSM SL SVL Tjkv. 1655:239, 240.

¹⁷ MNL GyMSM SL SVL Tjkv. 1655:272.

¹⁸ MNL GyMSM SL, SVL, Tjkv. 1655:273.

¹⁹ Heimler – Payr 1942. 49.

²⁰ MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv.

²¹ MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 1-2.

²² MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 19.

utcából a Halász utcára terjedt át a fertőzés, majd a belvárosra, a Pécek utcájára,²³ és a Hátulsó utcára.²⁴ Mindeközben a járvány a régióban, Bécsújhelyen (Wiener Neustadt, A) és Esterházy Pál lánzsér-lakompaki uradalmához tartozó Nyéken (Neckenmarkt, A) is terjedőben volt. A nyári szárazság és hőség alatt a pestis tovább szedte áldozatait Sopronban. Lochner leírása szerint 1656 júliusára mintegy 15-16 soproni házban ütötte fel a fejét a pestis. A szomszédos főúr, gróf Nádasdy Ferenc, a városi tanácshoz intézett júliusi levelében a tanács szemére hányta a vesztegzár felállításának az elodázását, továbbá kifogásolta, hogy a város a pestissel fertőzött területekről, többek között Bécsújhelyről, Nyékről is szabad bebocsátást engedett. Figyelmeztette a tanácsot, hogy a fertőzött házakat helyezze vesztegzár alá, továbbá a gyanús elemeket ne engedje be a város területére, valamint a helyi kereskedőknek tiltsa meg a külső vásárok látogatását.²⁵ Augusztus 9-én már a város tanácsa is a járvány terjedését említette tanácsülési bejegyzésében, amit az általános felfogás szerint Isten büntetésének tulajdonított.²⁶ Az ülés során a város vezetése felszólította a kirendelt felügyelőket, hogy az ispotályban munkájukat a legjobb tudásuk szerint lássák el. A tanács a továbbiakban megfontolás tárgyává tette, hogy meghatározott kutak mentén ne állítsanak-e fel kunyhókat, ahová az urak, illetve polgárok szolgálói vissza tudnak húzódni. A rendelkezés szerint a fertőző betegeket szigorúan el kell különíteni az egészségesektől, előbbieket tartózkodjanak a templomok és az istentiszteletek látogatásától. A tanács intézkedései azonban Lochner Bernát augusztus 6. bejegyzésének tanúvallomása szerint eléggé megkésettnek tűnnek. Lochner nyíltan arról ír feljegyzési könyvében, hogy adott időben a pestis már annyira elterjedt a városban és a környéken, hogy míg azelőtt naponta 8-10 személy várt bebocsátásra, most naponta 14 érkezik, akik közül sokan rövid időben belül jobb létre szenderülnek. A járvány terjedésével párhuzamosan megindult egy menekülthullám a városból a szomszédos települések irányába. Kiki a maga hozzátartozóját a fertőzéstől féltve menekítette ki, így maga Lochner is gyermekeit Lépesfalván (Loipersbach, A) helyezte biztonságba. Augusztus 1-jével bezárásra kerültek a város iskolái is. Mivel az ispotályban a részeges majorosné miatt a körülmények nem voltak éppen ideálisak, a szükséges felügyelet megszervezésére a két korábbi ispotályfelügyelő mellé további felügyelőket rendelt ki a város, a majorost pedig további kereset-kiegészítéssel arra akarta ösztönözni, hogy hagyjon fel a halottak szállításával és maradjon a betegek mellett a kórházban. A betegek elkülönítésére a Hosszú soron,²⁷ távol az üzletektől, faviskókat állítottak fel.

A városi orvost felhatalmazták a belső kúrák megkezdésére, ám bár sajnálatos módon az orvos, Johann Philipp Persius, október 11-én a betegekkel való szoros érintkezés következtében maga is a pestis áldozatául esett. Persius doktor munkáját Philipp Schlattner borbély segítette a vészterhes időkben.²⁸ A város előjárósága felhívta továbbá a gyógyszerészek figyelmét, csökkentsék áraikat a szegényebb betegek érdeké-

²³ A Pécek utcája a mai Templom utcának felel meg. Csatkai Endre: A soproni utcanevek történetéhez. Soproni Szemle I. (1937) 1-2. sz. (= Csatkai 1937.), 66.

²⁴ MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 45, 52.

²⁵ MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 54-55.

²⁶ MNL GyMSM SL SVL Tjkv. 1656:487.

²⁷ Ma Rákóczi utca. L.: Csatkai 1937.

²⁸ MNL GyMSM SL SVL Tjkv. 1656:488.

ben, a betegeket pedig ismételten felszólították a templomlátogatás mellőzésére, és számukra az ispotály templomát jelölték ki imádkozásra, lelki üdvükért.²⁹ Minden óvintézkedés ellenére azonban augusztus során egy-egy nap 21-23-an haltak meg.³⁰ Augusztus 25-én Bécs város tanácsa levélben felszólítást intézett Sopron város tanácsához, hogy a lakosságot a terjedő pestisjárvány miatt figyelmeztesse arra, tartózkodjon a Bécsbe történő utazástól, illetve küldemények küldésétől. A tanács Bécs városa kérésének eleget téve a parancsot a szószerűről kihirdette, a parancs megszegőivel szemben pedig testi, illetve halálbüntetést helyezett kilátásba.³¹ Mindezek ellenére augusztus végére előfordult, hogy egy-egy napon mintegy 36 ember halt meg. Az egész hónapra számítva az áldozatok száma elérte a 347 főt,³² sőt szeptemberben ez a szám már 529-et tett ki.³³ Georg Lorenz Porzmayr belső tanácsos ugyancsak a pestis áldozata lett szeptemberben Bánfalván, ahová a pestissel megfertőződött jobbágya elől néhány nappal menekült. Holttestét hazaszállítását követően a belső és a külső tanács tagjainak részvétele mellett, nagy tömeg kíséretében helyezték örök nyugalomra.³⁴ Októberben a pestis ellenére is a jó minőségű soproni borért sziléziai kereskedők érkeztek Sopronba, magukra vállalva a fertőzés minden veszélyét.³⁵

Október végére a járvány erőssége tompulni látszott. A napi 18-20 pestises áldozat száma 4-re csökkent, majd a halottak száma ismét emelkedő tendenciát mutatott. Napi átlagban 16, 17, 18 magasabb társadalmi rangú személy hunyt el a pestis következtében. Majd a hónap végével ez a tendencia ismét ellentétébe csapott át, és november elejére az áldozatok száma már napi 2-2 elhunyra mérséklődött.³⁶ Az elhunytak számát októberre Lochner 369-re taksálta.³⁷ Ugyanakkor némi ellentmondás látszódik a tanács és Lochner feljegyzései között. A tanács már szeptember 13-án az áldozatok számának a csökkenéséről számol be, bár figyelmezteti a lakosságot, hogy a járvány újbóli fellángolásának az elkerülésére senki se költözzön be, illetve vissza a járványtól fertőzött házába, lakásába.³⁸ A lakások és házak fertőtlenítésére ugyanakkor nagy figyelmet szentelt a város vezetése, és amennyiben a lakás-, vagy háztulajdonos a felszólításnak büntetés terhe mellett nem tett eleget, úgy az erre kijelölt személyzetrel a tulajdonos költségére azt elvégeztették.³⁹ December során többen is, akik családjukat a pestis elől Lépesfalvára menekítették, szeretteiket hazahozták. Így többek között maga Lochner is visszatért. Az ő családja augusztus 8-tól, azaz 17 héten át tartózkodott Lépesfalván.⁴⁰ A pestis visszaszorulásával a tanács a lelkészekkel egyetértésben határozatban rendelte el, hogy a halottakat ének kíséret nélkül, késő este, vagy a kora hajnali órákban kell utolsó útjukra kísélni. Amennyiben valaki ünnepnapon

²⁹ MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 59-60.

³⁰ MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 61.

³¹ MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 62.

³² MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 62.

³³ MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 63.

³⁴ MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 65-66. Portzmayr személyére: Házi 1982. Nr. 1443.

³⁵ MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 66.

³⁶ MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 67.

³⁷ MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 67.

³⁸ MNL GyMSM SL SVL Tjvk. 1656:502.

³⁹ MNL GyMSM SL SVL Tjvk. 1656:503.

⁴⁰ MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 70.

halna meg, úgy csak az ünnepeket követően kerülhetne elhantolásra. Bécszet levélben értesítették a helyzet normalizálódásáról, egyben engedélyt kértek, hogy mindenki szabad bebocsátást nyerjen e városba. Minthogy több halálesetet is arra lehetett visszavezetni, hogy a fertőzött házakat nem fertőtlenítették kellően, ezért Lochner elmondása szerint is 10 tallér pénzbüntetés kilátásba helyezésével meghagyták a polgárságnak a házak fertőtlenítését, illetve ennek nem teljesítése esetén a fertőtlenítést a tulajdonos költségére az ezzel megbízott személyzettel végrehajtották.⁴¹ Advent utolsó vasárnapján hálaadó szentmisével ünnepelte meg a város a pestis visszaszorítását.⁴² Az evangélikus egyházközség bejegyzése szerint 1656-ban 1715 személy hunyt el, többségük a pestis következtében.⁴³ 1657. januárja során a pestis miatt bezárt iskolákat ismét kinyitották.⁴⁴ Minden óvintézkedés ellenére a pestis nagy pusztítást okozott a városban, áldozatainak száma a Payr krónika szerint elérte az 1415 főt.⁴⁵

A kedvező forrásadottságoknak köszönhetően, különböző forrástípusok segítségével nyomon kísérhetjük a pestisjárvány kitörését, városi térben történő terjedését, a városi hatóságnak a járvány megállítására tett intézkedéseit, a védekező mechanizmusokat mind a város, mind a polgárság részéről, a katasztrófának a városi polgárok mindennapjaira tett hatását, valamint a fertőzött regionális viszonyrendszerét. Esetünkben egy speciális narratív forrás, Lochner Bernát feljegyzési könyve alapján a halálózási anyakönyvek előtti időszakból részletes adatokat kaphatunk az elhalálózásról, a városi társadalom a betegséghez, halálhoz való viszonyáról, a katasztrófa emberi oldalairól is.

⁴¹ MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 71.

⁴² MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 74.

⁴³ MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 74.

⁴⁴ MNL GyMSM SL SVL Lochner fjkv. 77.

⁴⁵ Heimler – Payr 1942. 49.

Sopron polgárosodása, a társadalom-, város-, ipartörténet kutatása, a címer és pecsétan művelése mellett Horváth Zoltán olyan kevésbé használt forrástípusok fontosságára is felhívta a figyelmet, mint a községi számadások.¹ Sopron szabad királyi város, illetve egyes kedvező forrásadottságú, fejlett mezővárosok (pl. Szombathely, 1681-ig Ruszt) gazdag számadáskönyvi sorozata mellett községi szinten a 17. századból e forrástípus alig ismert. Így mindenképpen közzétételre, minél teljesebb körű elemzésre érdemes az a tisztázati példányban fennmaradt, koraisága ellenére is letisztult és rögzült írásbeli gyakorlatot mutató, 1657. évi kishöflányi (Kleinhöflein, A) községi számadás – valójában egy füzet formátumú számadáskönyv – amelynek egy-két jellemzőjére, és ennek tükrében az egykorú településre – e sorokban hívnám fel a figyelmet.²

A 17. század középső harmadában Kishöflány a kismartoni uradalomhoz tartozott. E dominiumot – amely 1647-ig az Alsó-Ausztriai Kamarának elzálogosított nyugat-magyarországi uradalmak egyike volt – a Bethlen Gábor erdélyi fejedelemmel kötött nikolsburgi béke és kiegyezés részeként, a munkácsi uradalom ellentételezése fejében, zálogjogon, 1622-ben az uralkodó-hű Esterházy Miklós szerezte meg, majd 1647-ben László fia nem csekély politikai küzdelem árán a rivális Nádasdy III. Ferenc ellenében örökségét érvényesítette. A tárgyidőszakban a település földesura a fiatal gr. Esterházy Pál volt. Egy 1635-ös összeírás szerint az 1648-ban szabad királyi városi rangra emelt Kismartonon kívül az uradalomhoz két mezőváros, Fehéregyháza (Donnerskirchen, A) és Feketeváros (Purbach, A), valamint részben avagy egészében 14 falu, továbbá a magyaróvári uradalomhoz tartozó Moson vármegyei Nezsider (Neusiedl am See, A) mezővárosban néhány jobbágyhely tartozott. A szőlőtermelő falvak sorában, mint pl. Oka (Oggau, A) avagy Szentgyörgy (Sankt Georgen, A) találjuk Kishöflányt,³ amelyben az 1580/1589. évi urbárium szerint 89, az 1675. évi nyomán pedig 95 ház állt. Az utóbbi forrás 19 egész, 42 fél és 6 negyedtelkes jobbágyot, valamint 13 házas zsellért regisztrált a faluban, amelyben már a 16. században biztosan volt iskola.⁴ Az 1641. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv az újjáépült iskoláról szól, amelyben 1651-ben a Bécsújhelyről származó Johann Siber iskolamester 75 diákot ta-

¹ Horváth Zoltán: Sopron megyei községek titkos számadásairól. Soproni Szemle 18 (1964), 142–152.

² Burgenländisches Landesarchiv (BLA), Eisenstadt, Gemeindecarchivalien, Archiv der Gemeinde Kleinhöflein (AGK), XIV. Nr. 1. Gemein Raittung Matthias Leeben der Zeit Gmain Zöchmaister in Klain Höflein aus daß 1657igste Jahr betr[effend] Anno 1657.

³ A kismartoni uradalomra, településeire: *Tobler, Felix*: Die Fürst Esterházy'schen Herrschaften des burgenländisch-westungarischen Raumes und ihre Zugehörungen vom 17. bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. Eisenstadt, 2005. 15–17.

⁴ A település nagyságáról, lakosainak gazdálkodásáról: Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes Bd. II/1. Der Verwaltungsbezirk Eisenstadt und die Freistädte Eisenstadt und Rust. Hg. von Burgenländischen Landesregierung. Eisenstadt, 1963. (= ALTB 1963.) 653–654.

nított.⁵ A település gazdasági erejét jól érzékelteti, hogy szerződés szerint csak készpénzben évi 1750 ft-ot fizetett az uradalmi kasszába (1675).⁶

A kishöflányi községi számadásokat a céhmester készítette, ez a hivatal funkcionálisan a városi kamarási tisztnek felelt meg. (A céhmesteri tisztség az egykorú magyar mezővárosok, mint pl. Vas vármegye székhelye, Szombathely esetében a templomok javaira felügyelő, számadásait vezető választott városi hivatalviselőt jelentett.) A bevételi és kiadási fő oldalakra tagolódó, azon belül narratív tételes elszámolást tartalmazó számadás szerint a község 1657. évi teljes bevétele 4887 ft 10 kr ½ d volt, amelynek nagy részét (57%-át) a korábbi felhalmozásokból is gyarapodott, 1656. évi maradvány átvitele (2775 ft 51 kr. 12 d.) jelentette. Az 1653. évi bíró, Georg Zechmeister (Zöchmeister) 94 ft 10 kr-ral tartozott. Ő már 1651-ben is betöltötte ezt a hivatalt.⁷ A tárgyévi bevétel legjelentősebb tételei boreladásból származtak; a szőlőtermelés, borkereskedelem biztosította a település gazdagságát. A boreladásról felvett tételes elszámolásból kitűnik, hogy a közösség borait döntően a Habsburg Monarchia speciális funkcióval rendelkező dunai erősségébe, Komáromba adta el. Az 1656. évi eladott borok 87,4 %-át, 478 akót Komárom számára vásároltak fel. Az 1654. évi, négy éves borok 93,8 %-a, 319,5 akó, szintén a kiemelt fontosságú erősségbe ment. A két év bor-felvásárlása között nem tettek árkülönbséget, mind az 1656-os, mind pedig az 1654-es borokat egységesen, 2 ft 9 d-ért adták el. Ennek a vásárlásnak a döntő részét az uradalom minden bizonnyal a tisztviselői által intézte. A tárgyévben két magánszemély (Michael Wübmer, Gregor Leben) vásárolt továbbadásra a községtől borokat. A Wübmer által megvásárolt 11 2/4 akó ugyancsak Komárom számára került továbbadásra. A 16–17. századi Sopron és térsége jelentős szerepet játszott a bécsi udvar élelmiszer ellátásában, a kishöflányi szórványadatok a régió végvári hálózat ellátásában vitt szerepéhez szolgáltatnak fontos információkat.⁸

Míg a bevételek egyfajta tematikus rendben kerültek csoportosításra (előző évről átjövő pénzmaradványok, tartozások, bor eladásból, kocsmáltatásból származó jövedelmek), a kiadások havi bontásban kerültek bemutatásra, minden bizonnyal azon belül időrendben. Ez a kiadásszerkezet a közösség működését a községi háztartás pénzmozgásain keresztül, hónapról-hónapra mutatja be. E forrás szerint is a kishöflányi község háza alapincézett épület volt. A számadás adatokat szolgáltatt egyebek között a községi pincemester tevékenységére, a pince és a közösség által fenntartott épületek (iskola) karbantartására, a közösségi szőlők művelésére (május: napszám, szőlőkarók beszerzése; október: szüret), az adminisztráció működtetésére (papír beszerzése), a szegődményesek (éjjeliőrök) fizetésére, az adó- és bortized kivetési gyakorlatára, községi megszervezésének pénzügyi vonzataira (az ebben közreműködők ellátása), az utazásokkal, kocsi-javításokkal kapcsolatos költségekre. A kiadások sorá-

⁵ ALTB 1963. 649., Az egykorú plébániára, iskolára: *Buzás, Josef* Kanonische Visitation der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert I. Teil. Eisenstadt, 1966. (Burgenländische Forschungen; 52.) 180–182., *Uő*: Kanonische Visitation der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. II. Teil. Eisenstadt, 1967. (Burgenländische Forschungen; 53.) 124–126.

⁶ ALTB 1963. 654.

⁷ ALTB 1963. 645. A számadáskönyvekből előkerült 17. századi szórványadatok újabb információkat adnak Kishöflány bírói archontológiájához.

⁸ *Pálffy Géza*: A Magyar Királyság kevéssé kutatott 16–17. századi gazdasági szerepköreiről. in: *Pénztörténet – gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára*. Szerk. Bessenyei József – Draskóczy István. Budapest – Miskolc, 2009. 250–253.

ban egyaránt találkozhatunk a közösség ügyében fizetett vámokkal, miképpen a település számára szükséges nyersanyagok (pl. vas) és szakmunkák (mesteremberek) megfizetésével. A település társadalmi, gazdasági kapcsolatrendszere is megjelenik; kapcsolatok az uradalmi tisztviselőkkel, azok megvendéglése, miként a közös ünnepek megtartásának költségei is feltűnnek.⁹

A kishöflányi községi számadás más nézőpontból az anyanyelvi hivatali írásbeliség elterjedésének újabb szintjére is rámutat. Míg a térségben a 16. század második felében, utolsó harmadában terjedtek el az anyanyelven vezetett mezővárosi jegyzőkönyvek (pl. magyar nyelvű tanácsulési és bíraskodási jegyzőkönyvek: 1558: Csepreg, 1561–1563: Sárvár,¹⁰ német tanácsulési és bíraskodási jegyzőkönyvek: 1561: Nezsider, 1581–1582: Magyaróvár, illetve pl. Ruzton 1561-től német nyelvű hegykönyvek, 1576-tól árvakönyvek etc.), a 17. század középső harmadában, egy jól szervezett, jó adminisztrációval rendelkező uradalomból a községi írásbeliség forrásai jelennek meg. (Pl. német: 1657: kishöflányi számadás, német, horvát: 1641: oslipi falukönyv).¹¹

Sajnos az által, hogy a 17. század derekáról csak ez az egy községi számadás maradt fenn, nem lehetséges a községi háztartás alakulásának látványos adatsorokkal történő bemutatása. A következő számadások a század utolsó évtizedéből származnak. A Jakob Schwainster bírósága idején lezárt (1694. február 2.), Paul Zechmaister (Zöchmeister) községi céhmester által elkészített 1693. évi számadás a tárgyévben a mezőváros bevételeit csupán a forintokkal számolva 6114 ft-ban adta meg, míg a tárgyévi kiadások 1993 ft-ot tettek ki, így 4621 ft-nyi aktívumot vittek át a következő esztendőre.¹² Két esztendővel később, Michael Pehemb bírósága idején (1696. január 25.), az Andreas Klauss/Klauß községi céhmester által lezárt számadás csak az egész ft-okat tekintve 6730 ft-ban adta meg a tárgyévi bevételeket és 2718 ft-ban a kiadásokat. Így az 1693. évinél 13%-kal kisebb összeg, 4012 ft került a következő évre átvitelre.¹³ Ez óhatatlanul ebben a rövid időszakban a felhalmozások felélésére (is) utalhat.

A kishöflányi községi számadások töredékességükben is gazdag 17. századi települést jeleznek, csupán az arányok érzékeltetésére állhat itt Sopron szabad királyi város Zacharias Treusel (Treußl) városi kamarás 1657. évről készített kamarási számadásának bevételi-kiadási adata. A tárgyévben 14124 ft (Gulden) 2 solidus 5 2/4 denárt tüntetett fel bevételként, míg a kiadás 11122 ft 1 solidus 13 dénárt tett ki, melyhez járult a kamarás tárgyévi, 40 ft-os fizetése, így a kamarás a következő esztendőre 2962 ft

⁹ A tárgyidőszak pénzforgalmára, pénzrendszerére, valamint árszilyonyaira: *Dányi Dezső – Zimányi Vera*: Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig. Budapest, 1989. (Bevezetésben Huszár Lajos „Pénzforgalom és pénzértékviszonyok Sopronban” c. tanulmánya.)

¹⁰ A nagy értékű, ismeretlen korai mezővárosi forrás lelőhelye: Smidt Múzeum, Szombathely, Abai hagyaték.

¹¹ *Dominkovits Péter*: A 17. századi nyugat-dunántúli magyar nyelvű mezővárosi hivatali írásbeliség (Szombathely) in: Forráskutatás, forráskiadás, tudománytörténet. Szerk. Korompay Klára – Terbe Erika – C. Vladár Zsuzsa – Zsilinszky Éva. Budapest, 2009. 82–84. (Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai; 229.), *Prickler, Harald – Vlasits, Josef*: Das Osliper Gemeinde- und Denkbuch 1641–1732. Eisenstadt, 2001. (Biblioteka pretiskov i prepisov; 3.)

¹² BLA AGK XIV. Nr. 2.

¹³ BLA AGK XIV. Nr. 3.

22 d-t vitt át, mely még kiegészült a kő- és őrlt só eladásból származó jövedelemmel, ami csak készpénzben 2799 ft 5 solidus 21 ¼ d-t tett ki.¹⁴

A Fertő vidék mezővárosai, szabad királyi városai (1648: Kismarton, 1681: Ruszt) társadalmát, vagyoni rétegződését, gazdálkodását vizsgáló kutatás szerint e települések fejlődésében a 17. század jelentette a „végpontot”. A század közepétől a térségben általánosan elterjedt a szerződésen alapuló földesúri járadékok rendszere, a pénzbeli megváltás mellett tizedet, hegyvámot, robotot kellett természetben teljesíteni. A települések, közösségek saját gazdaságokat alakítottak ki, amelyek központját gyakran az a közös pince jelentette, amelynek épülete többnyire a község ház funkcióját is ellátta. Mindennek alapját a szőlőre, borkereskedelemre épített gazdaság jelentette.¹⁵ Az 1657. évi kishöflányi községi számadás egyértelműen arra utal, hogy az időszak mezővárosai (pl. Feketeváros, Ruszt, Nezsider) mellett, szervesen e fejlődési vonulatba tagolódtak be a térség falvai is.

¹⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára Sopron Város Levéltára, IV. A. 1009. a.) Sopron Város Kamarási Hivatalának iratai, Kamarási számadások 79. kötet, 1657. 296–298.

¹⁵ *Prickler, Harald*: Városok és mezővárosok a Fertő tó körül. In: A pannon térség városainak és mezővárosainak fejlődése és jelentősége a 16–19. században. Szombathely, 1974. (Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf / Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpozium „Mogersdorf” 1972. Kőszegen; 4.) 260.

A soproni Szent Mihály templom két muzeális értékű vörösréz üstdobot őriz, melyeket nagyzenekari művek hangszereként, feltehetően a 18. század utolsó negyedében készítettek (1. kép). Karl Geiringer: *Joseph Haydn* című monográfiájából ismert, hogy Haydn kiemelkedő miséi között szerepel az 1785-ben Londonban írt, illetve ott befejezett „Üstdob-mise”.¹ A városplébános, Horváth Imre kanonok úr úgy informált, hogy e jeles művet a Soproni Szimfonikus Zenekar a húsvéti feltámadási szentmise keretében mind a mai napig rendszeresen előadja, természetesen a két üstdob szereplésével. Az üstdobokat az 1950-es években a templom sekrestyéjének oratóriumában őrizték a régi céhek templomi zászlaival együtt.

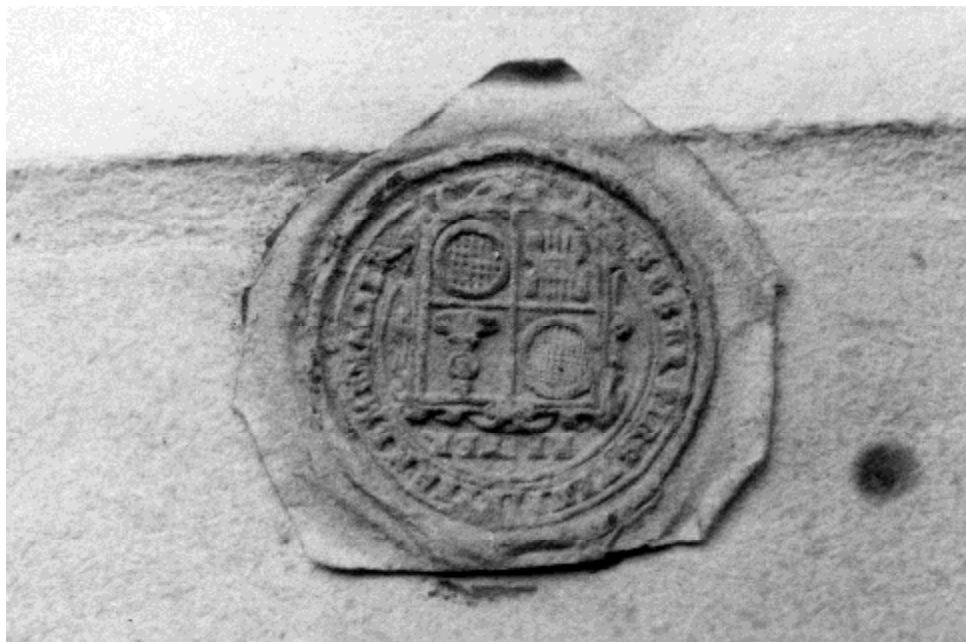


1. kép. Vörösréz üstdobok a soproni Szent Mihály templom orgonakarzatán (Fotó: Bolodár Zoltán)

Kézművesipar-történeti kutatásaim során egy 1769-ben készült összeírásra bukkantam, amelyben betűrendben összesen 54 szakma közel 500 műhelyét írták össze a céhek. A mesterség megnevezését, a műhelyek számát követő megjegyzés rovatban, tömör mondatokban adták meg a termékek körét. Ebben az összeírásban szerepelnek a szitások, szitafenék készítőik, szövőmesterek, „Sieber=Siebbödenmacher (5

¹Geiringer, Karl: *Joseph Haydn*. Ford. Bartha Dénes. 1969. passim.

Werkstatt). Die Sieber machen eiserne Siebboden, über Zichen auch Pauken und Drommeln. die Böldenmacher aber arbeiten von Rosshaar.”² Meglepetésként ért, hogy a nagy üstdobok és a nagydobok (Drommel) is készítményeik közé tartoztak. A szitafenékszövők (Böldenmacher) pedig lószőrből (lófarokszőr), speciális szövőszéken állították elő a kisebb-nagyobb, sűrűbb-ritkább szitaszöveteket, vagy éppen a rosták vasdrótszövegeteit.



2.kép. A bécsi főcéh pecsétje, 1672. Köirata: KAMMACHER . SIEBER . PIRSTENMACHER

A 17. században a török által meg nem szállt területek mesterei egy sor iparágban a bécsi ún. országos főcéhek (Landes-Haupt-Lade) vonzásába és ellenőrzése alá kerültek, mint vidéki mesterek, vagy például a „negyedláda” (Viertl-Lade) tagjai. Esetünkben a soproni, kőszegi, szombathelyi, pinkafői, kismartoni, győri, komáromi, pozsonyi, de a besztercebányai és kassai mesterekkel is találkozunk a „Kammacher-Sieber-Bürstenbinder” céh mesterkönyvében. Így a soproni Ehrasmus Kuchelberger fésűs 1638-ban, Thomas Neßbauer szítás 1652–1654 között éves tagdíjat (Jahresschilling) fizetett a főcéhnek, de még 1669-ben is szerepelt a vidéki mesterek között. 1670-ben Georg Greimell szításmester is a bécsi céh tagja lett (2. kép).³

² Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (MNL GyMMSM SL), Sopron Város Levéltára (SVL) Lymbus. Beschreibung Derer Burgerl. Handwerker in dieser Königl. Freistadt Oedenburg de dato 26-ten Sept. 1769.

³ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Wien (StAW), Innungsbücher 27/1.P.6-263. 1638–1696.

Pozsony mint koronázó főváros jogot formált országos főcéhek alapítására. Jóllehet 1639-ben M. Eisenman fésűs még a bécsi főcéhnek fizette az évi tagdíjat,⁴ 1642-ben Pozsony város tanácsa már önálló, országos hatáskörű szítás főcéhet létesített (3. kép).⁵ Nyugat-Magyarországon, Pinkafőn, Batthyány Zsigmond birtokain 1681-ben a szítások főcéhes jogot kaptak. Földesuruk a mesterek kérésére a bécsiek 1642-es, III. Ferdinándtól nyert privilégiumának szövegét vette mintául.⁶ Mindezen szabályzatokban sehol nem esik szó dobok készítéséről, sem a mesterremek, sem a termékek sorában. De nem találunk ilyen tételt a városi és a megyei árszabályzatokban sem.



3.kép. A pozsonyi főcéh pecsétje, 1758, szita, rosta ábrázolással

A győriek 1753-as céhlevelében a kesztyűsök és szítások közös szabályzatában sincs erről említés, ám 1840-ben a kefekötőkkel bővítették tagságukat és céhpecsétjükön a kesztyű, szita-rosta ábrázolása alatt egy dobot is megörökítettek. Sőt, az 1833-as évszámmal ellátott, P+R (Paulus Rek) mester személyes tulajdonában lévő butélla az előlő oldalon is megörökítette a rostát és a dobot. A hátoldalon pedig csiszolt felirat díszíti a palackot: „VIVAT ... /Herr Paulus:Rek: und Bürger/ Sib und Dromel/ Meister sol Leben/ in der stad: Rab:/K/aiserliche/K/önöklliche/Sib und Dromel

⁴ StAW, i.h.

⁵ Spiesz, Anton: Štatúty Bratislavských Cechov. Bratislava, 1968. (Spiesz 1968.) 403-406. (Sitari. 26. febr. 1642.).

⁶ Eisenstadt, Landesarchiv-Pinkafeld J./J. Siebmacher. Prickler, Harald: Pinkafeld. – Pinkafeld 1960. 138-139.

Meister VIVAT". Talán ezzel a tárggyal köszöntötték a remeklő mestert? De az is feltételezhető, hogy ez esetben jubileumi emléktárggyal találkozhatunk. A szöveg a szokásos céhes köszöntés szép példája (4. kép).⁷



4. kép. Győri dobkészítő mester üvegpalackja, 1833. Szita, rosta és dob ábrázolással. Győr. Xántus János Múzeum. Ltsz.: 54.80.1. (Fotó: Tanai Csaba Taca)

⁷ Szabó Péter: A céhek tárgyi emlékei a Xántus János Múzeumban. II. Arrabona. Szerk.: Dávid Lajos. Győr 1986. 129-162., 60. ábra. XJM. Ltsz.: C.62.17.2. Átm. 38×40 mm. M.: 85 mm. AZ EGYE:KESZ:ÉS:SZI:MES:P:GYŐR:1840: felirattal. Nemesné Matus Zsanett – Szabó Péter: A céhek tárgyi emlékei a Xántus János Múzeumban, Győr, 2010. 74, 129. p. 192. kép. Ltsz: 32.54.81.1. M: 222 mm, Sz: 115 mm.

A dobok a szítások technológiája alapján kerülhettek e szakma készítményei közé. Ugyanis a szitafenekék kávék közé szorításának mintájára kerültek a dobokra a pergamén, a borjú, vagy a kecskebőr borítások. Természetesen a szítások együttműködtek a bádigosokkal, a vörösréz műves üstkovácsokkal, akik a dobok testét formázták a kívánt méretre.

A soproni mesterek 150 éven keresztül a fent említett, országos céhvé fejlődött pozsonyi testületbe tartoztak. 1795-ben azt jelentették a tanácsnak, hogy ők elszakadnának Pozsonytól, de erre csak 1807-ben került sor. 1811-ben a tűzrendészeti szabályzat külön említi a szitafenekék és szitakáva készítő mestereket.⁸ A városi telekkönyv alapján ismert az egyes mesterségek után fizetendő adó nagysága. Így 1687-ben a „Siber- u. Bodenmacher” mesterek céhe évi négy forinttal adózott. A későbbi, céhenként kivetett adójegyzékekben is a szítások egy főre eső adója volt a legalacsonyabb.⁹



5. kép. Pinkaminszernti rosta és karácsfai (Hagendorf) festett dobozka, 19. század. Savaria Múzeum, Szombathely, Ltsz. 59.980.1 és 59.9781.1¹⁰

A szítások készítményeinek a részleteiről a mesterrecek előírásaiból értesülünk (5. kép). A pozsonyiak a bécsiektől 1642-ben kölcsönözték szabályzatukat, amely szerint a remekléshez a liszt minőségéhez alkalmazható eszközöket kellett előállítani. A cséplés, nyomtatás után következett a törekmaradványoktól szeleléssel való megtisztítás, majd a magvak szemnagyság szerinti, rostákkal történő szétválasztása (Scheide Syb). A hulladék volt az ocsú. A lószőr szitákkal a finomliszt, a grízsliszt, vagy rézszövetű szitával egyéb anyagok tisztítását végezték. A vesszőszövetű, 60–80 cm átmérőjű nagy abrakos rostákban adták az úton lévő, pihenő állatok elé a szénát. Így

⁸ Csatkai Endre: A soproni kisipar emlékei a Soproni Múzeumban. Kézirat., Domonkos Ottó jegyzetei. 16. doboz

⁹ MNL GyMSM SL SVL, Lad. XLIII. et SS. No. 16. 1687. Thirring Gusztáv: Sopron város a 18. században. Sopron. 1939. passim.

¹⁰ In: Vas megye népművészete. Népművészetünk öröksége. Szerk. Gráfik Imre, Szombathely, 1996. 175. ábra

kocsmák udvarán várakozva nem a porba dobták a lovak elé az eledelt, de nem is szemeteltek feleslegesen.¹¹

A pinkafőiek remeklési előírásában a liszthez a választószita és a grízszita szerepel. Az öröletlen búza és rozs tisztításához nagy, rézszövetű rostát kellett készíteni. Az 1681-ben elnyert céhlevél előírásai szerint a mesterebéd 4 forint 30 krajcárt tett ki, míg a mesterjogért öt forintot kellett fizetni.¹² Pozsonyban, az 1719-ben nyert új szabályzatban külön figyelmet fordítottak a szítaszövetek készítésére. A remeklő az első napon a nagy, 17 colos (43,18 cm) lószőrszövet anyagát készítette elő és fűzte be a szövőszékbe. A második napon leszötte a kívánt méretű szövetet, de a felügyelő mester nélkül nem vághatta le a kész darabot, mert négy forint készpénzt kellett fizetnie. A mesterebéd 8 forintba, a mesterjog 15 forintba került. A 14. pont előírta, hogy a házalással vagy levelezéssel szerzett szórt egy mester sem volt köteles megosztani céhtársaival. Azonban ha 20 font (kb. 10 kg), vagy annál több lószőr került a birtokába, annak a 20 font feletti részét meg kellett osztani a mestertársakkal. Aki ezt megszegte, annak büntetése két forint volt.



6.kép. Szítás cégér, 19. század 2. fele. Pápa, Veszprém megye. Magyar Néprajzi Múzeum. Budapest Ltsz. 94837. (Fotó: Roboz László)¹³

Az inas szabadítását, a legény remeklését is teljesítményhez kötötték, amely alapot adott a hetibér nagyságához. A munkát az öreglegény (Altgesell) felügyelte, az avatásért egy pint bort fizetett (ein Mass Taufwein) a legény a társainak.¹⁴ A pipázás 19. századi nagy divatja idején a szítások egyedi terméke volt a dohányszita. Egy ilyen da-

¹¹ Spiesz 1968. 403-404.

¹² Spiesz 1968. 408-410.

¹³ In: Gráfik Imre: Céhemlékek. A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai, 12. Budapest, 2008. 182.

¹⁴ Burgenländisches Landesarchiv, Eisenstadt, Gemeinearchivalien, Pinkafeld J/1. Siebmacher. 3,11.§.

rabot a Soproni Múzeum is őriz. Ez esetében két kávakéreg közé szorítottak szitaszövetet, majd két bőrözött feneket illesztettek rá. A dohányt a felső részbe tették, porát átszitálták az alsóba. Így a vékonyszálalás vágott dohány szelelt, jobban égett a pipában.¹⁵

A szítások céhébe tartoztak a szitakéreg, vagy kávakészítő mesterek is, akiknek azonban tiltották a kész sziták árusítását. Rendszerint reverzálist adtak arról, hogy nem ártják magukat a szitásmesterek jogaiba. A szitakéreg a vörösfenyőből vagy nyárfából készült, különböző szélességben és hosszúságban. Kötegelve kerültek ezek Székelyföldről a sík területekre, illetve az Alpok-aljáról a Dunántúli települések mestereihez. Ezek részleteiről néprajzi irodalmunkból kapunk gazdag leírásokat és képes illusztrációkat (6. kép).¹⁶

Az üstdob, avagy a Pauke és a nagydob azaz a Trommel, illetve a Kesselpauke és a Kesseltrommel szavak használata a német nyelvterületen is magyarázatra szorult már a 18–19. század fordulója táján. Az Adelung-féle szótár (1808) bővített kiadásában a következőket olvashatjuk: „Die Pauke (...) ein hohles, rundes, mit einem Felle bespanntes musikalisches Werkzeug, welches einen hohlen dumpfigen Schall von sich gibt, wenn es schlagen wird. In diesem Verstande belegte man ehemals auch unsere heutigen Trommeln, mit dem Nahmen der Pauken, so wie die Pauken auch oft Trommeln, und ihrer halb runden Gestalt willen Kesseltrommeln genannt werden. (...) Jetzt gebraucht man dieses Wort nur zu engerer Bedeutung, ein gemeinlich kupfernes, zuweilen aber auch silbernes, halb rundes musikalisches Werkzeug zu bezeichnen, welches auf offenen Seiten mit einem Felle bespannt ist, und es geschlagen wird, einen starken dumpfigen Schall von sich gibt; zum Unterschiede von einer Trommel. Eine solche Pauke nannte man ehemals auch zum Unterschiede von den Trommeln und wegen ihrer halb runden kesselartigen Gestalt auch Kesselpauken, mit welchem Nahmen sie auch noch jetzt zuweilen belegt werden. – Heerpauken so fern sie bey den Kriegsheeren gebraucht werden.”¹⁷ A Trommel szó értelmezése: „In engerer und gewöhnlicherer Bedeutung ist ein Kriegerisches Werkzeug, welches aus einem Cylinder bestehet, dessen offene Enden mit einem scharf gespannten Pergament überzogen werden, worauf man mit Klöppeln schlägt, das einen sehr starken und dumpfigen und zitternden Ton von sich gibt.”¹⁸ Tehát a Pauke elsősorban zeneszerszám, a Trommel pedig harcidob szerepet töltött be a korábbi századokban. Az üstszerű formájuk miatt a Kesselpauke – Kesseltrommel szó gyakran előfordult. Azonban az 1839-ben megjelent Poppe-féle Technológia a pergamenek használatával kapcsolatban a következő megkülönböztetést teszi. „Der Pergament aus Kalbfellen gebraucht man gewöhnlich zu Trommeln, dasjenige aus Ziegenfellen zu Pauken,

¹⁵ Soproni Múzeum, Népr.Lt.sz.: 56.175.1 (Dohányszita)

¹⁶ Kósa László: Szitakötés. in: Néprajzi Lexikon 5. kötet. Főszerk.: Ortutay Gyula. Budapest, 1982. 47-50., Juhász Antal: Szitásmesterség. in: Orosháza néprajza. Orosháza, 1965. 327-328., Verasztó Istvánné Beranek Róza: A szitaszövés. Orosháza, 2004. (Viharsarki hagyományok; 3.)

¹⁷ Adelung, Johann Christoph: Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart mit besichtiger Vergleichung der Übrigen Mundarten, besonders aber der Oberdeutschen ... Wien 1808. Bd. III. (Adelung 1808.) 675-676.

¹⁸ Adelung 1808. Bd. IV. 690.

dasjenige aus Schaffellen zu Kindertrommeln.“¹⁹ Frecskay János pedig a Mesterségek szótára hangszerművességről szóló fejezetében a következő meghatározást adja: az üstdob-Pauke, Kessel-Pauke vörösréz félgömb alakú üst, amelyre felül vasbroncs (Reifen) szorítja le a ráfeszített állati bőrt. A nagydob, Grosse-Trommel fából vagy sárgarézből készült kávájára alul-felül egy-egy bőrt, vas vagy sárgaréz abroncsokkal feszítettek. Hangolását csavarokkal állították be.²⁰

A Zenetörténeti Lexikon „üstdob” szócikke szerint „... hangolt ütőhangszer: rézüstre borított s azon csavarokkal (többnyire 8 csavarral) megfeszített borjúbőr, amelyre ütőkkel való megszólaltatáskor megközelítően tiszta, tompa és mély hangot intonál. Hangterjedelme F-f (többnyire egy nagyobb és egy kisebb típusát alkalmaznak F-c, ill. B-f terjedelemben).” A lexikon a páros dobok középkori megjelenésétől kezdve rövid hangszer-történeti áttekintést ad, majd megjegyzi, hogy „...már a 18. században van rá eset, hogy egyes szerzők kivételesen nagyszámú üstdobot szerepeltetnek műveikben.” Kiemeli Haydn Üstdobpergés szimfóniáját (Paukenwirbel).²¹



7.kép. Sopron, 1848-as dob „Trommel der Ödenburger Bürger Garde mit 2 Slägl aus dem Jahre 1848.” Soproni Múzeum, Helytört. gyűjt. Lt. sz.: 58.87.1. (Fotó: Bolodár Zoltán)

¹⁹ Poppe, I. H. M. v.: Ausführliche Volks-Gewerbslehre oder allgemeine und besondere Technologie zur Belehrung und zum Nutzen für alle Stände. Stuttgart 1839. (Poppe 1839.) 568.

²⁰ Frecskay János: Mesterségek szótára. Budapest, 1912. 166.

²¹ Szabolcsi Bence – Tóth Aladár: Zenei Lexikon III. kötet. Budapest, 1965. 564.

A két soproni üstdob 50 illetve 55 centiméter átmérőjű, 8 illetve 9 csavarral hangozhat. A félgömbalakú vörösréz üst egy lemezből van kialakítva speciális rézműves üllők (szarvas üllő) és kalapácsok használatával.²² A dob külsején segédvonalak futnak körbe, amelyek az ónból öntött csavar-pántok pontos elhelyezését segítik. Az üst felekén három centiméteres lyuk van, ami a hangzást szolgálja. A félgömb aljára „háromláb” keret van nittelve, ami a dob elbillenését akadályozza meg. A ma is használt fenyőfa asztal lapjába két nagy lyuk van kivágva a dobok befogadására. Megszólaltatása két dobverővel történik. A dobokat borjúbőr pergamennel vonták be. Egy gömbvas karikára feszült a bőr, ezt pedig a szárnyas csavarokkal ellátott káva rögzíti az üsthöz. A dobok hangolását szolgáló sárgaréz csavarok 5-8 mm vastag díszes pántokba illeszkednek. Ezek formái a 18. századi erős ajtóvasalások stílusával rokonok (ld. 1. kép).²³

A kisebb méretű dobtetek is fémből, ritkán vas-, de többnyire sárga- vagy vörösrézlemezről készültek. Magasságuk 40-50 cm, átmérőjük 40 cm. A bőrök leszorítására, kifeszítésére keményfa kávékat használtak, erős, jellegzetes vonalvezetésű zsinórokkal. Ezek kétfenekű dobok. Az alsó bőrön két húr feszül, ami használat közben jellegzetes pergő hangot adott. Ezeket a dobokat erős, széles vállszíjjal a test baloldalán viselték. A soproni városi dobok a zászló színeihez hasonlóan piros-fehér színű díszítést, a szabadságharcokban használtakat pedig piros-fehér-zöld háromszögekkel vették körül a dob peremén (7. kép).²⁴

A dobok javítását is a szítások végezték. Sopronban a városi tanácsülési jegyzőkönyv kiadásai között szerepel „Brenner Joh. Siebmacher über einen in die städtische Trommel eingemachten neuen Schlagboden. I. F. 58. x.”²⁵

A fentiek alapján azt mondhatjuk, hogy a dobkészítés azokban a szabad királyi városokban volt gyakorlatban, ahol a városi bandériumok vagy császári és királyi helyőrség igényelte. Emellett a főúri városi polgári zenei élet nagyzenekarok működéséhez teljesítettek megrendeléseket a szítások. Így Pozsony, Sopron, Győr szítás mesterei folyamatosan végeztek ilyen munkát. Esetünkben a levéltári adatok és a tárgyi emlékek együttesen szolgálnak bizonyossággal.

²² Poppe 1839. 566., 664.

²³ Soproni Múzeum, Storno-gyűjtemény. Lt. sz.: S.84.415.1.

²⁴ Soproni Múzeum, Helytört. gyűjt. Lt. sz.: 58.87.1. Átm.: 37 cm. M: 33 cm.

²⁵ MNL GyMSM SL SVL IV. A. 1003.a. Sopron város tanácsülési jegyzőkönyvei, 1834. II. kötet, 1131.

1984. július 5-én a Sopronbánfalva (Sopron-Kertváros) fölél emelkedő Kutyahegy dél-keleti lejtőjéhez közel, egy újonnan épülő ház utcafrontra nyíló pincéjének mélyítéskor nagyobb égett folt tűnt elő a sárga agyagos eróziós réteg alatt. Az Avar utca 44. számú ház építője hozzájárult, hogy a Liszt Ferenc Múzeum (ma: Soproni Múzeum) régésze kisebb leletmentéssel megvizsgálja a pince területén jelentkező, körben pirosra égett foltot, amelyről rövidesen kiderült, hogy mészégető kemence maradványa.²⁶

Az Iparrégészeti Munkabizottság 1980. évi soproni megalakulásakor egyik fő célul tűztük ki a régészetileg feltárt égetőkemencék kataszterbe foglalását és a – tudományközi kutatásoknak kiváló alapanyagokat biztosító – stabilan kiégett objektumok rendszeres archeometriai vizsgálatait.²⁷ Ezért geofizikust és geológust is felkértem az Avar utcai objektum rendeltetésének és korának pontosabb meghatározásához.

A kemence leírása

A kerekded, de inkább ovális formájú, 4 m átmérőjű kemencét a lejtő agyagos talajába vágták A tüzelőtér mélységében, kelet felé nyílt a 120 cm széles, 1 m magas kemenceszáj, amelynek egyenes folytatása a nagyjából „párhuzamos” oldalú tüzelőtér (1. kép). A tüzelőgödör oldala rézsús, szélessége a szájnál alul 120 cm, felül 130 cm. 50 cm-rel beljebb 100, illetve 200 cm széles, végül alul 80 cm-re keskenyedik (2. kép). A kemenceszájnál és 140 cm-re befelé a rézsű felszíne még zöldes-kék, üvegszerű salakosra égett. A 80-100 cm széles padka, – amelytől a kemence oldala, körben 30-40 cm magasságban maradt meg – szintén csak a száj közelében égett salakosra, beljebb csak pirosra égett. A padka szintje 20 cm-rel volt mélyebben a kemence boltozatánál, tehát 80 cm-rel magasabban a tüzelőgödör aljánál (3a-b. kép). [egy más alá] A kemence oldal falánál, átmenetesen égett át a tiszta sárga agyag, belülről piros elszíneződéstől barnáig, 14–20, illetve 30–40 cm vastagságban. A tüzelőgödör feltöltése égett kövekkel és agyaggal kevert föld volt, őskori cserép másodlagos betöltődésből a padkán került elő. A kemence padkájára boltozták égetés előtt a mészkövet. Az égetéshez fahasábokat használtak. A tipikus földkemence ugyanúgy működött, mint a későközépkori Sopron–Híd utcai mészégető kemence.²⁸

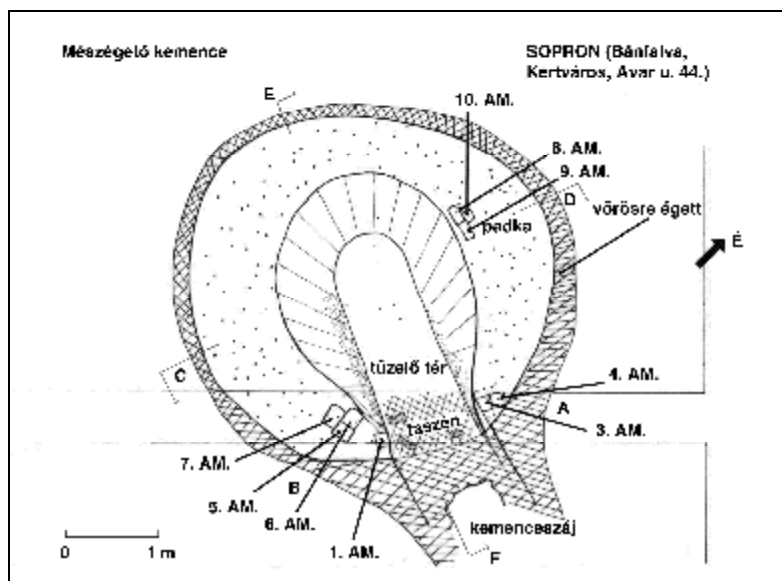
²⁶ Gömöri János: Sopron, Avar u. 44. Régészeti Füzetek I. Ser. 1. 38 (1985), 25. Nr. 48. Munkatársak: Ivancsics Jenő geológus és Márton Péter geofizikus.

²⁷ Gömöri János (szerk.): Iparrégészeti Tájékoztató 1982. I/1. (1982), 1; Iparrégészeti és Archeometriai Tájékoztató - Archeocomp Egyesület, pdf.

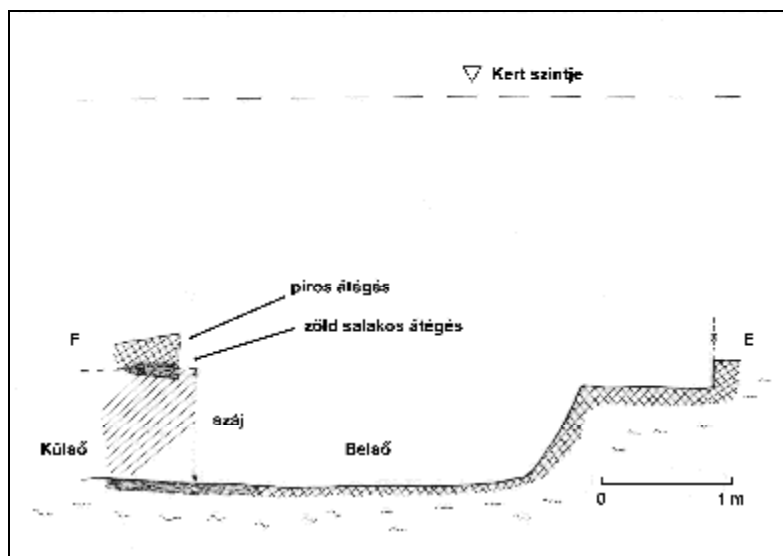
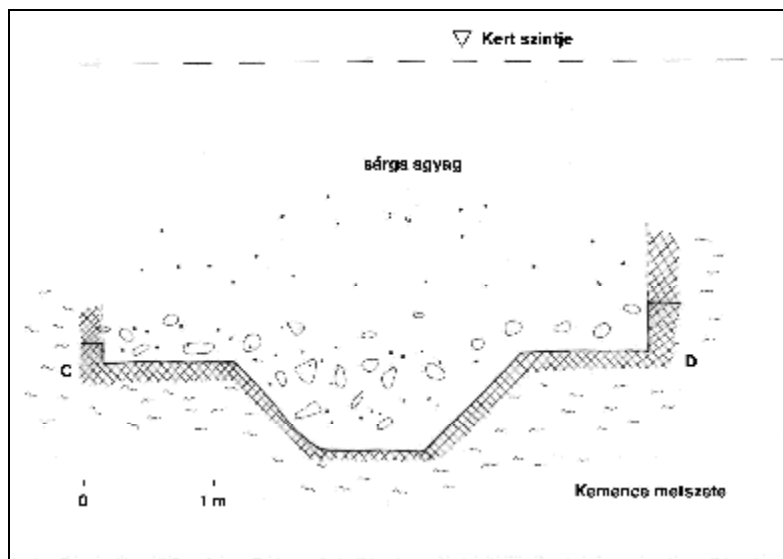
²⁸ Gömöri János: Középkori mészégető kemence Sopronban. Iparrégészet. II. (szerk. Gömöri J.) Veszprém 1984. 249-262.



1. kép. Sopron, Avar u. 44. Mészégető kemence. Fotó: Gömöri János.



2. kép. Sopron, Avar u. 44. Mészégető kemence alapraja az archeomágneses mintavételi helyek jelölésével. (Márton P., AM 2012/1, 37. T.) Felmérte Gömöri János, ábrázolta Harasztovics Veronika.



3.a-b. kép. Sopron, Avar u. 44. A mészégető kemence metszetei

A kemence kormeghatározásai

Kerámia: A feltöltés/feltöltődés törmelékei között csak „*post quem* keltező” korai vaskori cserepeket, mellettük néhány állatcsontot és egy agyagból égetett szövőszéknehezéket találtunk. Ezek, a feltárt objektumnál évezredekkel korábbi cserepek a domboldal magasabb részéről a talajerózióval kerültek az elhagyott kemencegödörbe.

Tipológia: Hasonló padkás földkemencéket a római kortól az újkorig használtak a mészégetők.²⁹ 1980 júniusában a soproni Híd utcában (a Kuruc-domb mészkőbányái és a külső városfal közötti területen) mérhettem fel egy közműárokkal átmetszett későközépkori mészégető kemencét,³⁰ amely 350 cm-es átmérőjével és padkás kialakításával az Avar utcai kemence jó párhuzama. Nováki Gyula korábban a Szárhalmi-erdőből Sopron város 18. századi kőből épített, szögletes formájú mészégető kemencéit ismertette, illetve említette Hasenauer M. 1830. évi felmérését a Sopron melletti Kuruc-domb mészkőbányáiról (*Kalk Steinbruch*) és – az akkor már elhagyott – kerek mészégető kemencéről (*Verlassener Kalk Ofen*).³¹ Steinacker A. 1866-ban olajfestményen örökítette meg a Kuruc-domb romos mészégető kemencéit.³² Az Avar utcai kemence formailag ennek a típusnak az (állandó felépítmény nélküli) változata, benne háziiparszerűen égethették a meszet.

Történeti adatok: A fentiekből kitűnik, hogy miután a Szárhalmi-erdőben, majd a Kuruc-dombon Sopron beszüntette a mészégetést, a település különböző pontjain – feltehetően a nagyobb építkezések közelében – létesíthettek ideiglenes mészégető kemencéket. Az Avar utcai kemencét feltehetően a bánfalvi Erdei-malom (Waldmühle, ma Kárpáti-vízimalom) bővítésének egyik időszakára keltezhetjük.

Horváth Zoltán részletesen ismertette a sopronbánfalvi malmok történetét,³³ megemlítve az Erdei-malom akkori tulajdonosa, ifj. Mühl Sámuel 1857., majd 1859/60. évi téglavásárlásait, amelyek a városi számadáskönyvek szerint több ezer falazó téglát, illetve tetőfedő cserepet jelentettek.³⁴ Mivel Sopron város mészégető üzeme ekkor már feltehetően nem működött, illetve Bánfalván ebben az időben máshol nem folytak nagyszabású építkezések, feltételezhetjük, hogy a bemutatott kemencét a malomépület bővítésekor, illetve a mellette emelt lakóház építéséhez szükséges mészlőállításához létesíthették.

Ezekben az évtizedekben a rangosabb bánfalvi parasztpolgárok jobbára gneisz-kőből, esetenként téglából építették a falu főterére (a mai Hajnal térre) néző házaikat, a kötőanyag azonban általában nem mész, hanem löszös agyag volt. A mészégető kemence a 17. században újjáépült (pálos, majd karmelita) Hegyi kolostortól³⁵ távol esik, ugyanakkor csak 200–250 méternyire található az 1856. évi bánfalvi kataszteri térké-

²⁹ Gulyás László Szabolcs: Mészégetők és a mész forgalma a Mohács előtti Magyarországon. Történeti Tanulmányok XVII. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének Kiadványai. Debrecen 2009, 99-122.

³⁰ Gömöri 1984, 2. ábra.

³¹ Nováki Gyula: A szárhalmi erdő romjai. Soproni Szemle 16 (1962), 341–349; Gömöri 1984, 6. ábra.

³² A Soproni Múzeum gyűjteményében. Rajzmásolata Kovács Gombos Gábertől: Gömöri 1984, 7. ábra.

³³ Horváth Zoltán: A soproni és sopronbánfalvi molnár-családok és malmaik története (1767–1950). Sopron. 1993. Különösen a 44. oldalon részletezi a szerző a Mühl család ingatlanvagyonát.

³⁴ Horváth 1993, 44. és 27. jegyz. Sopron Város Tégláégetőjének számadásai és naplói. Ziegel Rechnung 1859/60. (VB.1113/g).

³⁵ <http://epitesforum.hu/a-sopronbanfalvi-volt-palos-karmelita-kolostor-ujjaszuletese>

pen³⁶ feltüntetett Waldmühle kertjétől, annak a dűlőútnak a végén, amely a malomcsatorna mellett a Dudlesz-erdei mészköves területtől a malom irányába vezet (4. kép). Horváth Zoltán a Mühl család ingatlanvagyonát ismertette a malmon, és a ker- ten kívül szántókat, gyümölcsösöket, réteket is felsorol.³⁷ A kataszteri számok szerinti azonosításnál kiderülhet, hogy Mühl-birtokon feküdt-e a mészégető kemence.

Archeomágneses kormeghatározással Márton Péter (ELTE, Geofizikai Tanszék) megerősítette feltételezésünket, hogy kemence újkori lehet: "Ezen a helyen 12 függet- lenül orientált mintát vettem, de összesen 72-t mértem meg, mindegyikből 6-ot. Mind termikus, mind váltóterű mágneses tisztítást alkalmaztam az eredeti, az utolsó lehülés alatt felvett mágneszettség meghatározására, amelynek iránya a következőnek adódott: D (deklináció) = - 10,7 fok, I (inklináció) = 62,7 fok, a 95%-os konfidenciakör sugara pedig 4,1 fok. Amennyiben ez a mészégető az utolsó évezred- ben működött, akkor az a földmágneses irány adatok alapján csak a 19. sz-ban lehet- tett, valószínűleg annak korai második felében."³⁸

Mivel a lelőhely közelében mészkő-előfordulás nem ismert,³⁹ felvetődik a kérdés, hogy valóban mészégető kemence volt-e a feltárt objektum. Illetve, ha igen, lehetséges lenne-e a kemence anyagainak vizsgálati eredményeit (a későbbiekben) összevetni a közeli malom falzatából vett mészhabarcsos mintákkal. [G. J.]

Ásványkőzettani vizsgálatok

A régészeti feltárásból származó leletek közül két kódarab ásvány-kőzettani vizsgálatát végeztem el, a Központi Bányászati Fejlesztési Intézet petrográfiai részlegében. Mind- két kőzet porított anyagán röntgen-difraktométeres felvételt készítettem. A salakos mintát vékonycsiszolatból polarizációs mikroszkóppal is elemeztem.

Az első minta világos drapp színű, vörösbarna foltos és pettyes, aprószemcsés és gyengén palásodott megjelenésű. A röntgenes elemzés szerinti ásványos összetétele: *kvarc (közepes); plagioklász (közepes); kálföldpát (közepes); goethit (igen kevés); csillám (igen kevés)*. A kőzet neve: *(biotit)-muszkovitgneisz*. A kemence falzatából származatható kőzet a huzamos ideig tartó magas hőmérsékleten kiégett, de a hőfok a megolvadáshoz nem volt elégséges. A csillám elegyrészek nagy része szerkezetileg szétesett. A kvarc és a földpátok megőrizték kristályos szerkezetüket, de cukorszövetű, morzsolódó jelleget kölcsönöztek a kódarabnak. Az eredeti kőzet repe- déseit és felszínét bevonó limonit (goethit) kiégett és hematitá alakult át. A felszín közeli nedves környezetben a hematit ismételten limonitá alakult. A régészeti feltá- rásból származó kőzet a Soproni-hegységben több helyen előforduló gneisz, amely törmelékben és korábban bányászott formában hozzáférhető volt.

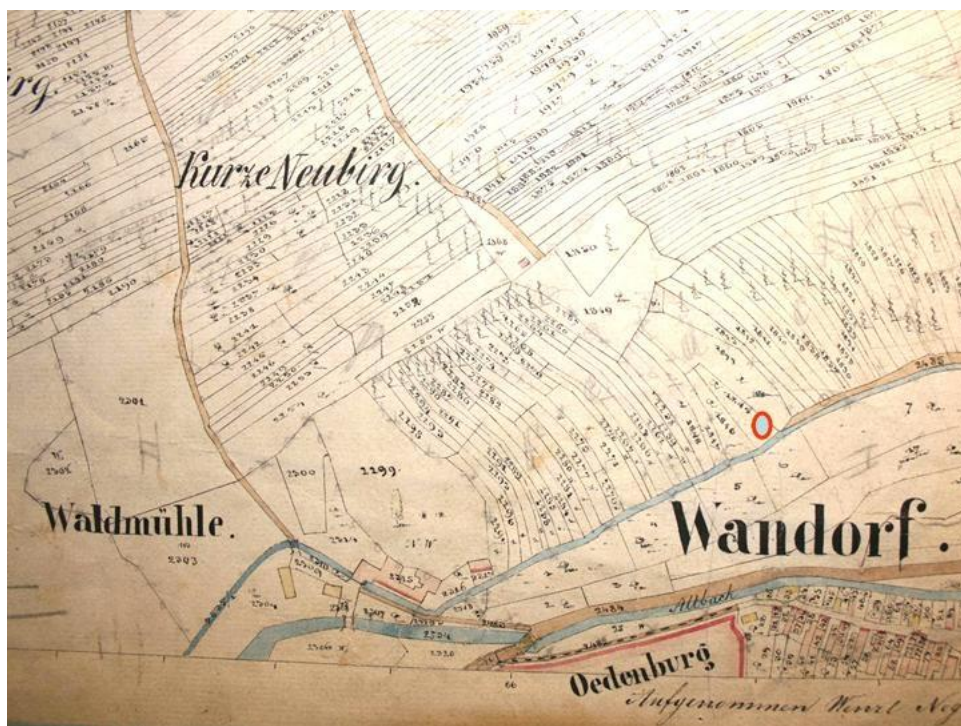
³⁶ Dorf Wandorf, ungarisch Bánfalva in Ungarn Oedenburger District Oedenburger Comitatus 1856. Soproni Levéltár SvK 39.

³⁷ Horváth 1993, 44. és 25., 26. jegyzet.

³⁸ Márton Péter akadémikus szíves levélbeli értesítése (2013. 05. 02.), amit itt is megköszönök; Vö: Melléklet / Appendix Márton P. Archeometriai Műhely 2012/1, 37. táblázat. Sopron (Bánfalva), Avar u. 44* Archeomágneses mintavétel 1984. 07. 14-én a domboldali, lőszebe vágott, szabálytalan kerek mészégető kemence padkájából, SB1–SB12.

³⁹ Sopron környékének földtani térképe. 1:25.000. Földtanilag felvette: Vendl Miklós dr. egyetemi ny. r. tanár. Rajzolta: Kühne Gábor emh. Kőre átvitte: Szukits Ede épmm. Röttig-Romwalter Nyomda, Sopron, 1935. Színes kőrajz. 90 × 70 cm.

A második minta jól elkülöníthetően két eltérő megjelenésű részre tagolódik: a sima felületű, hólyagosan porózus és üveges megjelenésű salak sötét olajzöld színű, amely részben éles határral, részben fokozatos átmenettel vörösbarna és barnás drapp színű, porózus, erősen kötött (összesült) finomszemcsés és földes anyagba megy át. A mikroszkópos vizsgálat szerint a salakos rész barnás színezetű üveget bőségesen tartalmazó alapanyagból áll, amelybe beágyazódva korrodált szegélyű kvarc és plagioklász kristály- és kőzettörmelék, valamint újonnan kikristályosodott diopszid mikrolitok ágyazódtak be. A diopszid sugaras-tűs halmazokat alkot. E Ca-Mg-szilikát ásvány a megolvadás előtti meszes, dolomitos, csillámos és kvarcos elegyből keletkezett. A diopszid inkongruens olvadáspontja 1390 C° körüli. Az eredeti kevert ásványos összetételű kőzet megolvadása alacsonyabb is lehetett, de meg is közelíthette az előbbi értéket.



4. kép. Sopron, Avar u. 44. Az ovális mészégető kemence lelőhelye az Erdei-malom (Waldmühle, a mai Kárpáti-vízimalom) közelében, Bánfalva (Wandorf) 1856. évi térképén (részlet).

A kőzetcsiszolatban megfigyelhető a fokozatos átmenet az olvadékból megszilárdult salakos rész és az eredeti finomszemcsés kőzet között. Az ásványos elegyrészek közül az üveg és a diopszid elegy fokozatosan háttérbe szorul és felszaporodik a kvarc, földpát és csillám kristály- és kőzettörmelék. Az újonnan keletkezett diopszid itt csak

kristálycsira megjelenésű. Ez az átmeneti jelleg bizonyítja, hogy az eredeti kőzet fokozatos megolvadásával van dolgunk, és nem az olvadék folyt rá. Az összesült, de meg nem olvadt eredeti szerkezetét és közel eredeti ásványos összetételét mutató kőzet részben a leggyakoribb elegyrész a metamorf eredetű kvarc. A lényegesen ritkább földpátokat plagioklász (albit) és mikroklín képviselik. A csillámok erősen szét esett kristályszerkezetűek, mikroszkóposan is amorf alakokká váltak. A kevésbé kiégett kőzet részben egy-egy csomóban mikroszemcsés kalcit figyelhető meg. Eredete jórészt utólagos átitatódásból származhat (meszes bekérgeződés a kődarab felszínén makroszkóposan is jól látható).

A röntgenes elemzés szerint az üveges salak kristályos elegyrészei (az üveg röntgenamorf): kvarc (közepes); diopszid (kevés); plagioklász (kevés). Az összesült anyag: kvarc (sok); kalcit (kevés); plagioklász (kevés); káliföldpát (kevés); diopszid (igen kevés). A kőzet neve: diopszidos üveges salak és kiégett agyagos iszap.

A vizsgált kődarab a kemence falzatának tapasztóanyaga volt, amelynek belső fele részlegesen megolvadt, majd kihűlve részlegesen újrakristályosodott. A külső hidegebb kőzettest részlegesen (fokozatosan) megolvadt, illetve nagyobb része csak összesült. Az eredeti agyagos-iszapos kőzet könnyen elbomló elegyrészei (pl. agyagásványok, csillámok és karbonátok) szerkezetileg szétestek és amorf halmazt alkotnak. A tapasztóanyagnak vélt kőzetdarab eredete agyagásványokat, dolomitot és meszet is tartalmazó ún. „bádeni agyag” lehetett, amely Sopron környékén sokfelé megtalálható. A megvizsgált két kőzetdarab egyértelműen megerősítette a feltárt létesítmény magas hőmérsékleten dolgozó kemence létét, de nem utal a kemence rendeltetésére.

A régészeti megfontolásból valószínűsített mészégetőhöz a mészkövet biztosan nem helyben termelték ki, mert földtani ismereteink szerint felszíni mészkő-előfordulás a Dudlesz-erdő területén (szarmata mészkő) és a Fertő-parti dombvonulatban (bádeni lajtamészkő) ismertek. Nyilvánvaló a nyers mészkövet szállították a feldolgozás helyére. [I. J.]

Sopron város gazdaságtörténetének kutatásában egyik fontos kérdés lehet, hogy a nagyipari termelésre való átállás átmeneti időszakában – pl. a szénrel való téglá- és mészégetés⁴⁰ megindulása idején – hogyan biztosították a fejlődő város építőanyag-ellátását. Mi azonban a 19. század második felében használt bánfalvi mészégető kemence rövid bemutatásával csak arra vállalkozhattunk, hogy Horváth Zoltán soproni és Sopron környéki malmokról és molnárcsaládokról írott kiváló munkájához szolgál-tassunk egy szerény iparrégészeti adatot.

⁴⁰ Nyitray Elek: A szénrel való tégláégetés megindulása Sopronban Soproni Szemle 10 (1956), 268–276.

E rövid írás Horváth Zoltán, Győr-Sopron Megye Soproni Levéltára igazgatójának életműve tiszteletére és egyben munkásságából kiindulva született. Óriási bátorságra volt szüksége a tudós levéltárosnak, hogy 1950 után újra kezdje, folytassa a szfragisztikai, heraldikai kutatásokat és 1976-ban közze tegye „A Sopron megyei községek címeres rajzos pecsétjei” című tanulmányát, az ugyancsak általa jegyzett „A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében” című könyvében.¹ E történeti segédtudományok folytatói, művelői, valójában az Ő utódai (is) vagyunk. Az 1980-as évek második felében ifjú kollegaként az Ő „távoli” győri munkatársa lehettem.



1. kép. Ebergőc pecsétje

E kis munkában a községi pecsétek köriratával, illetve az egyes települések részeinek pecséthasználataival kapcsolatban néhány új adalékot szeretnék közölni, amelyben építettem Horváth Zoltán kutatásaira. Természetes, hogy az elmúlt majd' fél évszázad tapasztalatai és eredményei, valamint a modern technika vívmányai, már más jellegű megközelítést, értelmezést, finomításokat is lehetővé tesznek.²

¹ Horváth Zoltán: A Sopron megyei községek címeres, rajzos pecsétjei. in: *Új: A jobbágyvilág alkonya Sopron vármegyében*. Bp., 1976. (= Horváth 1976.) 201–286; 21–95. sz. melléklet.

² Néma Sándor: *Községi és városi pecsétek Győr-Moson-Sopron megyében a XVII–XVIII. században*. Szerk. Gecsényi Lajos. Győr,

A községi pecsétek kutatása – különösen a magyar nyelvűeké – 1849 után, a Bach-rendszer németesítési törekvésének ellenhatásaként indult meg. Nagy Iván a Századok hasábjain 1867-ben hívta fel a figyelmet a községi pecsétek összegyűjtésére. Langer Géza 1873-ban már 144 db., 1711 utáni pecsétről számolt be.³ Természetesen téves elképzelések is előfordultak. Így Ráth Károly Győr vármegyei levéltárnok az ugyancsak e megyebéli Gyarmat község pecsétjéről feltételezte, hogy az Mohács előtti, mivel rajta az „1511”-es évszám olvasható.⁴ Valójában a pecsét vésője a „7”-es számot fordítva véste be, és így történhetett meg az, hogy a fordított „7”-es „5”-ös számnak látszott. Maga a pecsétábrára is a barokk jegyeit viseli magán. A település egyébként a hódoltság alatt elpusztult, s a csornai Premontrei Rend birtokát 1697–1699 között, majd 1720 és 1740 körül telepítették meg.⁵



2.kép. Szilsárkány pecsétje

A falvak pecsétnyomóit általában vándorkovácsok készítették, legtöbb esetben sem ők, sem az egyes helységek előljárói, bírái nem ismerték az írást. Talán ezért történhetett, hogy Ebergóc 1777-es ovális pecsétje BETSOLETES MORTZEDA HELSIGBE (1. kép) körirattal rendelkezik. A pecsét ábrája: jobb oldalon lebegő, hegyével felfelé, élével kifelé néző ekevas, baloldalon hasonló helyzetű csoroszlya. Az ekevas csúcsából három, leveles búzakalász nő ki. A köriratból egyértelműen kiderül, hogy a készítő

1996. (= Néma 1996.), 256.

³ Langer Géza: Régi magyar községi pecsétek statisztikája. Századok 7 (1873), 719–730.

⁴ Ráth Károly: Adalékok a magyar köriratú pecsétek ismeretéhez. Magyar Történelmi Tár (1857), 260–262.

⁵ Néma 1996. 22–23.

nem e település részére véste meg a pecsétnyomót, hanem esetleg a Győr megyei Mórichidának a rosszul elkészített nyomóját adta át az ebergőci bírónak.⁶

A falvak pecsétjei köriratának „rejtett” értelmezésére a következő település, Szilárskány olvasata egy kiváló példa. A község 1783-ból fennmaradt pecsétje kerek, körirata négy csillaggal szakaszolt, ám olvasata két variációt is lehetővé tett. * SIGILLVM * SZLI * SARKAN *, illetve * SIGILLVM * 1725 * SARKAN * (2. kép). A kérdéses betűk, illetve számok a SZLI, vagy fordítottan olvasva az 1725-ös évszámot is jelölhetik. Valószínűleg, egy esetleges irathitelesítés hamisítása ellen rejtették el e biztosítékot. A pecsét belső körében lebegő, hegyével felfelé, élével balra néző ekevas két oldalán egy-egy hatágú csillag, hegyétől balra pedig 1714-es évszám látható.⁷



3.kép. Beled gróf Cziráky és gróf Esterházy községrész pecsétje

A következő két település (Beled, Csorna) a különböző birtokossal rendelkező, és eltérő jogállású közösségek pecséthasználataira mutat példát. Beled falut 1230-ban említik először az Osl nembeli „Belud” nevén. Középkori birtokosai is – a csornai Premontrei Prépostságon kívül – az Osl nemzetség leszármazottai közül kerültek ki, így az Ostffy, Csornai és a Kanizsai családok. A település 1536-ban került a Nádasdyak birtokába. A 17. században Cziráky Mózes szerezte meg a község nagyobbik felét (a Cziráky birtoktestet), illetve a kisnemes Czikó és más családok örököseinek birtokmegosztásai miatt, jobbágytalan egytelkes nemesek is birtokolták. Így Beleden a három nagybirtok úrbéres jobbágyai mellett, helybeli és környékbeli kisnemesek is éltek. Birtokosa az 1785-ös népszámláláskor a herceg Esterházy és a gróf Cziráky család volt. Az egyes földesurak, az Esterházyak, a Czirákyak birtokolta településrészek, valamint a beledi nemesek és az általuk uralt jobbágyok eltérő pecsétet használtak. Az 1772-ből fennmaradt, BELEDI *PETSET* feliratú jelképen levéldísz övezte lebegő,

⁶ Horváth 1976. 225., 41. sz. melléklet, 49. képsorozat.

⁷ Horváth 1976. 275., 87. sz. melléklet 209. képsorozat, Néma 1996. 239.

balra néző ekevas látható, feltehetően ezt használhatta az egész település. Az Esterházy hercegség birtokolta jobbágyközség használta a BELEDI **PETSET ** köriratú kerek pecsétet. A belkörében növényi koszorútól félig övezetten, balra néző, lebegő ekevas, felette HERCZEG felirat látható.

A községi pecséthasználattal további érdekessége, hogy a gróf Esterházy és a gróf Cziráky család birtokrésze is külön pecsétet használt, de e hitelesítő eszközökből is két típus volt aszerint, hogy melyik földesúr jobbágysága hitelesítették az iratot. Az Esterházy grófok és Cziráky grófok birtokolta településrész közös pecsétje a következő volt: körirata BELEDI GEGCC IOBOC OG, amelynek feloldása BELEDI G(RÓF) E(STERHÁZY) G(RÓF) C(ZIRÁKY)C IOBOC OG. Szintén e közösség használta a BELED GCGE feliratú pecsétet. Feloldása: BELED G(RÓF) C(ZIRÁKY) G(RÓF) E(STERHÁZY). A felirat alatt zöld halmon, két pálmalevéllel övezett, jobbról csoroszlyával, balról ekevassal közrefogott búzakalászt ábrázoló pecsétábrát láthatunk (3. kép). Az előbbi pecsétől csak az különbözteti meg, hogy a földesurak sorrendjét felcserélték. A két jobbágyközség együtt használta az 1789-ből származó BELEDI * HELSÉG 1789 köriratú pecsétet, melynek belkörében két, szárukkal összefonódó búzakalásztól övezetten, jobbra ekevas, balra csoroszlya lebeg. Az 1856-os pecsét ábrája az előbbinek megújított változata, felirata: BELEDI HELSEG 1856. A nemes község 1781-ben még a hercegek jobbágyságának pecsétnyomóját használta. Később már egy másik pecsétet hitelesítették az iratokat, melyen a „Bledi Nemes Közönség Petséttye” feliratot, és jobbában kivont kardot, baljában gyepplőt tartó lovast találunk.⁸



4.kép. Csorna Prépostszer pecsétje

⁸ Horváth 1976. 215–216., 32. sz. melléklet 16. képsorozat.

Hasonló gyakorlatot követett Csorna. Drinóczy György csornai premontrei prépost Sopron vármegye böngészete⁹ című művében is megállapította, Csorna Prépostszerből és Hercegszerből áll: „Hajdan e két mező város egy helység volt”, s néhány oldallal később két piacról is említést tesz. Csornát ketten birtokolták, a herceg Esterházy család, és a Premontrei Prépostság. A két településrész önálló communitasként működött, s természetesen két külön pecsétnyomót is használt.

Prépostszer pecsétjének iraton való, eddig ismert legkorábbi előfordulása 1778-ból származik. A poncolt vonallal határolt kör alakú pecsét körirata három ponttal és egy virággal szakaszoltan: SIG • COMMVNIT • PRAEPOSITVRAE • CSORN ☩. Feloldása: SIG(ILLUM) • COMMVNIT(ATIS) • PRAEPOSITVRAE • CSORN(ENSIS) ☩. A pecsét ábrája: Szent Mihály arkangyal, jobbában lángpallost, baljában mérleget ábrázoló pajzsot tart (4. kép). 1786-ból már egy másik pecsét ismert. A poncolt vonallal határolt kör alakú pecsét felirata a pecsétábra részeivel szakaszoltan: CSOR – PP – VAR – PET. Feloldása: CSOR(NAI) P(REMONTREI) P(RÉPOSTSÁG) – VÁR(OSÁNAK) – PET(SÉTJE). A pecsétábra: jobbában lángpallost, baljában nagyméretű ekevasat tartó Szent Mihály arkangyal.



5.kép. Csorna Hercegszer pecsétje

Hercegszer 1778-ból ismert búzakalász díszítésű vonallal határolt kör alakú pecsétjének körirata két csillaggal szakaszoltan: * CHORNA VAROS * PEOCHETTIR. A pecsét ábrája: negyedelt kerek pajzs első és második mezejében, hegyével felfelé fordított egy-egy ásó, harmadik mezejében hegyével lefelé, élével jobbra forduló ekevas, negyedik mezejében hegyével lefelé, élével jobbra néző csoroszllya (5. kép). 1809-ben, miután a nemesi felkelők elkergették az 1800 fős francia csapatot, visszatérésük után

⁹ Drinóczy György: Sopron vármegye böngészete (...) Kézirat., Csornai Premontrei Prépostság Levéltára,

kirabolták a mezővárost. Valószínűleg ezért készült Hercegszernek 1810-ben új pecsétje. A kör alakú pecsét felirata: CSORNAI HERTZEG RESZ. Belkörében „1810” felirat, alatta két búzakalász közt, hegyével felfelé, élével jobbra néző ekevas. Páduai Szent Antal alakja Csorna mezőváros pecsétjére 1852-ben került. Csornán zajlott a szabadságharc utolsó győztes csatája, ahol Kmety György tábornok honvédjei 1849. június 13-án megverték Wyss osztrák császári tábornok seregét. E győztes csata június 13-án, Antal napján történt, e naptól lett Szent Antal Csorna város védőszentje. A poncolt vonallal határolt kör alakú pecsét körirata egy csillaggal szakaszoltan CSORNA MEZŐVÁROS. Belkörében mezőn álló jobbában ötágú liliomot, baljában gyermek Jézust tartó Páduai Szent Antal, talapatán az 1852-es évszám látható.¹⁰

A következőben arra láthatunk példát, hogy egy jobbágyközösség átvette a katonai szolgálat teljesítését jelképező, magasabb társadalmi státuszt jelző pecsétábrát, és ezt bizonyíthatóan 1872-ig használta.¹¹ Bodonhely falu első ismert említése 1446-ból származik „Bodonhel” néven. A 15. században a Kanizsai család tulajdona volt, majd 1536-ban a Nádasdyak kezére került. Az 1570-es években a földesúr a Rába folyó átkelőhelyének védelmére várát emeltet. A török Győr 1594-es elfoglalásakor a falut is elpusztította. Az újjáépítés 1608-ban indult meg. A régi várának helyén emelt új őrhelyen hat katona, a Rába partján épült hidat őrző végházban nyolc katona teljesített szolgálatot. Ez utóbbinak emeletes kapuja egyben a Rába hídjának átkelőhelye is volt. A katonaelet követelményeit Esterházy Pál 1687-es kiváltságlevele határozta meg. Az úrbéres szolgáltatásokról 1768-ban kötöttek szerződést a földesúrral. Az 1785. évi népszámlálás idején birtokosa a herceg Esterházy család.

A település a katonai közösség pecsétjét emelte pecsétnyomójára, amely ovális vonallal határolt, körirata négy, négyszirmú virággal szakaszolt: ☒ BODON ☒ HELI ☒ SEREG ☒ PECSETI. Belkörében a pecsét ábrája a következő: szívből kinövő, három virágkelyhes, négy bimbós növény, a jobb oldali kehely alatt s a bal oldali kehely felett egy csillaggal. A virág felett jobb oldalon félhold, felette egy csillag, baloldalon jobbra forduló, kardot markoló páncélos kar. 1906-ban az Országos Községi Törzskönyvbizottság jóváhagyta a régi pecsét ábráinak kék csücskös talpú pajzsra helyezését, melynek körirata: SOPRON VÁRMEGYE BODONHELY KÖZSÉG * 1906 *.¹² A település végül egy idealizált, kiváltságos helyzetét tükröző pecsétábrát emelt jelképére.

Összességében megállapítható, hogy az egyes pecsétek részletes elemzésre rámutathat a készítő és a kovácmester viszonyára, de bemutatható az egyes települések törekvése is a hamisítások megakadályozására (Szilsárkány). Hasonlóan kimutatható az eltérő státusz, jogi helyzet, sok esetben a településrészek önállóodását hozza magával, s e közösségek már egy eltérő jelkép használatára térnek át.¹³

¹⁰ Horváth 1976. 221. 37. sz. melléklet, 35. képsorozat.

¹¹ Pájer Imre: Bodonhely. Bodonhely, 2000. 8., 12.

¹² Horváth 1976. 216, 33. sz. melléklet, 20. kép

¹³ A cikk elkészítéséhez felhasználtuk a Magyarország öngazgatási jelképeit bemutató kézikönyvek című sorozatban készülő Győr-Moson-Sopron megye településeinek címei és zászlai című kötet kéziratát.

Lovas Gyula egy több mint négy évtizeddel ezelőtt a Soproni Szemlében megjelent, eredeti forrásokra alapozott publikációjában sok, addig ismeretlen adatot és összefüggést publikált az 1669-ben alapított soproni bérkocsis cég 1840-es évek második felében folytatott tevékenységéről. Ennek egyik fontos részét az a kenyérharc jelentette, amely nem kevéssé a Bécs–Gloggnitz vasútvonal első megépült, Bécs és Bécsújhely (Wiener Neustadt) közötti szakaszának 1841. június 20-án történt megnyitása nyomán tört ki 1845-ben és 1846-ban a pozsonyi és soproni, majd pedig 1846-ban és 1847-ben a soproni és szombathelyi bérkocsisok között, miután a vasútvonal átadása után hamarosan elhatározás és döntés született annak Bécsújhelytől Sopronig való továbbépítéséről.¹ Az alábbiakban a Lovas Gyula említett írásában bemutatott, a soproni és a szombathelyi bérkocsisok között lezajlott, konfliktussá terebélyesedett vita kiváltó okait és kezdeti eseményeit igyekszünk néhány, a Vas Megyei Levéltárban őrzött forrás alapján árnyalni és jobban megvilágítani.

Lovas megállapítása szerint a vita azzal indult, hogy 1846 nyarán három szombathelyi bérkocsis – név szerint Brenner Boldizsár, Haller János és Strasser János – járatokat indított Sopron érintésével Szombathely és Bécs között, és az útközben Sopronban pihenésre és megállásra igénybe vett, illetőleg az utasok gyülekezőhelyéül szolgáló „Angyal” és „Magyar Király” fogadók előtt szolgáltatásaikat propagáló hirdetőtáblákat helyeztet el. A szombathelyi bérkocsisok működési engedélyért, továbbá azt kérelmezve fordultak a soproni magisztrátushoz, hogy egy, az ő érdeküket képviselő és az utasok toborzását végző helyi bizományost – egykorú kifejezéssel: levélhordót – tarthassanak a városban. A három bérkocsis kérvényéhez támogatást kért Szombathely mezőváros tanácsától, amelynek ezzel összefüggésben kiadott nyilatkozata egyrészt emlékeztetett arra, hogy miután az 1840:20. törvénycikkely minden korlátozás nélkül lehetővé teszi a fuvarozást, a soproni bérkocsisok is naponta szabadon közlekedhetnek Sopron és Szombathely között, másrészt megemlítette, hogy a soproniak bizományost tartanak és istállókat bérelnek Vas vármegye székhelyén, továbbá hirdetményeiket több nyilvános helyen is olvashatják az érdeklődők.²

Az általunk végzett kutatások némileg pontosítják és módosítják a Lovas által bemutatott eseményeket, ugyanis adataink alapján egyértelmű, hogy az ügy valójában nem a szombathelyi bérkocsisok Sopronban történt, hanem éppen ellenkezőleg, a soproniak Szombathelyen való megjelenésével kezdődött, amelynek nyomán Brenner Boldizsár, Haller János és Strasser János városi polgárok és bérfuvarozók Szombathely mezőváros tanácsa 1846. július 4-én megtartott ülésére írásos kérvényt nyújtottak be. Az ebben foglaltak szerint július 1-jén tudomásukra jutott, hogy a soproni bérkocsisok

¹ *Lovas Gyula*: A soproni bérkocsis cég válsága (1845–1847). Soproni Szemle 25 (1971), 252-259. (a továbbiakban: Lovas, 1971.)

² Lovas, 1971. 257.

Sopron és Szombathely között napi járatokat akarnak létesíteni, és ezért istállót béreltek, illetőleg bizományost fogadtak fel, továbbá amellet, hogy már hat lovat és kocsikat tartanak Szombathelyen, a tevékenységüket propagáló nyomtatott hirdetményüket anélkül osztogatták városszerte, hogy arra engedélyt kértek és kaptak volna a mezőváros tanácsától. Brenner, Haller és Strasser arra hivatkozva, hogy a soproni bérkocsisok Szombathelyen való jelenléte és ténykedése számukra rendkívül káros, ráadásul az ő – mármint Brennerék – hetente négy alkalommal Kőszegen és Sopronon át Bécsbe indított járataik rendszeres, gyors és az igényeket kielégítő közlekedést biztosítanak a két megyeszékhely között, kérték, hogy a soproni bérkocsisokat tiltsák el a Szombathelyre illetőleg onnan Sopronba történő fuvarozástól.³

A három fuvaros közül a mai Alsó-Ausztriában, Großsieghartzbau 1787 táján született Brenner Boldizsár Szombathely város tanácsának 1821. július 21-én megtartott ülésén kérvényezte a városi polgárok közé való felvételét, ám a tanácsülés ennek előfeltételként előírta, hogy Brenner mutasson be személyéről és vagyonáról tudósító hiteles bizonyítványt. Miután ez megtörtént, az 1822. február 9-én lezajlott tanácsülésen Szombathely polgárai közé iktatták az akkor 35 éves, nős, római katolikus vallású pántlikáskereskedőt.⁴

Haller János Szombathelyen született, és 1814. május 2-án tartották a keresztségét.⁵ Apja, Haller Mátyás 1758 körül látta meg a napvilágot, és az Alsó-ausztriai Schönfeldből érkezve Vas vármegye székhelyére, 1808. szeptember 14-én kapott polgárjogot.⁶ Haller Mátyás Brenner Boldizsárhoz hasonlóan pántlikáskereskedő volt, és János fia is ezt a foglalkozást választotta, majd miután apjától átvette annak kereskedését, az 1841. január 16-án megtartott városi tanácsülésen Szombathely polgára lett.⁷

Strasser Jánost Szombathelyen 1807. december 18-án keresztelték meg.⁸ Apja, id. Strasser János a Svábföldön lévő Wolfachból telepedett a mezővárosba. Vas vármegye sebésze volt, amikor Szombathely tanácsának 1803. július 4-én megtartott ülésén letette a polgáresküt.⁹ Az ifj. Strasser János órást tanított, és bár már az 1832. december 12-ei tanácsülésre benyújtotta a polgárjog megszerzésére irányuló kérelmét, végül csak az 1841. október 23-án lezajlott a tanácsülésen kapta meg azt, amikor is az órásmesterség mellett már fuvarozással is foglalkozott.¹⁰

A három személyre vonatkozó fenti adatok alapján feltűnő, hogy egyikük saját maga, a másik kettőnek pedig édesapja külföldről, mégpedig mindhárman német nyelvterületről vándoroltak be Magyarországra és telepedtek le Szombathelyen. Gyűncsak szembeszökő, hogy a három személy közül kettő pántlikáskereskedő, a

³ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL VaML) Szombathely város közönségének és tanácsának iratai (továbbiakban: Szvkt.). Közgyűlési és tanácsülési jegyzőkönyvek (továbbiakban: Ktjkv.). 315/1846–1847.; MNL VaML Szvkt. Közgyűlési és tanácsülési iratok (továbbiakban: Ktir.). fasc. 178. nr. 97.

⁴ MNL VaML Szvkt. Ktjkv. 171/1821–1822., 498/1821/1822.

⁵ MNL VaML Mikrofilmtár (továbbiakban: Mft.). Szombathely, római katolikus (továbbiakban: r. k.) keresztelési anyakönyvek (továbbiakban: ker. akv.).

⁶ MNL VaML Szvkt. Ktjkv. 1807–1808. 159–160. p., 1808–1810. 147–148. p.

⁷ MNL VaML Szvkt. Ktjkv. 665/1840–1841.

⁸ MNL VaML Mft. Szombathely, r. k. ker. akv.

⁹ MNL VaML Szvkt. Ktjkv. 1803–1805. 62. p.

¹⁰ MNL VaML Szvkt. Ktjkv. 483/1832–1833., 360/1839/1840., 482/1841–1842.

harmadik pedig órás, azaz kézműves volt. Vélhetőleg egyikük sem találta meg számítását eredeti foglalkozásában, ezért vagy teljesen feladták tanult szakmájukat, vagy annak folytatása mellett áru- és személyfuvarozók lettek.



1. kép. A soproni bérkocsis céh pecsétje a Szombathely város tanácsához intézett, Sopronban, 1846. július 5-én kelt kérvényen

Szombathely város tanácsa 1846. július 4-én megtartott ülésén – hivatkozva az 1840:20. törvénycikkelyre, amely a fuvarozási jogot nem korlátozta, továbbá, mivel a kérelemben megfogalmazott kifogások ügyében az érintett vállalkozók lakhelye szerinti hatóság volt illetékes – Brenner, Haller és Strasser kérvényét elutasította. A tanács e határozata azt is rögzítette, hogy miután a közlekedési vállalkozások közötti verseny az utasok érdekeit szolgálja, a fuvarozás tevékenység szabadon űzhető.¹¹ Ugyanakkor a mezőváros tanácsa kinyilvánította, hogy miután minden olyan vállalatról vagy eseményről, amely Szombathelyt közelebről érinti, a tanácsnak tudnia kell, „... ez okból a nevezett egylettől vállalatának, mennyire a hatóságunkat érdekli, ismertető bejelentés elváratik.”¹² Itt jegyezzük meg, hogy Szombathely város tanácsa a bérkocsisok személyszállító tevékenységét már ekkor is és később tett különféle megnyilatkozásaiban is konzekvensen szabad vállalkozásnak, és nem pedig céhes keretek között történő iparűzésnek nevezte és tekintette.¹³ Tette ezt annak ellenére, hogy a soproni bérkocsisok céhe 1669-ben alakult, a pozsonyiak 1818-ban, a kőszegiek pedig 1840-ben kaptak céhprivilegiumot.¹⁴

A soproni bérkocsis céh nem késlekedett, és a szombathelyi tanácsülés döntésére már annak másnapját reagált, mely tény egyértelműen azt bizonyítja, hogy a céh, pontosabban a céhtagok számára nagyon is fontos volt a Sopron és Szombathely közötti járatok működtetése. Trogmayr János, a bérkocsis céh főmestere, valamint almestere,

¹¹ MNL VaML Szvkt. Ktjkv. 315/1846–1847.

¹² Uo.

¹³ MNL VaML Szvkt. Ktjkv. 315/1846–1847., 353/1846–1847.; 374/1816–1847., 949/1847–1848.; MNL VaML Kőszeg város tanácsának iratai (továbbiakban: Kvt.). Tanácsi iratok (továbbiakban: Tir.). 172/1848.

¹⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Sopron város tanácsának iratai. Acta Politica et Oeconomica. fasc. XIV. nr. 12089.; MNL VaML Kvt. Tir. 1455/1847.; Lovas, 1971. 256-257.

Wagner Alajos Sopronban, 1846. július 5-én kelt levelük elején azonnal leszögezték, hogy mindenképpen szükségesnek látják, hogy a Bécs és a magyarországi vidéki városok közötti forgalom élénkítése céljából Sopron és Szombathely között jobb legyen az összeköttetés, és ezért határozta el, hogy a két város között napi járatokat létesítsenek. Miután azonban – folytatódott levél – az érintett településnek rendészeti okokból is tudnia kell az ilyen vállalkozásokról, hivatalosan is tájékoztatják Szombathely városát szándékukról. Beadványukhoz mellékeltek a működésüket propagáló, német nyelvű hirdetményüket, és végül a városi tanács pártfogását kérve deklarálták, hogy az 1840:20. törvénycikk alapján végzendő mindenféle tevékenységükkel összefüggő felelősség terhét egyetemlegesen magukra vállalják (1. kép).

A levél mellékleteként benyújtott, Sopronban, 1846. július 2-án készült, *Oedenburg–Steinamanger Stellfuhrer Ankündigung* címet viselő német nyelvű nyomtatott hirdetmény arról tudósította olvasóit, hogy a soproni bérkocsisok július 12-től naponta járatokat indítanak Kőszeg – ahol a kocsik a „Fehér huszár” fogadónál rövid ideig megállnak – érintésével Szombathelyre és vissza. A Szombathelyről való indulást úgy állapították meg, hogy az utazóknak lehetősége legyen a Gloggnitz és Bécs között közlekedő vasútra Bécsújhelyen felszállva még az indulás napján a császárvárosba megérkezni, mégpedig a Sopronból a bécsújhelyi vasútállomásra naponta induló járatok valamelyikének igénybevételével. A nyomtatvány – amely az általa propagált személyfuvarozást végző személyeket vállalkozóknak, szövege szerint „Unternehmer”-nek titulálta – mindezek mellett egyrészt közölte, hogy a kocsik Sopronból a „Fehér rózsa” és a „Magyar király”,¹⁵ Szombathelyről pedig az „Arany sas” nevet viselő városi fogadótól¹⁶ indulnak, másrészt természetesen tartalmazta az utazási díjszabást is. Ez utóbbi szerint egy ülőhely 1 pengőforint 20 krajcárba,¹⁷ egy, a kocsis melletti ülőhely 48 pengőkrajcárba került, egy különkocsi ára pedig 7 pengőforint volt.¹⁸ A hirdetmény egyúttal arról is tájékoztatta az érdeklődőket, hogy az utasok térítésmentesen 25 font súlyú¹⁹ csomagot vihetnek magukkal, ugyanakkor pedig a járatok kisebb málhacsomagokat a legjutányosabb áron szállítanak (2. kép).

A soproni bérkocsisok e beadványát Szombathely város tanácsa 1846. július 11-én megtartott ülése tárgyalta. A tanács jóindulattal fogadta a kérvényt, de mindenképpen szükségesnek ítélte, hogy a soproni bérkocsisok céhe vállaljon kötelezettséget a hirdetményükben foglaltak pontos és maradéktalan betartására, mégpedig mindenekelőtt a következő feltételeket illetően:

¹⁵ MNL VaML Szvkt. Ktir. fasc. 178. nr. 104.

¹⁶ Eddigi ismereteink szerint a Szombathely mezőváros tulajdonában volt, a 18. század elejétől a 19. század negyedik negyedéig működött fogadónak nem volt megkülönböztető neve, és azt az iratok „csak” városi fogadóként említik. Így ez az első olyan adat, amely Szombathely város fogadójának egykori elnevezéséről tudósít. A fogadónak helyet adó épület történetére lásd: *Tilcsik György: Adatok a szombathelyi városháza történetéhez a 19. század első felében.* In: *Előadások Vas megye történetéről.* IV. Szerk. Mayer László – Tilcsik György. Szombathely, 2004. 417-433. (Archivum Comitatus Castriferrei; 1.)

¹⁷ Az 1811-ben, majd 1816-ban végrehajtott devalváció után Magyarországon kétféle fizetőeszköz, a pengő- és a váltóforint volt forgalomban: 1 pengő- vagy ezüstforint 2,5 bécsi értékű vagy váltóforintot ért. Mindkét forint váltópénze a krajcár volt, és 1 forint 60 krajcárral volt egyenlő.

¹⁸ MNL VaML Szvkt. Ktir. fasc. 178. nr. 104.

¹⁹ Font: súlymérték. 1 bécsi mázsa = 100 bécsi font. 1 bécsi font = 0,56006 kg. *Bogdán István: Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig.* Budapest, 1991. 49., 443-444., 455., 624. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai. 4. Levéltár- és történeti forrástudományok; 7.)

1.) A Szombathelyről Sopronba naponta reggel 4 órakor, Sopronból Szombathelyre pedig naponta reggel 7 órakor bérkocsi indul, még abban az esetben is, ha egyetlen utazó sem jelentkezik. A járatok gyorsasága révén biztosítani kell, hogy a Szombathelyről induló utasok a Sopronba való megérkezés után, onnan továbbutazva a Bécs és Gloggnitz közötti vasútvonalat Bécsújhelynél elérjék, és így még az indulás napján kényelmesen megérkezzenek Bécsbe.



2. kép. A soproni bérkocsis cég 1846. július 2-án készült nyomtatott hirdetménye

2.) A két megyeszékhely közötti viteldíj személyenként 1 pengőforint 20 krajcárnál, ha az illető a kocsi mellett ül, 48 pengőkrajcárnál nem lehet több, még abban az esetben sem, ha csupán egyetlen személy kíván a kocsiába szállni. Abban az esetben pedig, ha valaki külön kocsival vagy a megadottól eltérő időpontban óhajt utazni, a viteldíj 7 pengőforint.

3.) Amennyiben csőd vagy bármely más ok miatt a vállalat megszüntetése válna szükségessé, akkor erről a cég, működésének beszüntetése előtt 1 hónappal köteles a közönséget, valamint Sopron és Szombathely város tanácsát értesíteni.

4.) A soproni fuvarozó céh köteles saját tagjai, illetőleg bizományosai által szándékos károkozásból, gondatlanságból vagy mulasztásból eredő kárt egyenként és egyetemlegesen is magára vállalni.²⁰

A soproni bércoksis céh – amelynek képviselői minden bizonnal jelen voltak Szombathely mezőváros tanácsa 1846. július 11-ei ülésén – elfogadta a tanácsülés által megszabott feltételeket, és az azokat rögzítő és még ugyanazon a napon kelt kötelezvényt Trogmayr János főcéhmester, Wagner Alajos alcéhmester és Posch Albert mester alá is írta, sőt az iratot Varga József, a kőszegi bércoksis céh főmestere is ellátta kézjegyével.²¹

E döntés a szombathelyi bércoksisoknak nem volt igazán ínyére. Azt világosan jelzi, hogy Szombathely város tanácsának alig egy héttel később, július 18-án megtartott ülésén ifj. Zanelli Ferenc külső tanácsos azt jelentette, hogy Markovics Jakab – aki Strasser János bércoksis legénye volt – Kirchmayer József helybeli polgár, a soproni bércoksis céh helyi bizományosának boltjáról több ízben is letépte azt a hirdetőt, amely a soproni bércoksisoknak a Sopron és Szombathely között járatokat működtető vállalkozásáról szólt. A tanács emellett, hogy Markovicsot megdorgálta, eltiltotta a jövőbeli hasonló cselekedetektől, és határozatban szögezte le, hogy az ilyesfajta cselekmény rendőrségi szabályokba ütközik, ráadásul „... a két város fuvarosai közt később komolyabb következményű surlódásokra adhatna okot ...”.²²

Miután panaszuk és kérelmük benyújtása, valamint városuk tanácsa azzal kapcsolatosan megszületett legutóbbi állásfoglalása között alig telt el két hét, a szombathelyi bércoksisok előtt nagyon gyorsan világossá vált, hogy a tanács egyáltalán nem hajlik a soproni személyszállító fuvarosok Szombathelyen történő működésének betiltására vagy korlátozására, ezért más eszközökhöz folyamodtak. Brenner Boldizsár, Haller János és Strasser János 1846. augusztus 8-án tartott városi tanácsüléshez beadvánnyal fordultak, amelyben hivatalos igazolás kiadását kérték arról, hogy a soproni bércoksisok Sopron és Szombathely között naponta járatot működtetnek, az ezzel kapcsolatos hirdetőmányaikat a városban kитеhetik, Szombathelyen bizományost tartanak, lovaik számára istállót bérelnek, és mindezekben a városi tanács őket nem akadályozza.²³ A tanácsülés teljesítette Brennerék kérését, és elrendelte, hogy a kért bizonyítványt a mezőváros pecsétjével ellátva adják ki számukra.²⁴ Brenner, Haller és Strasser azután ezt, a Szombathely város által kiállított – a fentebb említett és Lovas által pontosan meg nem jelölt időpontban készült – igazolást terjesztette Sopron város tanácsa elé, kérve működésük, valamint egy bizományos alkalmazásának engedélyezését.

Lovas Gyula említett publikációjából tudjuk, hogy Sopron város tanácsa – figyelemmel a pozsonyi és a soproni bércoksisok közötti vita során a Magyar Királyi Helytartótanács 1846. április 7-én megszületett állásfoglalására, mely szerint a soproni bércoksis céh, ellentétben a pozsonyival, nem rendelkezik monopóliummal a helyben történő személyfuvarozás lebonyolítására, így bárki tarthat a városban levélhordót – teljesítette a három szombathelyi bércoksis kérelmét.

²⁰ MNL VaML Szvkt. Ktjkv. 353/1846–1847.

²¹ MNL VaML Szvkt. Ktír. fasc. 178. nr. 104.

²² MNL VaML Szvkt. Ktjkv. 374/1846–1847.

²³ MNL VaML Szvkt. Ktír. fasc. 178. nr. 134 1/2.

²⁴ MNL VaML Szvkt. Ktjkv. 412/1846–1847.; MNL VaML Szvkt. Ktír. fasc. 178. nr. 134 1/2.

A soproni bérkocsisok azonban nyilván erős konkurenciát láttak szombathelyi társaikban, és 1847. január 2-án beadványt intéztek városuk tanácsához, amelyben azt kérvényezték, hogy a szombathelyieket tiltsák el a Sopronban történő fuvarvállalástól, és hirdetőtábláikat távolíttassák el. Kérelmükben a soproni bérfuvarosok egyfelől arra hivatkoztak, hogy miközben a szombathelyi fuvarozók Sopronban nem fizetnek adót, nem lehet szolgáltatásukra bizton számítani, mivel Sopront csak éjjeli szállásra használják, és így nem lehet tudni előre, hogy van-e szabad hely a kocsikon. Másfelől azt is nehezményezték, hogy a szombathelyi tanács által említett 1840:20. törvény-cikkely nem a személy-, hanem teherszállításra vonatkozik, megemlítették, hogy miközben az ő Szombathelyen működő bizományosuk kizárólag a két város közötti utazásokkal foglalkozik, addig a Sopronban működő szombathelyi levélhordó más viszonylatokra is elfogad utasokat.

Soron város tanácsa – érdekes módon – nem tárgyalta e beadványt, hanem döntést kérve, egy kísérőirat mellett felküldte azt a Magyar Királyi Helytartótanácsához. A Helytartótanács a soproni bérkocsisoknak adott igazat, mégpedig azzal az indoklással, hogy a szombathelyiek nem céhtagok és nincs is céhlevelük, a soproniaknak ellenben van, és a céhtagok előnyben részesítendőek a nem céhes iparúzókkal szemben.²⁵

Ezzel úgy tűnt, befejeződik a vita, ám a nyugalom csak látszólagos volt, és ennek következtében nem is tartott sokáig. Amikor ugyanis a Bécsújhely és Sopron közötti vasúti pálya közlő átadása miatt a Sopron–Bécsújhelyi Vasúttársaság 1847 áprilisában hirdetményben keresett személyszállító fuvarosokat a soproni állomás és környékbeli jelentősebb városok – így Szombathely, Kőszeg, Nagykanizsa, Keszthely, Kapuváron át Pápa, valamint és Csornát át Győr – közötti bérkocsi járatok működtetésére, az első jelentkező Strasser János szombathelyi fuvaros volt, és aki a Szombathelyre tartó járat indítására szóló írásos engedélyt szerzett. Később Haller János mellett több soproni fuvaros is vállalkozott a Soprontól Kőszegig, illetőleg Szombathelyig történő személyfuvarozásra, de utóbbiak már nem céhtagként, hanem egyéni vállalkozóként. A Bécsújhely–Sopron vasútvonal 1847. augusztus 20-án történt megnyitása után a soproni és a szombathelyi bérkocsisok közötti vita újabb szakasza – amelynek középpontjában immáron a személyszállító kocsik soproni pályaudvarról való indulásának, illetőleg az oda való érkezésének joga állt – vette kezdetét, amelybe még a Sopron–Bécsújhelyi Vasúttársaság is bekapcsolódni kényszerült. A konfliktus azonban nem húzódott hosszú ideig, mivel a jóval nagyobb tőkeerővel rendelkező és ennek következtében új, korszerű, gyors és kényelmes személyszállító kocsikat vásárolni tudó szombathelyi fuvarozók viszonylag gyorsan képesek voltak a soproni bérkocsi cég tagjai fölé kerekedni. Ennek nyomán a Sopron város tanácsától kapott kizárólagos engedéllyel a szombathelyi bérfuvarosok immáron konkurencia nélkül bonyolíthatták a soproni vasútállomás és Szombathely városa közötti személyforgalmat.²⁶

²⁵ Lovas, 1971. 257.

²⁶ Lovas, 1971. 258-259.

A Rákóczi utca, az egykori Hosszú sor utcaképét máig meghatározza a romjaiban is impozáns egykori tiszti leánynevelő intézet – a 20. század második felében ruhagyár – épülete. Az intézet létrejöttének körülményeiről kevés közvetlen adattal rendelkezünk, hisz a világháborúban elpusztult az iskola saját irattára. A Hadtörténelmi Levéltárban¹ őrzött minimális töredék iratanyag az 1930-as, 1940-es évekből csak illusztratív adatokkal szolgál, a Soproni Levéltárban fennmaradt úgynevezett tükröződő iratok (javarészt építési engedélyek, az épület bővítésével kapcsolatos dokumentumok)² pedig nem teszik lehetővé a teljes körű adatfeltárást. Különösen a tiszti leánynevelő intézet alapításának körülményei homályosak: amikor 1936-ban Gangel Erzsébet tanárnő a 80 éves fennállás tiszteletére megírta az intézet történetét, nemes szívű jótevőnői hölgyek munkájának gyümölcseként mutatta be a kezdeteket, Csáky Petronella³ grófnőt és Zahradnikné Bolza Matild⁴ grófnőt nevezve meg alapítóként.⁵ Gangel még használhatta az iskola irattárát, valamint a hernalsi testvérintézet igazgatónőjének, Adele Arbternek⁶ 1892-ben megjelent könyvét a monarchia két tiszti leánynevelőjéről, az alapítás éveinek bemutatása mégis kissé elnagyoltnak tűnik.

Szerencsére az orsolyiták Soproni Levéltárban őrzött iratai közt található egy vékony dosszié, amely az 1850-es években az általuk néhány évre befogadott tiszti leánynevelőre vonatkozó iratokat tartalmaz.⁷ Az alábbiakban azt a – nyomtatásban is megjelent – jegyzőkönyvet szeretnénk bemutatni, amely a tiszti leánynevelde létrehozására alakult egyesület alapító üléséről készült, és a fent említett dosszié talán legértékesebb darabja. A 19. században szokás volt, hogy a nagyszámú egyesület (egy-egy átlagpolgár akár hat-nyolc egyesületben is tevékenykedett) alakuló üléséről, éves beszámolóiról néhány oldalas nyomtatott füzetben tájékoztatta tagjait. A protokollum, amely a „*Jegyzőkönyv, amely felvétel 1853. május 16-án Kurcz András⁸ polgármester, császári biztos jelenlétében a nőegyesület első közgyűlésén Sopronban*” címet viseli, német nyelven készült, terjedelmét tekintve négy, gót betűkkel nyomtatott oldal.

¹ Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, M. Kir. Zrínyi Ilona Honvéd Tiszti Leánynevelő Intézet iratai, Sopron.

² Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (=MNL GyMSM SL) IV.1412. Sopron Város Építészeti (Mérnöki) Hivatalának iratai 1873–1944. és MNL GyMSM SL XIV. 163. Andráskay Müller Ede építési vállalkozó iratai

³ Csáky Petronilla (1784? – 1861 Hinterbrühl bei Wien) Csáky Antal Vince gróf felesége, csillagkeresztes hölgy, Trefort Ágoston későbbi kultuszminister gyámja.

⁴ Zahradnikné Bolza Matild grófnő (1812 Karlsbad – 1868 Sopron), Zahradnik Vince százados neje, az itáliai Bolza grófi család szülőtte.

⁵ *Gangel Erzsébet*: A soproni magyar királyi Zrínyi Ilona honvédtiszti leánynevelőintézet története 1850–1936. Bp., 1937.

⁶ *Adele Arbter*: Aus der Geschichte der k.u.k. Offizierstöchter-Erziehungs-Institute. Wien, 1892.

⁷ MNL GyMSM SL XII. 6. A soproni Szent Orsolya Rend iratai 7.d. „Vereins-Angelegenheiten zur Erziehung verwaister mittelbarer k. k. Offizierstöchter in Oedenburg.”

⁸ Kurcz András soproni polgármester 1850–1861 és 1867–1874 között

A jegyzőkönyv, melyet Flandorffer Ignác,⁹ az alapító bizottság elnöke, városunk neves polgára, üzletember és jótevő állított össze, külön oszlopban sorolja fel az egylet alapításakor jelen lévő hölgyeket és urakat. A hölgyek: Gróf Csáky Antal Vincéné Csáky Petronilla, az ötletadó elnöknő Zahradnik Mathild (született Bolza) grófnő, gróf Wallis szül. Battyhány Marie,¹⁰ von Weinzierl¹¹ ezredes neje Hofer Alojzia¹² és leánya, Weinzierl Luise,¹³ Sujánszky Júlia,¹⁴ Nagy Leopoldine¹⁵, Flandorffer Amália¹⁶, Kern Anna¹⁷ és Kern Caroline kisasszony. Az urak pedig: von Weinzierl ezredes, von Gräf őrnagy,¹⁸ Pinter kapitány,¹⁹ Zahradnik százados,²⁰ Schreiber Gusztáv,²¹ Hofer Péter,²² Flandorffer Ignác, Wokan Ignác, Flandorffer Johann Nepomuk²³ és Flandorffer Heinrich.²⁴ Jól látható, hogy a Flandorffer család közéleti szerepet vállaló tagjai mellett számos katonatiszt is az alapító bizottság tagja. Az 1848–1849-es vesztes szabadságharc után Sopron, mint a Magyarországon kialakított öt közigazgatási kerület egyikének székhelye, a központosított, regionális hivatalok mellett nagyszámú császári katonaságot is fogadott. 1850-ben az egyik „helyőrségi feleség”, Bolza (Zahradnik) Matild grófnő gyűjtést indított egy, a katonatisztek árván maradt leányait befogadó nevelőintézet létesítésére.²⁵ *„Az első kezdeményezés érdeme egy ilyen intézet alapítására kizárólag a Zahradnik cs. kir. százados feleségét, Mathildét, született Bolza grófnőt illeti, aki korábban Itáliában, ahol férje a 10. Vadászszászadnál szolgált, a „la Stellite” nevű milánói intézet meglátogatása után már óhaját fejezte ki, hogy egy hasonló vállalkozásba fogjon, mely szándék azután az 1848 és 1849-es években szilárd*

⁹ Ifj. Flandorffer Ignác (1816 Sopron – 1891 Sopron) nagykereskedő és mecénás, neje Hofer Amália vö.: *Horváth Zoltán*: ifj. Flandorffer Ignác élete és munkássága (1816–1891) Soproni Szemle 48 (1994), 332–347. (Horváth 1994.)

¹⁰ Wallis grófnő, szül. Batthyány Marie (1796–1873) Michael von Wallis gróf felesége

¹¹ Von Weinzierl Johann (1791 Sopron – 1874 Sopron) ezredes, a cs. kir. 32. Esterházyi gyalogezred ezredese, 1847-től nyugállományban, felesége Hofer Alojzia. Köszönet illeti Hegedűs Elemért a cikkben szereplő katonatisztek beazonosításában nyújtott segítségéért.

¹² Hofer Alojzia, von Weinzierl ezredes felesége, vö.: *Csatkai Endre*: Zadjeļi Schlachta Etelka soproni naplója 1838–1842. Sopron, 1943. (Csatkai 1943.) 41.

¹³ Weinzierl Lujza, von Weinzierl ezredes leánya

¹⁴ Von Sujánszky Júlia vö.: *Frivaldszky Lajos*: A sujai Sujánszky család. <http://www.frivaldszky.hu/suja> letöltés ideje: 2013.05.30.

¹⁵ Von Nagy Leopoldine (1849 Fertőszentmiklós – ? Budapest) Felsőbüki Nagy Miklós és Somogyi Anna leánya, később Bezerédi Ödönné, annak a Nagy Alexandrinának unokahúga, akinek házát később az intézet megvásárolta a Hosszú soron

¹⁶ Flandorffer Amália (1821 Sopron – 1854 Sopron) ifj. Flandorffer Ignác felesége, Hofer Péter testvére vö.: Horváth 1994. 332-347.

¹⁷ Von Kern Anna és Kern Caroline kisasszony – a Kern nagyon gyakori családnév volt Sopronban, további adatok nélkül egyelőre nem lehet pontosan beazonosítani az itt említett hölgyeket, Schlachta Etelka naplójában több Kern vezetéknevű hölgyet is említ, vö.: Csatkai 1943. 147.

¹⁸ Von Gräf őrnagy, valószínűleg azonos az 1863-ban a 8. soproni csendőrezred parancsnokaként szereplő Graäf Eduard ezredessel. Az adatokért köszönettel tartozom Hegedűs Elemérnek.

¹⁹ Pinter kapitány, Pinter Mátyas 1836-ban I. o. százados, a cs. kir. 10. Vilmos huszárezred tagja. Az adatokért köszönettel tartozom Hegedűs Elemérnek.

²⁰ Bolza Matild grófnő férje Vinzenz Zahradnik von Gustana (1794–1865) a császári sereg tisztje volt, ahonnan 1845-ben őrnagyként szerelt le. http://de.wikisource.org/wiki/BLK%C3%96:Zahradnik,_Vincenz_von_Gustana. letöltés ideje: 2012. április 11.

²¹ Schreiber Gusztáv expeditor a váltótörvényszéken, 1846-ban megyei táblabíró vö.: Csatkai 1943. 102.

²² Hofer Péter (1816 Sopron – 1866 Sopron), nagykereskedő, ifj. Flandorffer Ignác üzlettársa és sógora (neje Flandorffer Anna) vö.: Horváth 1994. 332-347.

²³ Flandorffer Johann Nepomuk (1824 Sopron – 1882 Sopron), ifj. Flandorffer Ignác testvére

²⁴ Flandorffer Heinrich, Flandorffer Ignác könyvelője, csak névrokonságban állt a családdal, a sziléziai Landshutból került Sopronba, vö.: Horváth 1994. 332-347.

²⁵ Kriegssarchiv Wien, Militär-Schulen, Karton Nr.1500. 1. Subscriptions-Bogen zur Begründung eines Fonds zur Versorgung und Erziehung verwaister kk. Officiers-Töchter 1850. szeptember 13.

elhatározással érett nemes szívében. Azonnal megkezdte egy ilyen intézet tényleges szervezését, amely munkában azon meggyőződése vezette, hogy nem lehet méltóbban őrizni a császárért és a hazáért, a kötelességért és becsületért elesett cs. kir. tisztek emlékét és nem lehet még magasabb fokban elismerni életük feláldozását, mint ha a hátramaradott leányváráknak menedéket nyújtunk, ahol nem csak jelenlegi szükségleteikről gondoskodnak, hanem egy becsületes jövő biztosítása érdekében tisztességgel és szeretettel gondot viselnek rájuk.²⁶ Fáradságot nem ismerve kereste fel a legbefolyásosabb pártfogókat: Radetzky, Haynau és Jellačić tábornokok mellett a császári ház magas rangú tagjai is adományoztak kisebb-nagyobb összegeket. A grófnő – kihasználva a média erejét – újságírókat keresett meg, akik a közkedvelt „Wiener Zeitung”, valamint a „Soldatenfreund” című lapokban népszerűsítették az ötletet. 1849 telén még Bécsben akarta megalapítani az intézetet, de 1850 tavaszán férjét Sopronba vezényelték. Zahradnik grófnő itt ismerkedett meg a városban nagy házat vivő, jótekonyságáról ismert Csáky grófnővel, és a két hölgy egyesült erővel kezdte meg a jótekonny nőegylet és az intézet szervezését. 1852. március 8-án kelt a legfelsőbb, császári és királyi engedély az egyesület alapításáról, 1853. május 16-án az engedély és a jóváhagyott alapszabályok birtokában, Flandorffer Ignác alapító-bizottsági elnök hivatalosan kimondta az egylet megalakulását, melynek elnöknője Zahradnik Matild, alelnöke Csáky Petronilla grófnő lett. További választott tisztségviselők: igazgató Flandorffer Ignác, igazgatóhelyettes von Schreiber Gusztáv, titkár Pintér Mátyás kapitány, ellenőr Zahradnik Vince százados, pénztáros Sekulicz Vince²⁷ százados. Elöljáróik jó példáját követve számtalan katonatiszt adakozott a leánynevelő intézet javára. Egy év alatt 31.899 forint 21 krajcárt tudtak összegyűjteni, ez azonban még nem volt elegendő az intézet megnyitásához. A jegyzőkönyv végén mindenestre közölték az összeg törvényes kezeléséről és befektetéséről szóló elszámolást. Ezen az ülésen javasolta Csáky Petronilla grófnő azt – a később megvalósult – megoldást, hogy az intézet létesítéséhez szükséges teljes összeg összegyűltéig iskoláztassanak tizenkét árva leányt az orsolyiták zárdájában, ehhez egy franciatanárnő fizetését is felajánlotta. Mások is csatlakoztak a felajánláshoz, a tizenkét hely fenntartásából egyet a császár édesanyja, egyet pedig Radetzky marsall fizetett. Bár a jegyzőkönyv szerint az első tanítványok felvételének még ugyanazon év szeptemberében meg kellett volna történnie, csak 1854 decemberében kötött szerződést az egylet az orsolyitákkal.²⁸

A szerződés szerint az orsolyiták zárdájában bennlakó növendékként elhelyezett tizenkét leány után az egyesület fejenként évi 150 forint ellátási díjat fizetett. A növendékek a zárda többi tanulóival együtt a zárdaiskolában tanultak, azonban azoktól elkülönítve, két szobában nyertek elhelyezést és megbetegedésük esetén az egylet által küldött orvos kezelte őket. Tanulmányi előrehaladásukat az egylet kiküldött tagjai időről időre ellenőrizték. Tantárgyaik megegyeztek az orsolyita iskolában oktatott tárgyakkal: hittan, német nyelvtan, olvasás, szépírási, helyesírás, fogalmazás,

²⁶ MNL GyMSM SL XII. 6. A soproni Szent Orsolya Rend iratai 7. d. Protokoll 1853. A szerző fordításában.

²⁷ Sekulicz Vince százados (Sekulicz von Nomirov Vincenz Ritter) Isbistica (Bánát) 1822. jún. 27., 1853-ban Sopronban pleissei báró Berger János altábornagy (cs. kir. 51. gyalogezred másodtulajdonosa) segéd tisztje. Az adatokért köszönet illeti Hegedűs Elemért.

²⁸ MNL GyMSM SL XII. 6. 7. d. Concur zur Aufnahme in die Oedenburger Frauen-Vereins-Anstalt zur Erziehung und Bildung verwaister mitteloser Töchter k.k. österreichischer Offiziere.

számтан, földrajz, történelem, természetrajz, kézimunka, francia nyelv, magyar nyelv, rajz, ének. A zárdával kötött szerződést az egyesület évente meghosszabbította. További alapítványi helyek létesítése és az adományként felgyűlt jelentős összeg lehetővé tette, hogy 1862-re már huszonkét tisztí árva tanuljon az orsolyitáknál.²⁹ 1869-ben egy nagyobb összegű hagyaték folytán az egylet megvásárolta az intézet céljaira a Felsőbüki Nagy család tulajdonában lévő hosszúsori egyemeletes palotát, ahol a helyreállítási-bővítési munkák után megkezdődhetett az intézet önálló élete.

* * *

Jegyzőkönyv

amely felvétellett 1853. május 16-án Kurz András polgármester, császári biztos jelenlétében a nőegylet első közgyűlésén Sopronban.

Jelen voltak

Hölgyek:	Urak:
Gróf Csáky-Csáky Petronilla	von Weinzierl ezredes
Gróf Wallis Marie, szül. Batthyány grófnő	von Gräf őrnagy
Zahradnik Mathilde, szül. Bolza grófnő	von Pinter kapitány
Hofer Aloisia	Zahradnik százados
Weinzierl Luise	von Schreiber Gustav
von Sujansky Julie	Hofer Péter
von Nagy Leopoldine	Flandorffer Ignác
von Kern Anna	Wokann Ignác
Flandorffer Amália	Flandorffer Johann Nep. és Heinrich
Caroline Kern kisasszony	

Flandorffer Ignác, az alapítóbizottság elnökeként az ülést az alapító-bizottság tevékenységéről készült alábbi jelentéssel nyitja meg.

Tisztelt Közgyűlés!

²⁹ A növendékek 1859/1860-as névsora még 15 nevet tartalmaz. MNL GyMSM SL XII. 6. 7. d. Verzeichnis der Offiziers Waisen im Schuljar 1859/60.

Engedelmmükkel, azért hívtuk ma Önöket egybe egy általános közgyűlésre, hogy Önök elé terjesszük egy olyan helyben alapítandó intézet szabályzatát, amely a cs. kir. osztrák tisztek elárvult, szegény sorsú leányai számára [épülne] és kérjük hozzájárulásukat, hogy ez az intézmény a lefektetett alapszabályok szerint létrejöhesse.

Azonban mielőtt közös tanácskozásunkat megkezdenénk, engedjék meg nekem, mint az alapítóbizottság igazgatójának, hogy előzetesen néhány szót szóljak a megalakulásról és az eddigiekről.

Az első kezdeményezés érdeme egy ilyen intézet alapítására kizárólag Zahradnik cs. kir. százados feleségét, Mathildét, született Bolza grófnőt illeti, aki korábban Itáliában, ahol férje a 10. vadászszázadnál szolgált, a „la Stellite” nevű milánói intézet meglátogatása után már óhaját fejezte ki, hogy egy hasonló vállalkozásba fogjon, mely szándék azután az 1848 és 1849-es években szilárd elhatározással érett nemes szívében. Azonnal megkezdte egy ilyen intézet tényleges szervezését, amely munkában azon meggyőződése vezette, hogy nem lehet méltóbban őrizni a császáért és a hazáért, a kötelességért és becsületért elesett cs. kir. tisztek emlékét és nem lehet még magasabb fokban elismerni életük feláldozását, mint ha a hátramaradott leány árváiknak menedéket nyújtunk, ahol nem csak jelenlegi szükségleteikről gondoskodnak, hanem egy becsületes jövő biztosítása érdekében tisztességgel és szeretettel gondot viselnek rájuk.

Miközben kegyelmes urunk és császáruk, ő császári és királyi apostoli fensége az elesett hősök fiairól apaként gondoskodik, úgy tűnik, a jó sors az asszonyokat jelölte ki, hogy a leányokat anyailag gondjaikba vegyék.

Így történt, hogy Zahradnik Mathilde a „Csak egyesült erővel lehet nagyot alkotni” jelszótól vezéreltetve rögtön 1848-ban magas rangú befolyásos személyekhez fordult, akik kapcsolatban állnak a mindannyiunk által tisztelt császári ház emberbaráti tevékenységükkel kiemelkedő tagjaival, valamint megkereste bátor hadseregünk leghíresebb hadvezéreit, hogy előadja szándékát, amely minden részről igaz és megérdemelt részvételre talált.

Öxellenciája gróf Radetzky tábornok, minként a kiérdemesült tábornokok báró Haynau, báró Jellačić, Gróf Gyulai döntő mértékben bátorították Zahradnik Mathilde asszonyt vállalkozásában, így már csak arra volt szükség, hogy az ügyet minél szélesebb körben a lehető leghamarabb megismertessék.

Ebben készséggel segítették Zahradnik Mathilde asszonyt nemes von Ramban Michael úr, és Hirtenfeld úr, akik felhívást tettek közzé a „Wiener Zeitung” és a „Soldatenfreund” című újságokban. A vállalkozás, amelyet a fent nevezett urak igaz és nemes módon mutattak be, megnyerte a szíveket, így történt, hogy már az első felhívás azzal az örömteli eredménnyel járt, hogy a cs. kir. hadsereg java része azonnal kijelentette, hogy a tervbe vett jótékonyági intézményt támogatni akarja.

1849 telén még úgy álltak a dolgok, bár még csak a tervek szintjén, hogy az intézetet Bécsben alapítják meg; amikor a következő év tavaszán egy jó szellem Zahradnik Mathilde asszonyt a mi emberbaráti városunkba vezette, ahol e hölgynek az ötlete közzététele után rövid időn belül sikerült a nemes hölgyek egyesületét megtalálnia, akik szóval és tettel egyaránt erőteljesen támogatták az ügyet, és csatlakoztak az alapítóhoz.

Itt engedje meg nekem a tisztelt közgyűlés, hogy név szerint megemlítem és kiemeljem Csáky-Csáky Petronilla grófnő fáradhatatlan tevékenységét és az ügy érdekében kifejtett lankadatlan szorgalmát.

Ily módon úgy tűnt, hogy a vállalkozás megtalálta azt a talajt, amelybe a mag – azaz az örömteli reménnyel, hogy ki is fog kelni –, bizalommal elvethető volt; még inkább, amikor őexcellenciája Magyarország akkori katonai és polgári kormányzója báró von Haynau tábornagy teljes támogatásáról biztosította az ügyet. Ezek után alakult meg a nőegylet, amely azután közzétette felhívását az emberiség soha meg nem fáradó jótévőihez, hogy egy olyan művet hozzanak létre, amelyet a hazaszeretet és a felebaráti szeretet, ha nem is tud nyújtani, de erőteljesen támogat.

A mindenfelé megtalálható nemes lelkek közül sokan tudtak a nemes asszonyok kérésének ellenállni és örömmel adták kegyes adományaikat.

Név szerint a következők adakoztak:

Ő császári felsége Albrecht főherceg, és ő császári felsége Károly Ferdinánd főherceg jelentős összegeket, és végül az Önök által Leopoldine Coeur d'ange néven ismert jótévő hölgy 2000 forintot adott. Ez volt az a kezdet, amely bátorságot és erőt adott tevékenységünk folytatásához.

Rögtön ezután sor került az alapszabály megalkotására, melyet ugyanezen magas körben elő is terjesztettek, innen azonban azt az iránymutatást kapták, hogy az új egyesületi törvényeknek megfelelően kell azt átalakítani, így a változások átvezetésére [az alapszabály] visszaérkezett. Végül ő császári és királyi apostoli fensége elé terjesztették a kérelmet az egyesület alapításáról, amely a legrövidebb időn belül a legmagasabb döntéssel 1852. március 8-i dátummal az egyesületnek kegyesen engedélyeztetett. Azóta az a legnagyobb gondja az alapító-bizottságnak, hogy újra és újra ülésezzen és a tőkét oly módon megsokszorozza, hogy annak részvényeiből a megnyitás és az intézet maradandó fenntartása finanszírozható legyen.

És mint mindenütt, ahol a védelem, támogatás és bátorítás szükségesnek tűnik, a mi mindenek felett tisztelt császári házunk fénylő csillagként mutatja az utat, így ő felsége a császár édesanyja szokott kegyességével 5000 forintot adományozott, ezzel egy alapítványi helyett hozott létre, valamint a hadsereg atyja és tábornoka, őexcellenciája Radetzky gróf úr 8000 forintot utalt át az intézetnek azzal a feltétellel, hogy azt még 1857-ben megnyitják.

A Toscanai Nagyherceg cs. kir. dragonyos ezred, élén az akkori ezredessel és ezredparancsnokkal Hoyos gróffal, volt az első, amely a közzétett felhívásra 240 forintot küldött az ügy megindítására és évente további 164 forintot biztosított. Ezt a példát dicsőséges hadseregünk számos ezrede követte.

Külön említést érdemel Johann Jüngling úr, hadiírnok és kiadóhivatal vezető Bécsből, aki egy, az ügy érdekében írt „Tiszteljétek a nőket” című versével a mai napig bezárólag készpénzben 1.100 forint és két dukát értékű tekintélyes summát gyűjtött.

Sokáig tartana, minden nemes emberbarátot egyenként megnevezni, azokat, akik az ő lovagias császáruk iránt érzett tisztelet teli szeretetből, hadseregünk halhatatlan érdemeinek hálás elismerése végett és a jó ügynek kijáró méltatással, szép összegeket adományoztak, amiért közülünk mindenki – és ezt meggyőződéssel jelentem ki – magában a legmelegebb köszönettel illeti őket.

Továbbra is kötelességem, hogy az intézet szervezésében résztvevők részletes jelentését Önöknek előterjesszem, amit itt örömmel meg is teszek.

Így az egyletnek sikerült a mai napig bezárólag 31.899 forint 21 krajcárt gyűjtenie. Engedjék meg nekem, hogy átnyújtsam Önöknek a pénztári bizonylatot, amelyből azonnal láthatják, hogy az egész tőke törvényesen biztos befektetésre került.

Bár ez az összeg, valamint a különböző jötevők által már biztosított éves hozzájárulások még nem elégségesek, hogy az intézet tényleges felállítását az általunk megkívánt számú árvával bejelenthessük, mégis megnyugtató biztosítékot jelent számunkra monarchiánk lakóinak eddigi részvétele és a példátlan jótékonykodási hajlama arra nézve, hogy az egyesületnek biztosan sikerül majd kitűzött célját elérnie.

E célból ő császári és királyi apostoli felségétől a legmélyebb alázatossággal alattvalói kérvényben megkértük a legkegyesebb engedélyt, hogy lottót nyithassunk, és úgy hisszük bizalommal várhatjuk ennek engedélyezését, hiszen ő császári és királyi apostoli felsége a jótékony célú kéréseket rendszerint engedélyezni kegyeskedik. Végül az itteni császári és királyi helytartótanácsi osztálynál is engedélyt kértünk, hogy aláírási ívekkel gyűjtést indíthassunk és rövid időn belül innen is kedvező döntésre számíthatunk.

A mindezidáig előterjesztettekből láthatják Önök, tisztelt közgyűlés, hogy az alapító bizottság fáradságtalan szorgalommal törekedett az intézmény érdekében mindent megtenni.

Végezetül már csak az a dolgom, más urakkal együtt, akik ez iránt a vállalkozás iránt érdeklődnek, név szerint Pintér kapitány úrnak és Zahradnik százados úrnak, hogy tevékeny gondosságukért és az egyesület érdekében kifejtett szolgálataikért szívből köszönetet mondjak: azonban az Önök esetében, tisztelt Hölgyeim, szavaim túl gyengék és elégtelenek, hogy az Önöket illető elismerést méltóképpen kifejezzem.

Kívánom, hogy mindazért, amit jámbor szívük az intézet érdekében eddig nagyot és jót alkotott, a leggazdagabb jutalmukat abban leljék, hogy emléküket azon árvák fogják áldani, akik az egylet jótékonyága nyomán emeltetnek ki szomorú és elhagyott helyzetükből, és egy jobb, boldogabb jövő felé irányítatnak.

Kívánom, hogy különösen Ön, von Zahradnik Mathilde asszony, mint az egész ügy nemes alapítója továbbra is szentelje szeretetét, erejét és szellemét a vállalkozásnak. Kívánom, hogy eddigi tiszteletre méltó ténykedésének minden oldalról jövő, megérdemelt elismerése kölcsönözze Önnek a szükséges erőt, hogy az egylet érdekében a jövőben is hasonló odaadással és reméljük, hasonló elszántsággal tevékenykedhessen.

Ezután következett a Flandorffer Ignác igazgató úr által előterjesztett statútumok megtárgyalása, és miután ezeket egyhangúlag elfogadták és engedélyezték, elhatározott, hogy ezeket a legalázatosabb kérelemmel a magas cs. kir. belügyminisztériumhoz legfelsőbb jóváhagyás végett az előírt úton beterjesztik.

A statútumok legfelsőbb jóváhagyása előfeltételeként az elnöklő Flandorffer Ignác az egyletet megalapítottak nyilvánította és az alapszabály 21. §-a szerint sor került a bizottmány megválasztására, ahol szavazati többséggel az alábbi hölgyek lettek megválasztva: Csáky-Csáky grófnő, Zahradnik Mathilde, született Bolza grófnő, Wallis grófnő, Werklein bárónő, von Entsch bárónő, Hornig bárónő, Hofer Aloisia, Weinzierl

Louise, von Sujansky Julie, von Skerletz Malvina, Flandorffer Amália, von Nagy Leopoldine, mint választmányi hölgyek, és az urak:

von Hengelmüller Michael, von Gräf őrnagy, von Weinzierl ezredes, Sterne abbé, Zahradnik százados, Flandorffer Ignác, Schreiber Gustav, von Pinter Mathias kapitány, Hofer Péter úr, mint választmányi urak. Hofer Péter úr megköszöni, hogy rá esett a választás, de sok irányú elfoglaltsága van, így helyére ezután a cs. kir Sekulič századost, mint aki sorban következvén a legtöbb szavazatot kapta, nevezték ki.

Mindezek után következett az elnöknő és az alelnöknő megválasztása, szavazati többséggel Zahradnik Mathilde asszonyt, született Bolza grófnőt választották az első, von Nagy asszonyt a második tisztségre, de mivel ez utóbbi nem vállalta, így egyidejűleg Csáky-Csáky Petronilla asszonyra esett a választás, mint alelnöknőre.

Igazgatóvá választották szavazati többséggel Flandorffer Ignác urat, igazgatótvá von Schreiber Gustav urat, titkárnak von Pinter Mathias kapitányt, ellenőrré Zahradnik Vince századost, pénztárossá Sekulič Vince századost.

Az elnök úr bemutatta a pénztárbizonylatot 31.899 forint 21 krajcár összegről, és felkérte a közgyűlést, hogy válasszon két urat, akik vállalnák ezen, az alapítóbizottság által eddig vezetett és kezelt kassza ellenőrzését, amely [feladatra] egyhangúlag von Weinzierl ezredes urat és von Gräf főtörzsőrmestert [sic!] kérték fel, akiknek jelentését várják.

Flandorffer Ignác igazgató úr végezetül felkérte a közgyűlést, hogy az egylet működésének elfogadásáról nyilatkozzanak és határozzák meg az egyleti intézet megnyitásának időpontját.

Ennek nyomán Csáky-Csáky Petronilla alelnök asszony egy nagyon méltányos javaslatot terjesztett a közgyűlés elé, mely szerint a vállalkozás jelenlegi viszonyai között a leginkább célravezető az lenne, hogy az egylet mai napig meglévő tőkéjének kamataiból nagyobb számú árvát, ő maga a tizenkét főt javasolja, az itteni nagyon jól szervezett kolostorban taníttassanak és neveltesse, valamint a javaslattevő Csáky-Csáky grófnő azt is felajánlotta, hogy ezen gyermekek további iskoláztatása érdekében saját vagyonából egy franciatanárnő foglalkoztatását finanszírozza.

Mivel az egylet egyrésztől még gyengének érzi magát ahhoz, hogy már most megnyisson egy önálló intézetet, másrésztől viszont áthatja a kívánság, hogy a rendelkezésre álló pénzeszközökből lehetőség szerint nagyszámú árva nevelését minél előbb megkezdhesse, úgy véljük, hogy a humanitás érdekében is cselekszünk, amikor addig, amíg az egyesület nem érzi magát eléggé erősnek ahhoz, hogy a kitűzött feladatát egy önálló intézet létesítésével oldja meg, elfogadja az alelnök asszony javaslatát – és ezek után egyhangúlag elhatározottat, hogy tizenkét leányt vesz fel és a tiszteletre méltó orsolyiták itteni apácakolostorában az egylet költségére tisztességesen nevelteti őket. Miközben az egyesület köszönettel veszi alelnök asszony felajánlását a francia mesternőt illetően, az alapszabály 39. §-a szerint – mihelyt az alapszabály jóváhagyott – meg kell hirdetni tizenkét helyre a felvételt, amelyek közül egy helyet őfelsége a császár édesanyja, egy másodikat pedig őexcellenciája Radetzky tábornok úr akaratának megfelelően a magas Hadügyminisztérium, tíz helyet pedig a nőegylet biztosít.

Az első felvételre a fent taglalt feltételek szerint – amennyiben addig megtörténik az egyleti alapszabály felsőbb engedélyezése – folyó év szeptember 17-én kerül sor.

Flandorffer Ignác s.k., igazgató,
Pinter Mathias s.k., kapitány, titkár
Weinzierl s.k. ezredes
Gräf s.k. őrnagy
von Schreiber Gustav s.k.
Zahradnik Mathilde, született Bolza grófnő s.k., elnöknő
Csáky-Csáky Petronilla s.k.
von Sujansky Julie s.k.
Hofer Aloisia s.k.

Német nyelvű nyomtatvány, a szerző fordítása

*Jelzete: MNL GYMSM SL XII. 6. A soproni Szent Orsolya Rend iratai, 7. d. „Vereins-
Angelegenheiten zur Erziehung verwaister mittelloser k. k. Offizierstöchter in
Oedenburg”*

A magyar történelmet ismerők körében közhírt, hogy a 20. század első két évtizede magyar belpolitikájának egyik központi témáját a választójogi reform kérdése adta, sőt egyes időszakokban a politikai küzdelem kifejezetten a választójog köré összpontosult. A területi korlátok miatt ennek részletezésére itt most nincs mód, de azt mindenképpen érdemes hangsúlyozni, hogy az 1848-ban elfogadott, s 1874-ben módosított – ekkor történt meg a korábbi vagyoni cenzus adócenzussá változtatása – igen szűk, mindössze a lakosság 6–7 %-ának szavazati jogot biztosító választójog felett a 20. század elejére végképp eljárt az idő. A nők szavazati jogáért küzdő nőmozgalmak, s a nemzetiségi politikusok mellett a választójog drasztikus kiszélesítését, illetve az általános választójog programját nem csupán a baloldalhoz sorolható pártok, politikai irányzatok, így a szociáldemokraták, a radikálisok, illetve a liberális demokraták vallották. Rajtuk kívül ez irányú követelésekkel jelentkeztek a parasztpártok mellett az azoknál mérsékeltbb, jellemzően a Dunántúlon szerveződő, elsődlegesen a parasztság módosabb részét képviselő gazdamozgalmak (így pl. Nagyatádi Szabó István gazdapártja) is, de még a keresztényszocialisták, valamint a kifejezetten konzervatív (pontosabban: újkonzervatív) irányultságú, a katolikus egyház támogatását élvező Néppárt részéről is sokan. Mint látható, a politikai paletta széles spektruma, s végeredményben a társadalom számos rétege sorakozott fel a választójog széles körű kibővítése, illetve az általános választójog bevezetése mellett. Ez elől a politikai élet fő auktora, a két legnagyobb párt, a Szabadelvű Párt (majd 1910-től a Munkapárt), valamint a Függelenségi Párt sem térhetett ki teljesen. Az 1905–1906. évi belpolitikai válságtól kezdve a Monarchia államrendszerének 1918-ban bekövetkezett összeomlásáig a választójogi reform kérdése szinte folyamatosan napirenden volt, számtalan választójogi reformtervezet készült, de törvénnyé csak egy, a munkapárti Lukács-kormány által megalkotott 1913. évi 14. törvénycikk emelkedett. Az alábbiakban a választási eljárásról szóló ezen törvény választójogra vonatkozó szabályozásának rövid ismertetését követően azt kívánom bemutatni, hogy az milyen hatást gyakorolt a soproni választók számának alakulására, azok összetételére, térbeli eloszlására.¹

Azáltal, hogy a dualizmus korának döntő részében vagyoni, majd adócenzushoz kötött választójog volt hazánkban, az ahhoz kapcsolódó jogosultságok (földbirtok, házbirtok, jövedelem) gondos vezetése révén a korabeli választói névjegyzékek az idők folyamán a társadalomtörténészek számára izgalmas forrásokká nemesültek.² Azok a további jogosultságra (értelmiség, illetve az ún. régi jog), illetve a foglalkozásra, vala-

¹ Ehhez kapcsolódóan ld. Horváth Zoltánnak a Sopron dualizmuskori városfejlődését bemutató, a városi térben történt változásokra, városmorfológiai, valamint társadalmi folyamatokra koncentráló tanulmányát. *Horváth Zoltán: Sopron városias fejlődése a kapitalizmus első időszakában (1848–1914)*. Soproni Szemle 39 (1985), 119–155.; 213–235.

² A társadalmi rétegződésre vonatkozó elemzésre ld. Varsányi Péter István több megyére elkészített vizsgálatait. Sopron megye esetében: *Varsányi Péter István: Sopron vármegye és Sopron két választás tükrében (1848–1861)*. Soproni Szemle 47 (1993), 193–213. Nagyobb szabású elemzésre példaként megemlítenéd PhD-disszertáció: *Toronyi Judit: A dualizmus kori Nógrád vármegye társadalma a választói névjegyzékek tükrében (1886–1914)*. A választói elit a dualizmus kori Nógrád vármegyében címmel. link: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/gusztinetoronyjudit/diss.pdf>

mint az életkorra vonatkozó adatok révén jól hasznosíthatóak a különböző társadalomtörténeti (pl. rétegződési, mobilizációs), de akár demográfiai (ld. családrekonstrukciós) vizsgálatoknál. Mivel az 1913. évi választójogi reformmal a korábbiaknál differenciáltabb és bonyolultabb jogosultsági szisztéma váltotta fel az addig érvényben lévő, a választói névjegyzékek ezen adatai szintén fontos információt hordozhatnak számunkra. Amellett, hogy a nők szavazati joga terén nem történt előrelépés, az óvatos jogkiterjesztésnek tudható be a bonyolult, többféle szempontot, és többfajta cenzust érvényesítő rendszer megalkotása is. Míg az 1913-ig érvényben lévő cenzus³ 300 forint (600 korona) értékű házhoz, vagy $\frac{1}{4}$ jobbágytelekkel megegyező nagyságú telekhez, vagy 100 forint (200 korona) éves jövedelemhez, illetve ezek után fizetendő adóhoz kötötte a választójogot, s csak egy igen szűk réteg, a felsőfokú végzettségűek esetében tette lehetővé a választójogot csupán igazolt képzettség alapján, addig 1913-ban a műveltségi cenzus a rendszer egyik sarokkövévé vált. Ugyanakkor – mivel ennek révén sokak előtt nyílt volna meg a szavazás joga –, további cenzust is érvényesítettek, illetve a választók korhatárát is felemelték húsz évről huszonnégyre, illetve harmincra. A törvényalkotó szándéka szerint végül a választójog cenzusát, feltételeit úgy húzták meg, hogy azok jussanak szavazati joghoz, akiknek „műveltségük, érettségük és higgadtságuk, vagyoni helyzetük, élethívatusuk, vagy rendes foglalkozásuk” van.⁴

Lényegét tekintve az 1913. évi 14. tc., a korábbi törvények alapján készült utolsó, 1913. évre, esetleg 1914. évre összeállított választói névjegyzékébe felvettek választójogának automatikus – ún. „régijogon” történő – megtartása mellett a következő műveltségi határokat húzta: 1., középiskolai, vagy azzal egyenértékű végzettségűek, 2., népiskolai hat osztályt, vagy azzal egyenértékű iskolát elvégeztek, 3., írni-olvasni tudók, 4., írni-olvasni nem tudók. Az első csoportba tartozók 24 év felett, míg a többiek csak a 30. életévet betöltve juthattak választójoghoz. Míg a középiskolai végzettségűek esetében további feltételt már nem szabott a törvény, a többiek esetében, a műveltség különböző szintjeitől függően, ezt megtette. Ez alapján valójában három jelentősebb társadalmi réteg reprezentánsai kerültek be újonnan a választók közé: egyrészt az önálló iparosok és kereskedők azon része, amely a szükségesnél kevesebb vagyon és jövedelem miatt korábban nem rendelkezett választójoggal, másrészt az alkalmazotti jogviszonyban állók ekkor már nem csekély számú serege, s végül a fizetett adó mértéke alapján mezőgazdasági termelők (földművesek, parasztság) mindezüig választójoggal nem rendelkező részéből sokan. Az alkalmazottak körét a szabályozás – gazdasági ágazatok szerint – három részre különítette, részben eltérő feltételeket szabva számukra: az ipari, kereskedelmi és közlekedési üzletnél, vállalatnál állandó alkalmazásban lévők mellett a mezőgazdaságban vezetőként, illetve felügyelői pozícióban alkalmazottak, valamint a köz- és magánszolgálatban foglalkoztatottak közül az utóbbiak felé támasztotta a legkomolyabb feltételt a törvényalkotó. Míg például az ő esetükben a hat elemivel rendelkezőknél három évi, míg a csak írni-olvasni tudóknál öt évi, ugyanannál a munkaadónál eltöltött idő volt a választójog feltétele, addig az ipari vállalatoknál csak egyazon szakmában eltöltött három év (írni-olvasni tudók), vagy

³ Az 1848:5. tc., valamint az 1874: 33. tc. alapján.

⁴ Pölöskei Ferenc: A választójog és a választási rendszer 1848–1939 között. Jogtudományi Szemle 2009. 2. sz., 19.

még az sem (hat elemit végzettek). A törvényalkotók adó, illetve vagyoni cenzust is alkalmaztak, így azok kapcsán, akik évi 2 korona (hat elemit végzettek), vagy évi 20 korona (írni-olvasni tudók) fizetése után kerültek a választásra jogosultak közé. Az írni-olvasni nem tudóknak mindehhez évi 40 korona adót kellett fizetniük, vagy 14 kat. hold nagyságú földdel kellett rendelkezniük.

Az előbb ismertetett reform a választók számában összességében országosan csak mérsékelt növekedést eredményezett, 1.272.755-ről 1.627.136-ra emelve a szavazati joggal rendelkezők számát. Eme 28 %-os növekedés révén a választók számának a népességéhez viszonyított aránya immár 8,7 %-ra emelkedett.⁵ Ugyanakkor az 1913-ban bevezetett választójogi változások Sopronban sokkal radikálisabb változásokat idéztek elő. (ld. 1. táblázat)

év	választók	
	száma (fő)	aránya a népességhez* (%)
1912.	2178	6,89
1914.	2369	7,50
1915/1916.	3664	11,60

* a polgári népesség 1910. évi lélekszámához viszonyítva

1. táblázat: Az 1913. évi választójogi törvény hatása a soproni választók számának alakulására⁶

Városunkban a régi szabályozás szerint összeállított 1914. évihez képest 1915-re 2369 főről 3664 főre növekedett a választók száma. Mindez több, mint 54 %-os növekedésnek felel meg. A választók számának ilyen jelentős mértékű növekedésének eredményeképp a választójoggal rendelkezők aránya Sopronban immár messze meghaladta az országos értéket (1915-ben: 11,6 %). Kijelenthető, hogy a Lukács-kormány reformja Sopron számára kedvező volt, elsődlegesen azon rétegeket juttatva újonnan választójoghoz, amelyek a nyugat-magyarországi városban nagyobb számban voltak reprezentálva. Ezt alátámasztandó, lássunk egy Sopronnal ellentétes példát. A dél-dunántúli megyeszékhely Szekszárd választói számának alakulására jóval kisebb hatással volt a választójogi reform: míg Sopron esetében az 1915/16. évi választók 40 %-a volt új választó, a tolnai megyeszékhely esetében csupán csak 18 %!⁷ Igaz, hogy a mezővárosi jellegű, s ennek megfelelő társadalmi rétegződést mutató Szekszárd választóinak arányszáma már a tárgyalta választójogi reform előtt messze meghaladta az országos átlagot: 1913-ban: 11,47 % volt.⁸ Megállapítható, hogy az országos adatokkal, de mellette egy dél-dunántúli, kevésbé urbánus jellegű várossal összehasonlítva, Sopron számára kedvező hatásúak voltak a választójogban eszközölt változások. Ez össze-

⁵ Toronyi Judit: A választójog a századelőn a salgótarjáni választói névjegyzékek tükrében. In: ArchivNet 2008/2., link: http://www.archivnet.hu/politika/a_valasztojog_a_szazadelon_a_salgotarjani_valasztoi_nevjegyzekek_tukreben.html

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (=MNL GyMMSL), Sopron Város Központi Választmányának i. (Sv. Köz.Vál.), 1912., 1914. és 1915/16. évi választói névjegyzékek

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára, Tolna Vármegye Központi Választmányának iratai, Szekszárdi választókerület, Szekszárd 1915. évi választói névjegyzéke. (Sajnos a város három szavazóköre közül egy hiányzik)

⁸ Szekszárd választóinak száma 1913-ban: 1711 fő, lakosainak száma 1910-ben: 14 913 fő.

függésbe hozható azzal, hogy a reform kitüntetett célpontját jelentő alkalmazottak köre nagyobb tömegben volt megtalálható a városban. S ez még nem is elsősorban a munkásság tömegeit, hanem a város közigazgatási, adminisztrációs, s részben gazdasági központi szerepéből következően mindenekelőtt a kishivatalnokokat, valamint az altiszti, illetve hivatalsegédi személyzetet érintette. (ld. 2. táblázat)

	rég. jog	magasabb értelmiségű	a népiskola hat osztályát elvégezte							írni-olvasni tud							
			legalább 2 K adót fizet	önálló iparos, keresk.	alkalmazott			segítő családtag	katonai, csendőrségi altiszt	legalább 20 K adót fizet	önálló iparos, keresk. 1 segéddel	alkalmazott			segítő családtag	katonai, csendőrségi altiszt	írni-olvasni nem tud
					ipari üzletnél, vállalatnál	őstermelőnél vezető	köz- és magánszolg.-ban 3 éve					ipari üzletnél, vállalatnál 3 éve	őstermelőnél vezető	köz- és magánszolg.-ban 5 éve			
I. szavazókör	506	37	27	3	9	-	17	-	2	17	87	12	-	109	-	-	-
II. szavazókör	584	24	2	2	3	-	73	3	3	6	67	24	2	172	3	3	-
III. szavazókör	485	7	5	44	2	-	21	1	1	77	14	39	-	89	20	7	-
IV. szavazókör	623	16	7	18	49	-	28	-	1	6	46	20	-	234	-	4	-
SOPRON ÖSSZ.	2198	84	41	67	63	-	139	4	7	106	214	95	2	604	23	14	-

2. táblázat: A soproni választók megoszlása a választói jogosultság szerint a város négy szavazókörében (1915/1916)⁹

E megállapítást támasztja alá az is, hogy az új választók legnagyobb csoportját a köz- és magánszolgáltatásban alkalmazottak teszik ki (összesen 743 fő), akiket az önálló iparosok, kereskedők (281), az ipari, kereskedelmi, közlekedési vállalatnál, üzletnél alkalmazottak (158), illetve az adócenzus (2, illetve 20 korona) alapján bekerültek (147) követik.

Természetesen, ha a 2. táblázatba foglalt adatokat a város négy szavazóköre szerint bontott adatok alapján szemléljük, szintúgy számos, a város társadalmi és térbeli rétegzettségével összefüggésbe hozható érdekességre lehetünk figyelmesek. Így például nem okozhat meglepetést, ha az új választókon belül az ún. „magasabb értelmiségűek”, azaz a középiskolai végzettségűek legnagyobb arányban a Belvárost, valamint a Várkerület övét magába foglaló I. szavazókörben található (37 fő, 44 %). De hasonlóképpen felülreprezentált e szavazókör az önálló iparosok, kereskedők te-

⁹ MNL GyMSM SL, Sv. Közp.Vál., Sopron 1–4. szavazókör 1915/1916. évi választói névjegyzéke. A jegyzékeket a város központi választmánya 1915. április 1-én hagyta jóvá. Bár az 1913. évi törvény alapján nem került sor országos választásra, Sopronban báró Solymosy Ödön halála miatt elrendelt időközi választást 1915 júniusában e választójog alapján rendezték meg. Képviselőnek Szilvásy Mártont választották meg.

kintetében (90 fő, 32 %) is. Szintén az adott városrészek szóban forgó adottságaival mutat korrelációt az, hogy a köz- és magánszolgáltatásban alkalmazottak legnagyobb számban és arányban a II. szavazókörben (245 fő, 33 %), valamint a IV. szavazókörben (262 fő, 35,3 %) képviseltették magukat. Az előbbi az ún. bécsi városrészt (Szent Mihály, Ógabonátér, Hátsó utcától nyugatra, délen egészen a Baross utcáig), míg az utóbbi a Belvárostól, Rákóczi utcától délre eső városrészeket, beleértve Lővereket, valamint Brennberget foglalta magába. Ez utóbbi városrész képviseltette magát a legmagasabb arányban – vélhetően ez elsősorban a GYSEV-el hozható összefüggésbe – az ipari, közlekedési vállalatnál foglalkoztatott, hat elemivel rendelkezők csoportjában is (49 fő, 77,8 %). Az ún. győri városrész nagy részét felölelő III. szavazókör (Szent Mihály utcától keletre) leginkább az adócenzus (82 fő, 55,8 %) alapján bekerülők nagy számával tűntette ki magát. Ez nyilván megint csak összefügg a szavazókör jellegével, miután idetartozott a mezőgazdaságból, mindenekelőtt a szőlő és bortermelésből élő népesség által lakott városrész nagyobbik fele, hiszen mint korábban írtam, a mezőgazdasági népesség köréből elsősorban az évi 2, illetve 20 korona adó fizetése révén juthattak az új választók közé.

Tanulmányom befejezésül ez utóbbi választókerületen belül élő mezőgazdasági népesség jogosultsági megoszlására térnék még ki. A választói névjegyzékből kigyűjtve a foglalkozásaként megadott „földtulajdonos”, „földműves”, valamint „szőlős” választók különböző jogosultságát, a következő adatokat kapjuk. (ld. 3. táblázat)

	régi jog	legalább 20 K adót fizet	segítő csa- ládtag	egyéb	összesen
földtulajdonos	30	11	–	4	45
földműves	252	37	2	8	305 (302)*
szőlős	3	5	14	7	30 (29)*
ÖSSZESEN	385	53	16	19	380 (376)*

* A földművesek esetében három, a szőlősök esetében egy alkalommal nem került megnevezésre a választói névjegyzékben a jogosultság.

3. táblázat: A mezőgazdasággal, földműveléssel foglalkozók megoszlása a III. szavazókörben (1915/16)

Amiképp a 3. táblázatból kitűnik, míg a földtulajdonos, illetve földműves foglalkozásúakként megadottak döntő része már az 1913. évi reform előtt is rendelkezett szavazati joggal, addig a szőlősként a jegyzékbe kerülők 90 %-a a reform révén került e fontos politikai jog, a választójog birtokába.¹⁰

¹⁰ Megjegyzendő, miszerint a földtulajdonosokként jegyzékbe felvettek szociológiai tekintetben nem mutatnak – első ránézésre – semmi különbséget a földművesekhez képest. E megállapítást látszik igazolni az is, hogy a következő, 1917. évi választói jegyzékben már nem szerepel külön földműves foglalkozáskategória.

Horváth Zoltán az Alsólőver városi szaka-szában lakott, én a Felsőlőver kertjeinek szülöttje vagyok. Az Alsólővert a Felsőlővertől a Deákkúti út választja el, melynek egyenes folytatása a Ritzingi út. Kettőnk kapcsolatában azonban az út nem választóvonal, sokkal inkább kötődés volt, ezért gondoltam Horváth Zoltánra emlékezve erről írni.

A korábban Sopron vármegye soproni járásához tartozó, majd a trianoni békeszerződést követően Burgenlandhoz csatolt települések legtöbbször utcát vagy teret neveztek el városunkban. Főleg az 1920-as években fejlődő újteleki, alsólőveri és a Szent Mihály templom mögötti városrészekben. Ez alól kivétel a Ritzingi út, melyet Sopronban már régóta ezen a néven ismertek. Ritzingi útnak a soproniak a Deákkúti út egyenes folytatását nevezték, mely a Deák kútnak nevezett forrásfoglalatot elhagyva Ritzing felé vezet. Miután 1920-ban megépült a Lőver körút, a Deákkúti útnak immár az ebből kiágazó, a hegység felé folytatódó szakaszát illeték e néven, de névtáblát csak később kapott.

Ritzing a Soproni hegység déli, lankásabb oldalán szép természeti környezetben álló falu. Az 1910-es népszámlálás szerint 1400 lakosából 10-en voltak magyarok, a többség német ajkú. Hiába nevezték el a falut Réczénynek, a soproniak szájában továbbra is Ritzing maradt. A furcsa ebben mindössze az, hogy az út, miután közel a Muck kilátóhoz átlép a hegység gerincén, nem is vezet közvetlenül Ritzingbe, hanem egyre keskenyebb szelvényvel az Angerwaldon át a brennbergbányai Ilona aknához. A Búdöskútnál egy baloldali kiágazással pedig szelíden lejtve Nyékre. Pontosabban a Réczénynél valamivel nagyobb lélekszámú Sopronnyékre, mely az ugyancsak túlnyomó német lakosság nyelvén már mindig is Neckenmarkt névre hallgatott. Nyék és Réczény 1921-ben Ausztria új szövetségi tartományához, Burgenlandhoz kerültek.

Első főnököm 1950-ben Wildzeiss János bácsi, nagy tapasztalattal rendelkező, kiváló építőmester és nagyon kedves ember volt. Sopronban úgy hiszem mindenkit ismert, legalábbis, aki valamit is számított. Néha, amikor hazaballagott és én elkísértem, sok érdekeset mesélt. Tőle tudtam meg, hogy Ritzing férfi lakosságának nagy hányada építőipari munkás, nevezetesen ács volt. Sokan közülük hétfőn hajnalban keltek és tarisznyájukban egy heti élelemmel, övükre akasztott szekercével elindultak a Vas árok mentén, az Angerwald oldalában. A Bányászkereszt mellett elhaladva tisztelegtek, a Búdöskútnál elérték a Nyék felől beágazó keskeny utat és nemsokára átlépték a hegység gerincét. Mintegy két óra járással beértek Sopronba. Heti munkájukat elvégezve, szombaton délben „fájramt”¹ után ugyancsak libasorban indultak haza. Természetesen a Ritzingi úton. Az ácsokra utal az út neve.

Gyermekkoromban nem sokat törődtek a soproniak azzal, hogy miért hívják Ritzingi útnak, hiszen senki sem ment rajta Ritzingre. Ám egyre többen kirándultak a hegygerincen az úthoz egészen közel álló „Muck”-hoz, ahol a Dunántúli Turista Egyesület Schiller Ferenc soproni építőmester tervei szerint már 1906-ban megépítette a később Muck András városi főerdészről elnevezett kilátótornyot. Szép kilátás nyílt

¹ „Fájramt”: Feierabend, vagyis a munka elvégzését követő ünnep.

róla a Wechselre, a Schneebergre és a Raxra, még a Semmeringet koronázó Sonnwendstein is jól látszott. A kilátót körben a soproni erdők övezték, távol északra látszott a Lajta hegység, sőt még a Fertő is. Sopron város innen nem mutatkozott, ahhoz a Várhelyre kellett kirándulni. A „Muck”-nak azonban előnyére vált, hogy 1939-ben a kilátótorony tövében megnyílt az István menedékház, vendéglővel és turista-szállással. Winkler Oszkár építész tervezte, a tájba illesztés remeke volt. Ma is áll, toldásokkal, átalakításokkal kissé eltorzítva.

Ennek a turistaháznak egyik visszatérő vendége volt Kiss Tibor műegyetemi építész professzor. Ragyogó akvarellt készített a kilátótoronyból, a panoráma nyugati oldalának hegycsúcsait beazonosította és megjelölte. A képet bekeretezte és a vendéglősnek ajándékozta. Jól emlékszem rá, a vendéglő falát ékesítette és tájékoztatta a vendégeket. Ezért is tudom, hogy milyen messze lehetett látni. Vajon ki vitte el ezt a tanulságos és szép képet, amikor a határőrizet miatt 1949-ben a vendéglátás megszűnt? Tudja-e a kép mai tulajdonosa, hogy milyen érdekességhez és értékhez jutott? Vagy elveszett a kép, mert egyszerűen csak kidobták?

Gyalog nemcsak a Ritzingi úton lehetett megközelíteni a hegygerincet és a Muckot, hanem a Kecsepaták felső völgye mentén kanyargó gondozott erdei gyalogúton is. Olyan szépen karban volt tartva, hogy sétáynak is nevezhették volna. Kár, hogy a legtöbb szakasza ma járhatatlan, jó néhány helyen az utat már el is mosta a patak, benőtte az erdő. Meg sem lehet találni, régen hol járhattunk rajta. Ennek az útnak mentén van a Vadász forrás, ahol a gyalogos turisták megálltak és zamatos friss vízzel oltották szomjukat. Kis beálló fakunyhót is ácsoltak ide. Diákkoromban egyszer nagy zivatar lepte meg itt vidám társaságunkat, a kunyhó teteje alatt találtunk menedéket. 1940-ben a Vadász forrás mellett szép napsütéses júniusi délelőtt itt avatott minket cserkészekké Marcell atya, a bencés tanár.

Miután Ritzing Ausztriához került, az ácsok menete ezen az úton elmaradt. Sorvadt az építőmunka a háború alatt és után, bizonyára a ritzingi építőmunkásoknak is messzebb kellett menniük, hogy kenyerüket megkeressék. Az úton azonban a Muck kilátó és a turistaház révén a kiránduló forgalom megélénkült, már autók, sőt kisebb autóbuszok is jártak rajta. Ennek azonban jelentős nehézséget okozott a Fáber-rét előtti szakaszon a néhány száz méteres erős emelkedő. Meredekségét egy emlék-epizódommal tudom érzékeltetni. 1953-ban a határőrség részére szerte a soproni hegységben is kisebb határőr-laktanyákat építettek. Mint az állami építőipar alkalmazottja, Rosenstingl Antal építézmérnökkel, a vállalat műszaki főnökével a Muck melletti határőr-laktanya építkezéséhez kellett kiszállnunk. (Még a szigorúan titkos, de sokak által szükségszerűen megismert rejtjelére is emlékszem: DA 04 volt. De nem tudom, hogy ilyen számárság miért maradt meg a fejemben, amikor néha még a saját telefonszámom sem jut eszembe, ha kérdik tőlem.) Az építőipari cég várkerületi „székháza” előtt, a vele szemben levő régi taxiállomáson egy rozoga öreg Opel Kadettba szálltunk, és a Muckra hajtottunk. A Ritzingi út meredek szakaszával azonban az öreg szerkezet nem tudott megbirkózni. A sofőr elnézést kért, kiszállított minket, megfordult a kocsival, s „rückwärts”-be rakva a sebváltót, a terhéől is megszabadult járgány tolatva felkapaszzkodott az úton (A hátramenet áttétele kedvezőbb volt, mint az első sebeség.) Most már visszazállhattunk, és a Tölgyes-mocsárnál levő kisebb emelkedőn át

is vígan elérkeztünk a hegygerincig. Ekkor már műszaki zár feküdt a hegységben, a ritzingi ácsok útját már csak gondolatban lehetett volna végigjárni.

Nem utolsósorban azért is mondtam el ezt az esetet a meredek útszakaszcól, hogy megemlékezzem arról a jeles műszaki munkáról, mellyel az út korrekcióját 1960-ban a Tanulmányi Erdőgazdaság végrehajtotta. A régi meredek tereplépcső kezdő és végpontja közé – ez utóbbi a fáber-réti autópihenőnél fekszik – Boros Jenő erdőmérnök, sajnos már elhunyt régi jó barátom, nagy „S”-alakú kiváló útszakaszt illesztett és ezzel megszüntette a nehézségeket. Az útvonal kis meghosszabbítása kedvezőbb lejtviszonyt biztosít. Az út korrekciójára az egyre inkább gépesített erdei fakitermelés és kiszállítás miatt már nagy szükség volt. Az újonnan beiktatott útszakasznak mintegy a közepéről le és felfelé pillantva ma is jól mutatkozik a Ritzingi út egykor veszélyes meredeke. Hála Boros Jenőnek, a beiktatott útszakasz a tájba illeszkedésnek is sikeres műve.

Autóbusz a határőrizet miatt sokáig nem járt erre, autó is csak kevés. Hiszen a Fáber-rétet követően, a Héttükkfa közelében már csak külön engedéllyel lehetett tovább lépni, és röviddel a Muck alatt a Kányaszurdok felől felkapaszkodó vasfüggöny, a hírhedt műszaki zár, megszakította az utat. A Ritzingi utat azonban nemcsak a meredek szakasz kiiktatásával, de aszfaltburkolattal is korszerűsítették. Erre szükség volt a Fáber-rét előtt kiágazó út miatt is, mely a Dalos-hegyen 1968–1970 között épült televíziós toronyhoz vezet. Az erdőgazdaság pedig ugyancsak szilárd útburkolattal összekötő utat épített az Ultra tövében a brennbergbányai országúthoz. A régi Ritzingi úton annakidején még lovas szekerek hordták a kitermelt fát, de az erdőgazdaság teherautóinak már jobb utakra van szükségük.

Sajnos, a Ritzingi út ma aligha felel meg a lakosság igényeinek. Százas lélekszámú kiránduló veszi igénybe szép napos időben, hogy a Károly-magaslatra menjen, vagy a Ciklámen útra térjen. Gyalogosok, kerékpározók, gyermekeiket sétáltató vagy gyermekkocsiban toló szülők is sokan. Teherautók és a Muck vendéglőjéhez igyekvő autók között kacskaringóznak, ahelyett, hogy egy nekik épített gyalog-sétányon járhatnának. Nem is szólva a középiskolások évszázó ballagásához kötődő Deák-kúti ünnepélyekhez, amikor oda a fél város elzarándokol. Ezért a Ritzingi út mentén viszonylag kevés költséggel lehetne és kelene kulturáltabb viszonyokat teremteni. Mert szerencsére a határőrizet igazoltató molesztálása már megszűnt, de az erdő, a kilátás és a gyalogosforgalom egészséges és biztonságos élvezete, és az üdítő séta lehetősége még hiányzanak.

Végül megjegyzem, hogy az 1897-ben megjelent Pallas Lexikonban, a Posener cég által készített Sopron vármegye térképén a **Ritzing** elnevezés szerepel. A történelmi Magyarország térképe és adattára 1914-ben **Récény**-t említ. Ugyanez a kötet a községet a soproni járáshoz tartozónak tünteti fel. Egy 1947-ben megjelent Sopron megye térképén, mely a Trianon előtt Magyarországhoz tartozó területet is feltünteti – tévesen –, a községet, a hegység gerincétől délre fekvő terület egészével a felsőpulyai járáshoz kapcsolja. Heimler topográfiája 1936-ban **Récényi (Ritzing-)** út-ként szerepelteti ezt a soproni utak sorában, és eltérően a többi útnévtől a német változatot is említi. Nyilván, mert a köznyelvben ez élt tovább. A Burgenlandhoz csatolt községet németül **Ritzing**-nek írják. Az öreg soproniak nyelvén, akik a Lövért Lővernek mondjuk, ez az út máig is megmaradt **Ritzingi**-útnak. Mielőtt feledésbe merülnének, meg is érdemelnének itt a régi ritzingi ácsok a heti gyaloglásaikra utaló emléktáblát.

*Búcsúztam volna tőletek de, eróm nem engedett.
Emlékem azért itt hagyom köztetek.*

Az ötvenes évek végén ismertem meg Horváth Zoltánt (Zolit), amikor felvettek a Soproni Állami Levéltárba. Az egyetem elvégzése után került ide, s akkor már két éve itt dolgozott. Doktorátusának megszerzése után 1961-ben nevezték ki a levéltár igazgatójává. Levéltári dolgozóként az első feladatom a helytörténeti könyvek bevételezése és katalogizálása volt. A következő években, már Zoli igazgatása idején került sor a városi levéltár és a volt megyei levéltár könyvtárának az egyesítésére, s akkor a megyei anyag a városi részleg földszintjére került.

E munka mellett az adminisztratív teendők elvégzésével is megbízott. Fokozatosan bevont az épp aktuális kiállítások iratanyagának előkészítésébe és összeállításába, például 1963-ban egy önálló várostörténeti kiállítást rendeztünk, s ugyanabban az évben, a múzeummal közösen még egy építészeti és címertani kiállításunk is volt.

Később az adminisztrációs feladatok mellé még a levéltár gazdasági ügyeinek intézését is rám bízta. Örültem, amikor beosztott a kutató- és ügyfélszolgálatba, ahol egyrészt megismerhettem a levéltári iratanyagot, másrészt a helytörténeti irodalomból szerzett tudásomat is kamatoztathattam. Zoli bizalmának köszönhetően a gazdasági ügyekben a havi számadásokon kívül az évi költségvetés és az év végi zárszámadás elkészítése is a munkám része lett.

Elvárta és gondosan ügyelt arra, hogy a kutatók és az ügyfelek minden esetben a leggyorsabban, a legpontosabban legyenek kiszolgálva. 1966-ban 81 kutató 1017 alkalommal, 1970-ben 163 kutató 1028 alkalommal kereste fel a levéltárat. 1966-tól iratrendezési feladatokat is kaptam, így ismertem meg az 1950-es évek bonyolult iratkezelési rendszerét, amely sok esetben segítségemre volt a kutatószolgálati feladataim ellátásában. Az eddig felsoroltakkal arra szerettem volna utalni, hogy Zoli lehetőséget teremtett és engedett a levéltári anyag alapos megismerésére, s e tudásunk sokrétű munkánk során való hasznosítására is. A raktári rendezésből mindenki, így Ő is kivette részét, többek között amikor a megyei anyagot Völcsejre szállítottuk, a Lackner utcai raktárunkból pedig a megyei részlegbe vittük az iratokat. Ilyenkor számtalan folyóméter anyagot mozgattunk meg, közte nagy és nehéz könyveket is. A munka közben viccelődtünk, nevetgeltünk, így nem éreztük nehéznek a több kilónyi súlyt, tehernek a fizikai munkát.

Reggelente megbeszélésre gyűltünk össze. Ilyenkor a levéltári feladatok mellett szó esett a családról, gyerekekről, a magánéletről is. Jó hangulatú névnapokat tartotunk, családi körben és a levéltárban egyaránt. Zoli szívesen és szeretettel beszélt fiáról, hegykői tanyájáról, szülőfalujáról, gyermekkoráról, édesanyja erőfeszítéséről, hogy őt, a fiát a líceumban taníttathassa. Ezt hálálta meg neki, amikor idős korában odaadóan gondoskodott róla. 1958-tól munkatársaként, majd 1961-től az ő vezetése alatt egészen 1992-es nyugdíjazásáig, több mint 30 évet dolgoztam mellette, s ezekre

az évtizedekre szeretettel gondolok vissza. Döntő szerepe volt abban, hogy a levéltári anyagot és a levéltári munkát kollégáimmal együtt alaposan megismertük és megszerettük. Ez bevallott célja volt, s emellett fontosnak tartotta a levéltári dolgozók hivatalos továbbképzését is. Mindezekből kiolvasható emberséges mivolta, szakmai tudása, hozzáállása, beosztottaival való jó kapcsolata, törődése és bánásmódja. Ez mind hozzásegített minket, a kollégáit a szakmai fejlődéshez, tudásunk gyarapításához, és a munkánk sikeres elvégzéséhez.

Több könyve, számos tanulmánya és cikke jelent meg. Élete nagy részét a soproni nagypolgárság történetének kutatásával és annak feldolgozásával töltötte. Betegsége, majd halála miatt az összefoglaló kézirat kiadása félbemaradt. Gyermekei – édesapjuk emlékét megőrzendő – most a könyv kiadásán fáradoznak, melyet nagy érdeklődéssel várunk!

SOPRONI KÖNYVESPOLC

BOGÁR JUDIT

Tóth Gergely (szerk.), *Notitia Hungariae novae historico geographica ... elaboravit Matthias Bel ... Tomus secundus ... Comitatus Soproniensis, Castriferrei, Szaladiensis et Vesprimiensis*. Budapest, 2012.

A 18. századi hon- és államismereti irodalom egyik legjelentősebb vállalkozása volt Bél Mátyás (1684–1749) latin nyelvű *Notitiája*, amelyben Bél a korabeli Magyarország valamennyi vármegyéjének történelmi, földrajzi, természeti, közigazgatási, népességi viszonyait kívánta bemutatni. A monumentális műnek végül csak öt kötete jelent meg az 1730–1740-es években, a megyeleírások többsége kéziratban maradt. E páratlanul értékes és gazdag kortörténeti dokumentumok kritikai kiadására vállalkozott a Bél munkásságát régóta kutató Tóth Gergely, aki eddig két kötetet tett közzé munkatársaival. A 2011-ben megjelent első kötet Árva és Trencsén megye leírását tartalmazza, a 2012-ben kiadott másodikban Sopron, Vas, Zala és Veszprém bemutatása olvasható.

Egy-egy megye leírása előtt magyar és angol nyelvű bevezetés tájékoztat a különféle kéziratok családfájáról, a vármegyeleírás elkészítésének folyamatáról, a szerzőség kérdéseiről, az egyes kéziratokról, a szöveg főbb jellemzőiről, tartalmáról és a kutatás számára legérdekesebb részeiről, a kritikai szövegkiadás elveiről és nehézségeiről. A bevezetőt a leírásra vonatkozó legfontosabb adatok (adatközlők, ellenőrzés, a szövegkiadás alapját képező kéziratok, magyarul vagy más nyelven megjelent fordítások, szakirodalom) összefoglalása zárja.

A sajtó alá rendezők munkáját nehezítette, hogy Sopron esetében például számos fennmaradt szövegváltozatot kellett összevetni, míg a másik három megye leírása csak kései, romlott, rengeteg hibát tartalmazó másolatban maradt ránk, a Bél által készített vagy ellenőrzött kéziratok a Dunán való szállításkor eláztak és tönkrementek. A kötetben a legjobb és legteljesebb szövegeket igyekeztek közölni, a különböző javításokat, pótlásokat, későbbi betoldásokat az alapszövegtől eltérő betűtípussal, betűmérettel, illetve a jegyzetekben jelölték.

A négy megye közül Soproné a legrészletesebb leírás. Olvashatunk a vármegye nevének eredetéről, földrajzi elhelyezkedéséről, hegyeiről és vizeiről, éghajlatáról, földjének termékenységéről, vadon élő és háziállatairól, bányászatáról, történelméről a rómaiaktól kezdve, az itt élő magyarokról, németekről, horvátokról, hivatalokról és tisztségviselőkről, városokról, várakról, kastélyokról, egyéb településekről, az úthálózatról. Nagyon részletes Sopron városának bemutatása. Ezzel szemben a Vas megyéről

szóló rész eléggé egyenetlen, befejezetlen. Közel kétszáz oldal szól ez előkelő családkról (Kőszegiek, Batthyányak, Erdődyek, Nádasdyak), fontos szerepet kap Kőszeg 1532-es ostroma, Szombathely részletes leírását pedig római kori emlékek rajzai is illusztrálják. Megfelelő adatközlő híján Zala megye ismertetése a legrövidebb, leghiányosabb. Csak néhány részlet emelhető ki, pl. a zalai borokról szóló, Kanizsa 16–17. századi története, vagy Csáktornya és a Muraköz leírása. A Veszprém megyéről szóló részben tipográfiai megoldások segítségével azt is bemutatják a kötet sajtó alá rendezői, hogy Bél, mint sok más esetben is, csak keveset módosított a másoktól, itt éppen Matolai Jánostól kapott leíráson. Viszonylag részletes a hegyek és folyók ismertetése, a lakosság életkörülményeinek bemutatása, a zirci apátság leírása. A leginkább figyelemre méltók a falvakról: a felekezeti viszonyokról, a katolikusok és protestánsok békés egymás mellett éléséről, a nemzetiségi megoszlásról, az iskolamesterekről, a falu határáról, a termőföld minőségéről stb. szóló beszámolók.

A kötet végén mutatók segítik a szövegben való tájékozódást. Bibliográfiából kettőt is találunk: az egyikben a Bél által is idézett művek szerepelnek, hivatkozással Bél könyvjegyzékének megfelelő tételére (amennyiben az illető mű megtalálható benne), a másokban a további irodalom. A helynévmutató jellegzetessége, hogy a 18. századi elnevezések a főalakok, ám mai helyesírással, és a településnevek mellett a hegyek, folyók stb. is szerepelnek benne. A személynévmutató is teljességre törekvő, a konkrét, valós személyek mellett a mitológiai, fiktív személyeket, illetve családokat is feltünteti.

A sorozat e második kötete felépítésében az elsőt követi, bizonyos esetekben azonban talán túlságosan is kapcsolódik hozzá. Az előszó első mondata például meglehetősen „in medias res”-re sikerült; egy bevezető bekezdést a szövegkiadással és Bél terveivel kapcsolatos utalások magyarázatoként bizonyára jó néven venne az az olvasó, aki nem rögtön az első kötet átböngészése után veszi kezébe a másodikat. Ugyancsak meg lehetett volna ismételni e kötetben is a kéziratok ismertetésénél szereplő sorok, számok jelentését. Nyelvi szempontból első látásra kissé tarkának tűnnek a jegyzetek, de voltaképpen érthető, hogy a hajdani Hungaria más nemzeteiről is szóló, a korabeli közös nyelven, latinul íródott mű szövegéhez a mai utódaiknak is szánt kiadásban latin jegyzetek készültek, míg a magyar és angol nyelvű bevezető jegyzetei természetesen magyarul és angolul olvashatók.

Latin nyelvű szövegek kritikai kiadásaként a könyv a nagyközönség érdeklődésére kevésbé tarthat számot, a tudomány számára azonban rendkívül fontos forrásokat tesz hozzáférhetővé. A kötetet a Magyar Országos Levéltár és a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Központjának Történettudományi Intézete adta ki, a szöveg sajtó alá rendezésének hatalmas munkájában Benei Bernadett, Déri Balázs, Földváry Miklós István, Glück László, Gőzsy Zoltán és Jarmalov Rezső volt Tóth Gergely segítségére.

E SZÁMUNK SZERZŐI

- Bariska István** ny. levéltár-igazgató, MNL Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fióklevéltára, 9730 Kőszeg, Várkör 58. bavanstar@gmail.com
- Csekő Ernő** főlevéltáros, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 9401 Sopron, Pf. 82. cseeko@bparchiv.hu
- Dominkovits Péter** igazgató, főlevéltáros, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 9401 Sopron, Pf. 82. peterdominkovits@gmail.com
- Domonkos Ottó** ny. múzeumigazgató, etnográfus, 9400 Sopron, Várkerület 50.
- Feiszt György** főlevéltáros, MNL Vas Megyei Levéltára, 9400 Szombathely, Pf. 78. gyfeiszt@gmail.com
- Gabnai Sándor** lelkész, esperes, Evangélikus Egyházközség, Lelkészi Hivatal, 9400 Sopron, Bunker János köz 2. gabmas@freemail.hu
- Gömöri János** régész, megbízott egyetemi előadó, SzTE Régészeti Tanszék; Fórum Múzeum, Sopron, 9401 Sopron, Pf. 68. gomori@ggki.hu
- Iváncsics Jenő** geológus, 9400 Sopron, Pázmány Péter u. 5. ivancsics.jeno@chello.hu
- Kubinszky Mihály** építésmérnök, professor emeritus, 9400 Sopron, Kökényes köz 3. evakub@gmail.com
- Néma Sándor** igazgató, főlevéltáros, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 9022 Győr, Liszt Ferenc u. 13. nemas@gyormegy-arch.t-online.hu
- Németh Ildikó** főlevéltáros, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 9401 Sopron, Pf. 82. nemethil@citromail.hu
- Polgár Tamás** igazgató-helyettes, főlevéltáros, MNL Somogy Megyei Levéltára, 7401 Kaposvár, Pf.: 91. draganpico@gmail.com
- D. Szakács Anita** főlevéltáros, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 9401 Sopron, Pf. 82. anita@bparchiv.hu
- Tilcsik György** igazgató, főlevéltáros, MNL Vas Megyei Levéltára, 9400 Szombathely, Pf.: 78. tilcsik.gy@mail.vaml.hu
- Turbuly Éva** főlevéltáros, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 9401 Sopron, Pf. 82. turbuly@googlemail.com
- Varga Imréné** ny. levéltáros, Soproni Evangélikus Levéltár, Sopron, Templom u. 12. evlev@freemail.hu
- Winkler Gábor** építész, professor emeritus, 9028 Győr Páva utca 38/F, winklerg@kabelnet.hu